

HE 65/2024 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslakia. Esityksen mukaan rikoslain ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin lisättäisiin, että ihmiskauppana rangaistavaa olisi teko, jonka tarkoituksena olisi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2025.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
PERUSTELUT	3
1 Asian tausta ja valmistelu	3
2 Nykytila ja sen arviointi	5
2.1 Lainsäädäntö	5
2.1.1 Keskeiset avioliittolain säännökset	5
2.1.2 Rikoslain säännökset	7
2.1.3 Oikeuskäytäntö ja rikosprosessia koskevat tiedot	11
2.2 Kansainväliset velvoitteet	14
2.2.1 Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa	14
2.2.2 Muut asiaan liittyvät kansainväliset velvoitteet ja instrumentit	17
2.3 Avioliittoon pakottaminen ilmiönä	20
2.4 Viimeaikainen ihmiskaupparikoksia ja pakkoavioliittoja koskeva tutkimus	26
2.5 Nykytilan arviointi	27
2.5.1 Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevan sääntelyn arviointi	27
2.5.2 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen sekä kriminalisointiperiaatteet	30
3 Tavoitteet	34
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	34
4.1 Keskeiset ehdotukset	34
4.2 Pääasialliset vaikutukset	35
4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä perus- ja ihmisoikeusvaikutukset	35
4.2.2 Vaikutukset yhdenvertaisuuteen ja sukupuolten tasa-arvoon	35
4.2.3 Vaikutukset lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien asemaan	36
4.2.4 Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan	37
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	37
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset	37
5.1.1 Avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös	37
5.1.2 Pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen	39
5.1.3 Muita vaihtoehtoja	40
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	41
5.2.1 Ruotsi	41
5.2.2 Norja	43
5.2.3 Tanska	44
5.2.4 Tietyt muut valtiot	45
6 Lausuntopalaute	48
7 Säännöskohtaiset perustelut	51
8 Voimaantulo	60
9 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	60
LAKIEHDOTUS	64
Laki rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta	64
LIITE	65
RINNAKKAISTEKSTI	65
Laki rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta	65

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen Vahva ja välittävä Suomi -hallitusohjelman mukaisesti hallitus ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa.

Lisäksi hallitusohjelman mukaisesti eri toimenpitein autetaan avioliittolakiin perustumattomaan niin sanottuun uskonnolliseen tai kulttuuriseen avioliittoon pakotettuja henkilöitä. Erityisen tärkeää on ohjelman mukaan pyrkiä vaikuttamaan asenteisiin asianomaisissa uskonnollisissa ja kulttuurisissa yhteisöissä. Merkityksellisiä toimia ovat myös muun muassa tietoisuuden lisääminen sekä uhrien auttaminen tuen ja avun piiriin.

Eduskunta on ponnessaan vuonna 2022 edellyttänyt, että hallitus kiirehtii avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäätelyn tarkastelua ja ryhtyy sen perusteella tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämiseksi rikoslaissa (EV 285/2022 vp).

Suomi on 17.4.2015 liittynyt niin sanottuun Istanbulin sopimukseen eli Euroopan neuvoston yleissopimukseen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015, jäljempänä *Istanbulin sopimus* tai *yleissopimus*). Istanbulin sopimus on tullut kansainvälisesti voimaan 1.8.2014 ja Suomen osalta 1.8.2015. Yleissopimukseen sisältyy velvoite säätää rangaistavaksi aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon sekä aikuisen tai lapsen tahallinen houkuttelemineen muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon.

Istanbulin sopimuksen kansallista toimeenpanoa koskeneesta hallituksen esityksestä 155/2014 vp antamassaan mietinnössä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on todennut pitävänsä tärkeänä, että pakkoavioliittojen esiintyvyyttä ja riskitekijöitä selvitetään nykyistä kattavammin ja samalla arvioidaan, tulisiko oikeustilaa selkeyttää säätämällä nimenomainen avioliittoon pakottamista koskeva rangaistussäännös (TyVM 15/2014 vp, s. 7). Tässä arvioinnissa olisi mietinnön mukaan huomioitava myös tilanteet, jossa lapsi houkuttelee tai lähetetään ulkomaille pakkoavioliiton toteuttamiseksi.

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa seuraa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, jäljempänä *GREVIO*), joka on ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 nostanut esiin tarpeen arvioida erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä. GREVIO kannustaa raportissaan voimakkaasti Suomen viranomaisia harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä, jotta kyseisten tekojen erityinen luonne tulisi katetuksi ja jotta rikostunnusmerkistö olisi käyttökelpoinen lainvalvontaviranomaisten ja tuomioistuinten näkökulmasta. Lisäksi GREVIO kannustaa Suomen valtiota kriminalisoimaan aikuisen tai lapsen tahallisen houkuttelemisen toiseen valtioon tarkoituksena pakottaa tämä henkilö avioliittoon Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisella tavalla.

Avioliittoon pakottamisen kriminalisointiin Suomessa on kiinnittänyt huomiota myös Yhdistyneiden kansakuntien (jäljempänä myös *YK*) ihmisoikeuskomitea, joka antoi 1.4.2021 Suomelle suosituksensa koskien Suomen seitsemättä määräaikaishetimitä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976, jäljempänä myös

KP-sopimus) täytäntöönpanosta. Komitea toteaa raportissaan, että Suomen tulisi osana naiseen kohdistuvan väkivallan vastaisia toimia nimenomaisesti kriminalisoida pakkoavioliitto.

Lisäksi YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CEDAW-komitea) on 31.10.2022 antanut Suomelle suosituksensa, jotka koskevat Suomen kahdeksatta määräaikaisraporttia kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 68/1986; niin sanottu CEDAW-sopimus) täytäntöönpanosta. Komitea suosittelee, että Suomi selkeästi kriminalisoi pakkoavioliiton rikoslaissa varmistaakseen, että pakkoavioliittotapaukset tutkitaan tehokkaasti ja että teoista vastuussa olevat asetetaan syytteeseen ja heitä rangaistaan riittävällä tavalla sekä että uhrit saavat asianmukaista huolenpitoa, tukea ja hyvitystä (CEDAW/C/FIN/CO/8).

Myös ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 44/2012) valvontatoimiin GRETA on Suomea koskevan toisen valvontakierroksen suosituksissaan vuonna 2019 (GRETA(2019)06) pyytänyt Suomen viranomaisia selvittämään, määritelläänkö pakkoavioliitto asianmukaisesti rikoslain säännöksissä.

Avioliittoon pakottamisen kriminalisoimiseksi on tehty lakialoite LA 39/2019 vp. / ed. Kauma (kok) ym. Lakialoitteessa on esitetty, että pakkoavioliitot kriminalisoidaan erillisillä rikoslain pykälillä ja mahdollistetaan pakkoavioliiton mitätöinti hakemuksesta.

Oikeusministeriö on 17.11.2021 julkaissut arviomuistion avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29). Arviomuistio on ollut lausuntokierroksella, ja lausuntotiivistelmä on julkaistu (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:10). Arviomuistio ja lausuntotiivistelmä ovat saatavilla Hankeikkunassa (<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM012:00/2021>).

Oikeusministeriö asetti 28.9.2023 työryhmän valmistelemaan ehdotuksen avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa (VN/26964/2022-OM-1). Työryhmän jäseniksi nimettiin edustajat oikeusministeriöstä, Helsingin yliopistosta, Helsingin käräjäoikeudesta, Syyttäjälaitoksesta, Suomen Asianajajaliitosta, sisäministeriöstä, sosiaali- ja terveysministeriöstä, Maahanmuuttovirastosta sekä Ihmisoikeusliitosta. Työryhmän toimikausi oli 28.9.2023–28.2.2024.

Työryhmän tehtävänä oli laatia ehdotus avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämiseksi rikoslaissa. Työryhmän tuli laatia ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Työryhmän oli tehtävänantonsa mukaisesti kuultava naismaahanmuuttajien järjestöjä ja turvakoteja.

Työryhmä kuuli työnsä aikana asiantuntijoita Settlementti Tampereesta/Didarilta, Loisto Settlementistä, African Care r.y.:stä, INY r.y.:stä, Tampereen ensi- ja turvakoti r.y.:stä ja Monika-Naiset liitosta/Turvakoti Monalta sekä DaisyLadies r.y.:stä. Lisäksi työryhmä kuuli valmistelun aikana asiantuntijoita Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, Euroopan kriminaalipolitiikan instituutista (HEUNI) ja Helsingin poliisilaitoksen ihmiskauppatutkinnasta.

Työryhmän mietintö, joka sisälsi luonnoksen hallituksen esitykseksi, oli lausuntokierroksella 12.3.–22.4.2024. Lausunto pyydettiin 68 taholta, joiden joukossa olivat muun muassa keskeiset ministeriöt, tuomioistuinlaitos, syyttäjälaitos, poliisi, Joutsenon vastaanottokeskus/ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, tasa-arvovaltuutettu, yhdenvertaisuusvaltuutettu, eduskunnan oikeusasiamies, oikeuskanslerinvirasto sekä uskontokuntien edustajia, järjestöjä ja tutkijoita.

Lausuntoja annettiin 51 kappaletta. Annetut lausunnot löytyvät Hankeikkunasta (<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM069:00/2022>).

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Lainsäädäntö

2.1.1 Keskeiset avioliittolain säännökset

Avioliiton solmimisesta säädetään avioliittolaissa (234/1929). Avioliitto solmitaan lain 1 §:n 2 momentin mukaan vihkimisellä. Avioliittolain 15 §:n mukaan vihkimisessä kihlakumppanien tulee samanaikaisesti olla läsnä. Kun kumpikin kihlakumppani on vastannut myöntävästi vihkijän hänelle tekemään kysymykseen, tahtooko hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon, vihkijä toteaa heidät aviopuolisoiksi.

Avioliittolain I osan 2 luvussa säädetään avioliiton esteistä, joihin kuuluu muun muassa alaikäisyys (4 §). Alle 18-vuotias ei siten voi Suomessa solmia avioliittoa. Tietyissä tilanteissa avioliittoa ei katsota solmituksi sen johdosta, että vihkiminen on mitätön. Avioliittolain 19 §:n mukaan vihkiminen on mitätön, jos se ei ole tapahtunut lain 15 §:ssä säädetyllä tavalla tai jos vihkijällä ei ole ollut vihkioikeutta.

Avioliittolaki mahdollisti aiemmin alle 18-vuotiaan avioliiton poikkeusluvalla. Edellytyksenä oli, että avioliiton solmimiselle oli erityisiä syitä. Poikkeuslupamenettelystä luovuttiin kesäkuussa 2019 voimaan tulleella lakimuutoksella (351/2019). Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä HE 211/2018 vp tuodaan esiin riskitekijöinä, joita liittyy alaikäisenä solmittuun avioliittoon, lapsen altistuminen hyväksikäytölle, mahdollinen koulunkäynnin keskeyttäminen sekä lapsen omien elämänvalintojen tekemisen estyminen.

Avioliittolakiin tehtyjen muutosten myötä suomalainen oikeusjärjestys ei mahdollista alle 18-vuotiaan avioitumista Suomessa laillisesti pätevällä tavalla ja siten, että avioliitolla olisi lain mukaisia oikeusvaikutuksia.

Avioliittolaissa säädetään myös ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta. Lähtökohtana on se, että ulkomailla solmittu avioliitto tunnustetaan, jos avioliitto on pätevä sen solmimismaassa tai maassa, johon puolisoilla on asuinpaikka- tai kansalaisliityntä (115 §). Laissa säädetään myös tilanteista, joissa oletama on käänteinen ja tunnustamiselta edellytetään erityisiä syitä. Avioliittolain 115 a §:n mukaan avioliittoa, joka täyttää 115 §:n mukaiset pätevyyden edellytykset, ei pidetä pätevänä Suomessa, ellei siihen ole erityisiä syitä, jos avioliittoa solmittaessa ainakin toinen kihlakumppaneista oli alle 18-vuotias ja ainakin toisella oli asuinpaikka Suomessa. Myös sellaisen alle 18-vuotiaan, jolla on asuinpaikka Suomessa, ulkomailla solmima avioliitto voidaan siis tunnustaa, jos tälle on erityisiä syitä. Erityisenä syynä voidaan pitää esimerkiksi sitä, että avioliiton tunnustamatta jättämisestä aiheutuu aviopuolisoille kohtuuttomia seurauksia. Jos avioliiton tunnustamiseen vetoava on alaikäinen tai jos hänellä on lapsia, harkinta on tehtävä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaisesti ensisijaisesti lapsen etua ajatellen. Alaikäisen puolison osalta harkinnassa on otettava huomioon myös tämän henkilön oma näkemys tilanteesta. Arvio on tehtävä aina kokonaisarvion perusteella ja yksittäisen tapauksen olosuhteet huomioon ottaen. (HE 172/2021 vp, s. 29.) Myös Suomessa asuva alle 18-vuotias voi siten solmia avioliiton ulkomailla ja tällainen avioliitto voidaan Suomessa tunnustaa mainittujen edellytysten täyttyessä.

Avioliittolaissa on myös säännöksiä tietyistä ulkomaisiin avioliittoihin liittyvistä erityistilanteista. Lain 116 §:n 1 momentin mukaan avioliitto, joka on solmittu vieraassa valtiossa kihlakumppanin kuoltua tai ilman, että kihlakumppani oli vihittäessä henkilökohtaisesti saapuvilla, taikka joka on tullut solmituksi vain tosiasiallisin toimenpitein ilman vihkimistä tai muuta menettelyä, on Suomessa pätevä ainoastaan, jos: 1) se on pätevä 115 §:n 1 momentissa tarkoitetussa valtiossa; ja 2) avioliiton katsomiseen täällä päteväksi on erityistä syytä. Säännöksen 2 momentin mukaan harkittaessa, onko 1 momentissa tarkoitettua avioliittoa pidettävä pätevä, on erityisesti otettava huomioon kihlakumppanien yhteydet siihen valtioon, jossa avioliitto solmittiin, sekä puolisojen yhteiselämän kestoaja.

Ulkomainen avioliitto voidaan lisäksi avioliittolain 139 §:n 2 momentin perusteella jättää tunnustamatta, jos sen pitäminen pätevä, johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen lopputulokseen (ordre public).

Ulkomailla solmittu avioliitto voi tulla arvioitavaksi myös muun asian yhteydessä, esimerkiksi turvapaikkamenettelyyn, perheenyhdistämiseen perustuvan oleskelulupaharkinnan sekä kansalaisuuden hakemisen yhteydessä. Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussa KHO 2005:87 käsitellyt ulkomailla lapsena solmitun avioliiton tunnustamista. Tapauksessa Suomessa asuneen 15-vuotiaan henkilön ulkomailla solmimaa avioliittoa ei tunnustettu oleskeluluvan myöntämisen perusteeksi. Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei 15-vuotias ollut alaikäinen ja riippuvuussuhteessa vanhempiinsa voinut antaa vapaaehtoista ja täyttä suostumusta avioliitolle eikä oleskeluluvan myöntämistä pidetty lapsen edun mukaisena.

Avioliittolakiin on vuonna 2023 lisätty säännökset, jotka koskevat avioliiton kumoamista, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Avioliittolain 27 a §:n mukaisesti avioliitto on kumottava, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Lain 27 b §:n 1 momentin mukaisesti avioliiton kumoamisella on samat oikeusvaikutukset kuin avioerolla. Säännöksen 2 momentin mukaisesti laissa tai asetuksessa olevaa säännöstä, joka koskee avioeroa, sovelletaan myös avioliiton kumoamiseen, jollei toisin säädetä. Avioliiton kumoaminen vaikuttaa avioeromenettelyyn verrattuna eri tavalla henkilön siviilisäätyyn, sillä avioliiton kumoamisen jälkeen aviopuolison siviilisääty palautuu siihen, mikä se oli ennen avioliiton solmimista. Väestötietojärjestelmään merkittävästä siviilisäädystä säädetään väestötietojärjestelmästä annetun asetuksen (128/2010) 5 §:ssä.

Avioliittolain 27 a §:ssä avioliittoon pakottamisella tarkoitetaan, että aviopuoliso ei ole tehnyt avioliiton solmimispäätöstä omasta vapaasta tahdostaan, vaan se on syntynyt muun henkilön oikeudenvastaisen pakottamisen johdosta (HE 172/2021 vp, s. 26). Pakottaminen on voinut ilmentyä eri muodoissa. Avioliiton solmimista koskevan suostumuksen antamiseen johtanut pakottaminen on voinut olla fyysistä väkivaltaa tai tällaisella väkivallalla uhkaamista. Se on voinut olla myös muuta oikeudenvastaista painostamista kuten vapauteen, kunniaan tai omaisuuteen kohdistuvaa painostamista tai uhkaamista. Pakottamisesta on kysymys, jos puolisoon kohdistunut uhkaus tai painostus on vaikuttanut siten, että puolison mahdollisuus päättää itsenäisesti avioliiton solmimisesta on estynyt. Uhkaamisen tai painostamisen ei aina tarvitse olla voimakasta; ratkaisevaa on, miten se on vaikuttanut puolison tahdonmuodostukseen. Puoliso on voinut olla sellaisessa erityisessä riippuvuussuhteessa tulevaan puolisoonsa, vanhempiinsa tai muuhun henkilöön, että vähäisempikin, pitkään kestänyt taivuttelu on estänyt häntä päättämästä avioliiton solmimisesta itsenäisesti. Avioliitto voidaan tällöin pakottamisen vuoksi kumota. (HE 172/2021 vp, s. 26.)

Avioliittosuostumuksen vapaaehtoisuutta arvioitaessa ei ole merkitystä sillä, onko toinen puoliso tiennyt pakottamisesta. Myöskään avioliiton solmimisen motiivit eivät ole merkityksellisiä. Avioliittoon pakottamisesta ei siten ole kysymys silloin, kun henkilö on

tosiasiassa voinut antaa suostumuksen avioliittoon vapaaehtoisesti, vaikka hänen päätöksensä olisi vaikuttanut esimerkiksi vanhempien tahdon tai kulttuuristen odotusten toteuttaminen. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle jäävät niin sanotut järjestetyt avioliitot eli tapaukset, joissa avioparin saattaa yhteen jokin ulkopuolinen taho, esimerkiksi perhe tai sukulaiset, mutta avioliitto solmitaan molempien kihlakumppanien suostumuksella. Keskeinen ero järjestetyn avioliiton ja avioliittoon pakottamisen välillä on se, että järjestetyssä avioliitossa henkilöllä on vapaus hyväksyä tai hylätä ehdotettu järjestely, mutta avioliittoon pakottamisessa tällaista vapautta ei ole. (HE 172/2021 vp, s. 27.)

Säännöksessä tarkoitettun avioliittoon pakottamisen on tullut liittyä avioliiton aikaansaamiseen ja puolison tahdonmuodostukseen avioliiton solmimisessa. Avioliiton solmimisen jälkeiset tapahtumat kuten avioliiton aikana mahdollisesti tapahtunut väkivalta tai hyväksikäyttö eivät ole perusteita avioliiton kumoamiselle. (HE 172/2021 vp, s. 27.)

2.1.2 Rikoslain säännökset

Rikoslain (39/1889) 25 luvussa säädetään vapauteen kohdistuvista rikoksista. Henkilön pakottaminen avioliittoon voi voimassa olevan rikoslain mukaisesti tulla rangaistavaksi lähinnä rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisena ihmiskauppana, 3 a §:n mukaisena törkeänä ihmiskauppana tai 8 §:n mukaisena pakottamisena. Myös rikoslain 25 luvun 7 §:n mukaista laitonta uhkausta koskeva rangaistussäännös voi soveltua avioliittoon pakottamiseen.

Ihmiskauppa. Ihmiskauppa kriminalisoitiin Suomessa erillisenä tunnusmerkistönä 1.8.2004 voimaan tulleella lailla (650/2004). Ihmiskauppaa koskevan säännöksen säätämisen taustalla olivat Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet sekä Euroopan unionin oikeuteen sisältyneet velvoitteet, ja säännös perustuu hallituksen esityksen mukaan ensisijaisesti niin sanotun Palermon yleissopimuksen (SopS 20/2004) ihmiskauppaa koskevaan lisäpöytäkirjaan (SopS 71/2006) sekä Euroopan unionin puitepäättökseen ihmiskaupan torjunnasta (neuvoston puitepäättös 2002/629/YOS, tehty 19 päivänä heinäkuuta 2002, ihmiskaupan torjunnasta).

Ihmiskauppa on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 3 §:ssä. Säännöksen 1 momentin mukaan joka 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Pykälän 2 momentin mukaan ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Ihmiskaupan yritys on säännöksen 3 momentin mukaan rangaistava.

Törkeästä ihmiskaupasta on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaan kyse, jos ihmiskaupassa 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka

kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rangaistus törkeästä ihmiskaupasta on vankeutta vähintään kaksi vuotta ja enintään kymmenen vuotta.

Pykälän 2 momentin mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Yritys on säännöksen 3 momentin mukaisesti rangaistava.

Ihmiskaupan määritelmä sisältää kolme osa-aluetta: eri tekotavat, teossa käytetyt keinot ja teon tarkoituksen. Jotta kysymys olisi säännöksessä tarkoitusta ihmiskaupasta, tunnusmerkistön kaikkien kolmen osatekijän — keinojen, tekotavan ja tarkoituksen — on täytyttävä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Juuri säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (HE 34/2004 vp, s. 93). Ei kuitenkaan edellytetä, että keino, tekotapa ja tarkoitus täytyvät samanaikaisesti. Säännöksen 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaan osalta ei edellytetä keinojen käyttämistä.

Perusmuotoinen ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona; tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on korotettu. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin.

Samassa teossa voidaan käyttää useita ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ja tekotapoja, ja lisäksi samassa teossa kyse voi olla useammasta kuin yhdestä ihmiskauppasäännöksen mukaisesta tarkoituksesta. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2022:2 todennut, että rangaistusta mitattaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten vahingollinen ja vaarallinen teko on ollut. Ihmiskaupparikos on sitä vahingollisempi ja vaarallisempi, mitä nöyryyttävämmiin ja syvämmiin se riistää asianomistajalta vapauden ja mitä haitallisemmat sen seuraukset ovat tai olisivat tapauksen olosuhteissa voineet olla. Toiseksi huomioon voidaan KKO:n mukaan ottaa myös se, kuinka monia ihmiskaupantunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoitukset teolla on ollut. Kolmanneksi ihmiskaupparikosten kaltaisissa, useimmiten osana suurempaa mahdollisesti kansainvälistäkin organisaatiota tehdyissä teoissa on kiinnitettävä huomiota tekijän määräysvallan ja osallisuuden määrään toiminnassa sekä hänen syyllisyytensä asteeseen.

Ihmiskaupan tunnusmerkistö kattaa laajan joukon tekotapoja, jotka lähtökohtaisesti voisivat yleensä tulla arvioitavaksi osallisuutta, kuten avunantoa, koskevien rikoslain säännösten nojalla. Ihmiskaupan kohdalla nimenomaan tekijänä voidaan tuomita myös henkilö, joka huolehtii ihmiskauppaan liittyvästä toisen kuljettamisesta, vastaanottamisesta tai majoittamisesta (HE 34/2004 vp, s. 94). Sääntelyratkaisu perustuu siihen, että ihmiskaupan kohteen voidaan katsoa olevan riippuvainen tällaisista henkilöistä tai turvattomassa tilassa sen jälkeen, kun hänet on luovutettu kuljetettavaksi säännöksessä mainittua tarkoitusta varten.

Ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta (rikoslain 25:10). Ihmiskaupan on katsottu olevan luonteeltaan sellaista, että sitä voidaan käytännössäkin harjoittaa oikeushenkilön muodossa, minkä ohella oikeushenkilön rangaistusvastuusta säättäminen on perustunut Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin (HE 34/2004 vp, s. 105–106).

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat rikoslain mukaan niin sanottuja kansainvälisiä rikoksia. Rikoslain 1:7:n mukaan Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen (kansainvälinen rikos), sovelletaan Suomen lakia. Säännöksen 3 momentin mukaan Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta myös Suomen ulkopuolella tehtyyn ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan. Kun Suomen lain soveltaminen Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen perustuu rikoslain 1 luvun 7 §:ään, ei edellytetä teon kaksoisrangaistavuutta.

Rikoslain 1 luvun 12 §:n 1 momentin mukaisen pääsäännön mukaisesti rikosasiaa ei saa tutkia Suomessa ilman valtakunnansyyttäjän syytemääräystä esimerkiksi, kun rikos on tehty ulkomailla. Pykälän 2 momentissa säädetään poikkeuksista pääsääntöön. Tarkoitus on, että ulkomailla tehtyjen tekojen osalta tapausittain harkitaan, onko rangaistusvaatimuksen esittäminen Suomessa tarkoituksenmukaista (HE 1/1996 vp, s. 26). Arvioinnissa huomioitavia seikkoja ovat ainakin rikoksen vakavuus ja yhteys Suomeen, todistusaineiston sijainti ja muiden toimivaltaisten valtioiden mahdollisuudet tehokkaalle ja oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille sekä tekijän ja mahdollisten asianomistajien intressit Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan. 2020. Yleinen rikosoikeus. S. 445).

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa kuuluvat rikoksiin, joita koskee rikoslain 15 luvun 10 §:n säännös törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä. Säännöksen 2 momentin mukaan törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä ei kuitenkaan tuomita rangaistukseen sitä, jonka olisi rikoksen estämiseksi täytynyt antaa ilmi nykyinen tai entinen aviopuolisonsa taikka nykyinen avopuolisonsa, sisaruksensa, sukulaisensa suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, johon hänellä on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde.

Ihmiskaupparikosta koskee erityissääntely tietyissä muissakin säädöksissä. Ihmiskauppa on huomioitu esimerkiksi eräissä esitutkintalain (805/2011) ja pakkokeinolain (806/2011) säännöksissä, jotka koskevat esitutkintaan osallistuvien oikeuksia, esitutkinta-aineistoa ja tiettyjä pakkokeinoja, sekä oikeudenkäymiskaaren (4/1734) kirjallisen kertomuksen käyttökieltoa sekä todisteen hyödyntämiskielloa koskevissa säännöksissä. Ihmiskaupan uhreille on erityinen auttamisjärjestelmä, josta säädetään laissa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (746/2011), minkä ohella ihmiskaupan uhrin asema on erityisesti huomioitu esimerkiksi ulkomaalaislain (301/2004) oleskeluluvan myöntämistä koskevissa säännöksissä.

Pakottaminen. Pakottaminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä. Säännöksen mukaan pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin. Pakottamista koskevassa säännöksessä olevan toissijaisuuslausekkeen mukaisesti pakottamisesta tuomitaan, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Rangaistus pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.

Pakottamista koskeva säännös on yleissäännös, joka syrjäytyy, jos muualla laissa on säädetty ankarampi rangaistus (HE 94/1993 vp, s. 111). Myös ihmiskauppana rangaistavassa teossa on käytännössä usein kyse pakottamisesta, jolloin pakottamista koskeva säännös syrjäytyy.

Pakottamiskriminalisoinnilla suojataan yleistä yksityisen toimintavapautta ja esimerkiksi vapautta määrätä olinpaikastaan. Oikeudellisesti keskeinen vapauden käsitteen merkitys on vapaus ihmisten välisissä suhteissa pakottamisen vastakohtana. Toinen vapauden oikeudellinen merkitys liittyy ihmisyyteen ja persoonallisuuteen, millä voidaan viitata vapauteen orjuuden vastakohtana. Vapaus yhdistetään monesti myös yksilöllisyyteen ja yksityisyyteen.

Rangaistavan pakottamisen on tapahduttava väkivallalla tai uhkauksella. Väkivallan ei tarvitse olla väkivaltarikoksena rangaistavaa eikä uhkauksen merkitä henkilöön kohdistuvalla väkivallalla uhkaamista. Hyvin monet oikeudettomat painostuskeinot voivat tulla kysymykseen, myös esimerkiksi taloudelliset. Pakottaminen on mahdollista myös siten, että uhataan tehdä jotakin pahaa taivutettavan läheiselle henkilölle. (HE 94/1993 vp, s. 111.) Uhkaus eroaa varoittamisesta siinä, että varoittamisessa tiedon välittäjällä ei ole vaikutusvaltaa uhkakuvan toteutumisen suhteen, vaan hän ainoastaan antaa informaatiota. Uhkaaminen voidaan toteuttaa millä tavalla tahansa, suullisesti tai kirjallisesti, nimenomaisesti tai konkludenttisesti esimerkiksi elein. Rangaistavuus ei edellytä, että tekijä voisi realisoida uhan. (Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Olennaista on se, että painostuskeinolla voidaan vaikuttaa toisen tahtoon siten, että hän tekee tai sietää jotakin pakottajan tahtomaa tai tällaisen pakon vuoksi jättää tekemättä itse tahtomansa (HE 94/1993 vp, s. 111). Tekemään pakottamista on esimerkiksi se, että mustasukkainen aviomies vaatii vaimoltaan tämän saamat kirjeet tai mies pakottaa naisen riisuutumaan väkivallan uhalla.

Pakottamisen on tapahduttava oikeudettomasti. Oikeudettomuus koskee pakotuskeinoa, sitä mihin pakotetaan tai näiden suhdetta. Pakottamista on uhkaaminen vaadittaessa erääntyvän saatavan perimisellä eli sinänsä oikeutetulla asialla, jos pakottajalla ei ole oikeutta vaatia kyseistä tekoa tai tekemättä jättämistä. Pakottamista on myös se, että laittomalla keinolla uhaten saadaan toinen tekemään jotakin, minkä vaatiminen sinänsä on oikeutettua. Oikeudettomuutta on tulkittava nimenomaan siten, onko kiellettyä käyttää nimenomaan sitä pakotuskeinoa, jota on käytetty, juuri sen suhtautumisen aikaan saamiseksi, jota on tavoiteltu. Rajat riippuvat siitä, mitkä keinot kulttuurimme toisen tahdon taivuttamiseksi missäkin asiassa hyväksyy. On huomattavan paljon sellaista painostusta, esimerkiksi lasten ja vanhempien välisissä suhteissa, jota ei pidetä oikeudettomana pakottamisena. (HE 94/1993 vp, s. 111.)

Rikoslain 1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohdan mukaan rikoslain 25:8:n mukaiseen pakottamiseen sovelletaan Suomen lakia, vaikka teosta ei säädetä rangaistusta tekopaikan laissa, jos sen on tehnyt Suomen kansalainen tai rikoslain 1 luvun 6 §:n 3 momentin 1 kohdassa tarkoitettu henkilö ja jos teko on naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 53/2015) 37 artiklassa tarkoitettu avioliittoon pakottaminen.

Pakottaminen on asianomistajarikos. Rikoslain 25:9:n mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen pakottamisesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka pakottamisen tai laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.

Laiton uhkaus. Laiton uhkaus on rangaistavaa rikoslain 25 luvun 7 §:n mukaisesti. Säännöksen mukaan laittomasta uhkauksesta on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka nostaa aseensa toista vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa. Laitonta uhkausta koskeva säännös tulee sovellettavaksi, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rangaistussäännöksellä pyritään suojelemaan kansalaisia sellaisilta uhkauksilta, jotka ovat omiaan synnyttämään pelkoa ja voivat antaa aiheen jokapäiväisiä toimia häiritsevään varuillaanoloon tai erityisiin varokeinoihin (HE 68/1966 vp, s. 13). Tunnusmerkistössä tarkoitettu uhkaus voi koskea uhkauksen tiedoksi saavaa henkilöä itseään tai jotakuta toista. ”Toisen” tulee olla uhkauksen tiedoksi saavan läheinen henkilö, kuten hänen puolisonsa tai

lapsensa, jolloin uhkaus rikkoo uhkauksen tiedoksi saaneen turvallisuuden tunteen samalla tavalla kuin jos uhkaus olisi kohdistettu häneen itseensä. (HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Millä tahansa rikoksella uhkaaminen ei toteuta laittoman uhkauksen tunnusmerkistöä, vaan uhatulla tulee olla perusteltu aihe pelätä nimenomaan henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden puolesta. Henkilökohtaista turvallisuutta voidaan loukata henkeen tai terveyteen, ruumiilliseen koskemattomuuteen (seksuaalirikokset) tai vapauteen kohdistuvalla rikoksella. Lisäksi toisen mielenrauhaa voidaan järkyttää uhkaamalla riistää hänen omaisuutensa. Laitonta uhkausta ei voi sen sijaan toteuttaa esimerkiksi uhkaaminen kunniaa tai yksityisyyttä loukkaavalla rikoksella tai jollakin erittäin epämiellyttävällä teolla, joka ei kuitenkaan ole rikos. (HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Tunnusmerkistön soveltumisen edellytyksenä on, että pelkäämiseen on pitänyt olla perusteltu syy eli pelkäämisen pitää olla aiheellista. ”Vakavan” vaaran tunnusmerkillä viitataan sekä vaaran todennäköisyyteen että mahdollisen vahingon suuruuteen. (HE 94/1993 vp, s. 110–111.)

Laiton uhkaus on pakottamisen tapaan lähtökohtaisesti asianomistajarikos (rikoslain 25:9). Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syyteeseen pantavaksi taikka laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Syyttäjä saa lisäksi nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen työtehtävänsä vuoksi eikä rikoksentekijä ole saman työnantajan palveluksessa. Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta myös, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen julkisen luottamustehtävänsä vuoksi.

2.1.3 Oikeuskäytäntö ja rikosprosessia koskevat tiedot

Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (jäljempänä *Krimo*) on vuonna 2017 tehnyt selvityksen pakkoavioliittojen esiintymisestä ja ilmitulosta Suomessa (Toivonen, Virve. Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. 2017). Selvityksen mukaan pakkoavioliitot näkyvät Suomessa käytännössä paitsi järjestöjen myös monien suorittavien viranomaisten työssä. Selvityksestä kävi ilmi, että rikosprosessissa pakkoavioliitot ovat sen sijaan lähes täysin vieras ilmiö.

Selvityksen mukaan ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevissa teoissa ei juuri koskaan ole kyse avioliittoon pakottamisesta. Selvityksen mukaan 1.1.2015–31.12.2016 välisenä aikana poliisille tehtyjen rikosilmoitusten joukossa oli vain yhdeksän ilmoitusta, joissa oli viitteitä avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Pakkoavioliitot eivät selvityksen mukaan näy myöskään syyteharkinnassa muutoin kuin satunnaisesti, ja tällöinkin usein ainoastaan eriasteisina epäilyinä.

Turun hovioikeudessa on annettu vuonna 2021 ratkaisu tapauksessa, jossa voidaan arvioida olleen kyse pakkoavioliiton omaisesta tilanteesta (asianro R 19/1573; tuomio 21/116003, lainvoimainen). Hovioikeus tuomitsi 13-vuotiaan lapsen kanssa avioituneen 30-vuotiaan miehen muun muassa ihmiskaupasta ja törkeästä raiskauksesta neljän vuoden vankeusrangaistukseen. Syytteet perustuivat pääosin siihen, että vastaaja oli avioitunut Irakissa 13-vuotiaan asianomistajan kanssa ja asianomistaja oli tullut 14-vuotiaana vastaajan järjestämänä Suomeen, jossa vastaaja oli kohdistanut häneen seksuaalisia tekoja ja väkivaltaa ja rajoittanut hänen vapauttaan. Käräjäoikeus oli katsonut jääneen näyttämättä, että asianomistaja olisi tapahtuma-aikaan ollut alle 16-vuotias tai että vastaaja olisi ainakaan tiennyt asianomistajan alaikäisyydestä. Hovioikeus sitä vastoin katsoi asiassa esitetyllä todistelulla

näytetyksi, että asianomistaja oli ollut avioituessaan 13-vuotias ja Suomeen tullessaan 14-vuotias ja ettei vastaaja ollut voinut erehtyä pitämään asianomistajaa täysi-ikäisenä.

Pakkoavioliittoon on viitattu myös korkeimman oikeuden ratkaisussa vuodelta 2017. Tapauksessa KKO 2017:60 vastaaja oli tuomittu muun muassa törkeästä ihmiskaupasta. Syyksilukeminen on perustunut muun muassa siihen, että A oli yhdessä toisen vastaajan kanssa erehdyttänyt B:n lähtemään mukaansa ja ottanut tämän valtaansa saattaakseen tämän ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. B oli vastaajat tavatessaan ollut 19-vuotias ja kehitysviiveensä ja hyväuskoisuutensa vuoksi ilmeisen helposti houkuteltavissa näiden mukaan. B:ltä oli riistetty vapaus liikkua itsenäisesti ja pitää yhteyttä ulkomaailmaan. Hänellä ei ollut ollut henkilöllisyystodistusta eikä omaa pankkitiliä. B:n alistamisessa oli käytetty uhkauksia ja väkivaltaa. Asiassa oli KKO:n mukaan myös pakkoavioliiton piirteitä, sillä A oli tehnyt B:n kanssa neljä lasta. Korkeimmassa oikeudessa käsiteltiin muun muassa kysymystä Ruotsissa annetun aikaisemman ehdottoman vankeusrangaistuksen huomioon ottamisesta rikoslain 7 luvun 6 ja 9 §:n nojalla. KKO päätyi ratkaisussaan alentamaan hovioikeuden tuomitsemaa 5 vuoden ja 8 kuukauden vankeusrangaistusta 3 vuoden 8 kuukauden mittaiseksi.

Asettamansa työryhmän työskentelyä varten oikeusministeriö pyysi syksyllä 2023 poliisilaitoksilta, syyttäjälaitoksilta ja hovioikeuksilta tietoa siitä, onko niillä käsiteltävänä olleissa asioissa ollut tapauksia, joissa voitaisiin katsoa esimerkiksi ihmiskaupan (rikoslain 25:3), törkeän ihmiskaupan (rikoslain 25:3 a), pakottamisen (rikoslain 25:8) tai muun rikosnimikkeen perusteella olleen kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Hovioikeuksista saatiin tiedoksi yhteensä 8 asiaa, syyttäjälaitoksilta 17 ja poliisilta 17. Osa hovioikeuden tapauksista oli salattuja osin tai kokonaan siten, että oikeusministeriölle ei myönnetty lupaa tarkastella ratkaisuiden salattua osaa.

Tarkasteltujen tapausten voidaan arvioida olevan rajattu otos niistä Suomessa käsitellyistä esitutkintaan, syyteharkintaan tai tuomioistuimeen edenneistä asioista, joissa voitaisiin katsoa olevan kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Tapaustiedoista oli saatavissa suuntaa-antavaa tietoa siitä, onko avioliittoon pakottamista koskevia tapauksia tunnistettu ja edennyt rikosprosessissa sekä siitä, miksi tapaukset mahdollisesti eivät ole rikosprosessissa edenneet.

Yleisin tunnusmerkistö, johon aineistossa viitattiin, oli ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa. Hovioikeuteen edenneistä asioista kaksi koski lähestymiskieltoa. Tapauksissa viitattiin seikkoihin, jotka kuvastivat mahdollista avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoa. Viidessä hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa viitattiin tunnusmerkistönä muun muassa ihmiskauppaan tai törkeään ihmiskauppaan. Yksi hovioikeuteen edennyt tapaus koski pakottamista seksuaaliseen tekoon.

Syyttäjältä saadussa aineistossa yleisin tunnusmerkistö, johon viitattiin päätöksissä syyttämättä jättämisestä, päätöksissä esitutkinnan rajoittamisesta ja päätöksissä siitä, että esitutkintaa ei aloiteta, oli ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa mahdollisten muiden tunnusmerkistöjen, kuten raiskauksen tai laittoman maahantulon järjestämisen, rinnalla. Yhdessä päätöksessä esitutkinnan rajoittamisesta viitattiin tunnusmerkistönä vain väärän henkilötiedon antamiseen ja valtionrajarikokseen ja toisessa tapauksessa laittoman uhkauksen. Näihin tapauksiin liittyi uhka avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliittoon joutumisesta. Syyttäjältä saadun aineiston ainoassa haastehakemuksessa vaadittiin rangaistusta ihmiskaupasta.

Poliisilta saadussa aineistossa ihmiskaupan rinnalla tutkittiin usein muitakin rikosnimikkeitä, kuten pahoinpitelyä, törkeää pahoinpitelyä, raiskausta tai törkeää raiskausta. Pakottamista koskevaan tunnusmerkistöön viitattiin harvoin.

Esitutkinnan tarkka tilanne ei käynyt usein ilmi poliisin asiakirjoista. Aineiston perusteella suurin osa ulkomailla tapahtuneista teoista oli tapahtunut ainakin osittain Euroopan unionin ulkopuolella ja näiden tapausten osalta poliisin ja syyttäjän asiakirjoissa viitattiin toisinaan tästä seuraaviin haasteisiin. Näin oli esimerkiksi silloin, kun teko oli tapahtunut ulkomailla tai teosta epäilty henkilö taikka henkilöt eivät olleet Suomessa. Esimerkiksi syyttäjän päätöksissä siitä, että esitutkintaa ei aloiteta, ja päätöksissä esitutkinnan rajoittamisesta katsottiin usein, että on todennäköistä, ettei asiaa saada Suomessa riittävällä tavalla tutkittua ja selvitettyä. Yleisesti ottaen syyttäjältä saaduissa päätöksissä, jotka koskivat syyttämättä jättämistä, yleisin syy syyttämättä jättämiselle oli, että asiassa ei ollut saatavilla riittävää näyttöä tai esitettävissä riittävällä tavalla todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi.

Yleisesti aineiston perusteella voidaan todeta, että avioliittoon pakottamista koskevia tapauksia tulee rikosprosessissa käsiteltäväksi ja niitä myös tunnustetaan esitutkintaviranomaisen toimesta. Osaan tapauksista liittyi näytön hankkimista koskevia haasteita etenkin, kun pakottaminen oli tapahtunut ulkomailla.

Lähes kaikissa tarkastelluissa tapauksissa asianomistaja oli sekä pakotettu avioliittoon että joutunut avioliiton aikana pakottaviin olosuhteisiin. Liiton solmimiseen asianomistajaa painosti useimmiten tämän läheinen, perhe tai suku. Liitossa pysymiseen painostivat monesti sekä puoliso että tämän perhe tai asianomistajan oma perhe. Usein avioliittoon pakottaminen tapahtui ulkomailla, mutta pakottaminen tai painostaminen liiton aikana tapahtui tai jatkui Suomessa. Asianomistajan kertomus viittasi aineistossa toisinaan siihen, ettei tällä ole ollut muuta vaihtoehtoa, kuin suostua solmimaan liitto tai jäämään siihen esimerkiksi perheen tai yhteisön painostuksesta. Aineistossa tuotiin esiin, että toisinaan liiton solmimiseen ja siinä pysymiseen liittyvään painostamiseen liittyi henkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa sekä uhkailua. Monessa tapauksessa väkivaltaa ilmeni useammassa muodossa.

Lähes kaikissa tarkastelluissa asioissa oli kyse juridisesti pätevistä avioliitosta. Eräissä hovioikeudessa tarkastelluissa tapauksissa viitattiin romanien solmimaan avioliittoon, joka ei tapauksesta ilmenevien seikkojen perusteella ollut juridisesti pätevä avioliitto. Toisessa tapauksessa poliisin puolesta katsottiin, ettei ollut selvää, oliko ulkomailla solmittu liitto juridisesti pätevä avioliitto siinä maassa, jossa se solmittiin.

Muun aineiston lisäksi Keskusrikospoliisi tuotti aineistopyynnön myötä oikeusministeriölle analyysiä poliisissa käsitellyistä asioista, joissa arvioitiin olleen kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Keskusrikospoliisin analyysissä käytetyt tiedot olivat ajanjaksolta 1.1.2021–31.8.2023, ja ne koskivat ihmiskauppa- tai lähirikoksia koskevia rikosilmoituksia, joissa hyväksikäyttötarkoituksiksi oli merkitty kunniaperusteinen väkivalta tai pakkoavioliitto.

Keskusrikospoliisin tuottama analyysi jaettiin aineistoon, jossa on käsitelty sellaisia avioliittoon pakottamista koskevia ilmoituksia, joissa toinen tai molemmat puoliset on pakotettu solmimaan avioliitto (Aineisto 1) sekä erilliseen analyysiin, joka koski pakkoavioliittoa laajemmassa merkityksessä siten, että analyysissä käsiteltiin ilmoituksia, joissa on ilmennyt avioliiton aikana pakottavia olosuhteita (Aineisto 2). Aineistossa 1 oli 34 asiaa, joista 29 koski ihmiskauppaa ja viisi törkeää ihmiskauppaa. Aineistossa 2 oli 68 asiaa, joista 62 koski ihmiskauppaa ja 6 törkeää ihmiskauppaa. Tieto, jonka perusteella esitutkinta avattiin, saapui molemmissa aineistoissa useimmin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta tai asianomistajan tai tämän asianajajan toimesta. Häätäkeskussoiton, lentoyhtiön, Pakolaisneuvonnan, rikostutkinnan yhteydessä, kuntasektorin, sukulaisen tai muun tuttavan, oikeusaputoimiston, Rajavartiolaitoksen, ryhmäkodin, sosiaali- ja terveydenhuollon toimijan kautta ja muuta kautta saapui joitakin ilmoituksia.

Merkittävässä osassa rikosilmoituksista tapahtumat olivat ainakin alkaneet Suomen ulkopuolella. Molemmissa aineistoissa tapahtumapaikat jakautuivat Suomen osalta siten, että tutkittavana olevista teoista suurin osa oli tapahtunut pääkaupunkiseudulla ja osa muualla Suomessa. Kaikista tutkittavana olevista teoista suurin osa oli tapahtunut Suomessa ja toiseksi suurin osa Euroopan ulkopuolella sekä muutama muussa Schengen tai ETA-maassa.

Molemmissa aineistoissa suurin osa asianomistajista oli rikoksen alkaessa 18–29-vuotiaita. Toiseksi suurin asianomistajien ikäryhmä oli alle 18-vuotiaat. Molemmissa aineistoissa epäiltyjen ikä rikoksen tapahtuman alkaessa jakautui siten, että epäiltyjen suurin ikäryhmä oli 18–29-vuotiaat ja toiseksi suurin ikäryhmä 30–39-vuotiaat. Molemmissa aineistoissa asianomistajien osalta kaksi suurinta kansalaisuusryhmää olivat Irak ja Afganistan ja epäiltyjen osalta Irak ja Suomi.

Aineistossa 1 mainittiin hyväksikäytön tarkoituksiksi pakkoavioliitto. Aineistossa 2 mainittiin pakkoavioliiton lisäksi tarkoituksena kunniaperusteisuus ja ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet. Molemmissa aineistoissa käytetyistä keinoista yleisimmät olivat fyysinen väkivalta, henkinen väkivalta, seksuaaliväkivalta, liikkumisen rajoittaminen ja taloudellinen väkivalta. Ihmiskauppasäännöksen mukaisista tekotavoista yleisin oli määräysvaltaan ottaminen ja keinoista riippuvainen asema, turvaton tila ja painostaminen.

Saatavilla olevien tietojen ja selvitysten perusteella avioliittoon pakottamisesta ei ole Suomessa annettu tuomioita esimerkiksi ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta tai pakottamisesta. Vaikka avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevista tapauksista on ollut viitteitä rikosprosessissa käsitellyissä tapauksista, siitä, kuinka monessa tapauksessa on ollut kyse nimenomaan rangaistavan menettelyn alaan kuuluvista teoista, ei ole tietoa. Avioliittoon pakottamiseen tai pakkoavioliittoon voidaan tapauksessa viitata myös sellaisessa yleiskielisessä merkityksessä tai käsiteltävän asian taustatietona, että kyse ei ole välttämättä ollut rangaistavasta menettelystä. Toisaalta sille, että mahdolliset tapaukset eivät etene rikosprosessissa voi olla useita syitä, kuten näytön puuttuminen, asianomistajan haluttomuus tehdä yhteistyötä viranomaisen kanssa, lojaalisuus perhettä tai sukua kohtaan tai haluttomuus tehdä rikosilmoitusta sukulaisista, pelko mahdollisen väkivallan eskaloitumisesta tai tapahtumien sijoittuminen kokonaan tai osittain ulkomaille, mikä vaikeuttaa asian selvittämistä.

2.2 Kansainväliset velvoitteet

2.2.1 Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa

Istanbulin sopimuksen velvoitteet. Avioliittoon pakottamisen kriminalisointivelvoitteesta määrätään Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa:

1. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi.
2. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen houkuttelevuus muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

Yleissopimuksen selitysmuistion¹ kohdassa 195–197 käsitellään pakkoavioliittoa koskevaa 37 artiklaa. Selitysmuiston 195 kohdassa avataan artiklan 1 ja 2 kohtien taustaa. Selitysmuistion mukaan osa pakkoavioliittojen uhreista pakotetaan solmimaan avioliitto asuinmaassaan, kun taas monet viedään toiseen maahan, joka on usein se, josta henkilön suku on peräisin, ja pakotetaan solmimaan avioliitto kyseisessä maassa asuvan henkilön kanssa. Tämän vuoksi artiklassa on määrätty kahden erilaisen toiminnan tai menettelyn kriminalisointivelvoitteesta.

Artiklan 1 kohdan mukaisessa teossa on kyse siitä, että aikuinen tai lapsi pakotetaan solmimaan avioliitto (selitysmuistion 196. kohta). Käsite ”pakottaminen” (”forcing”) viittaa fyysiseen tai psykologiseen voimankäyttöön (”force”), jossa käytetään pakottamista, pakkoa tai uhkaamista (”coercion or duress”). Teko on täytetty, kun on solmittu avioliitto, johon vähintään toinen osapuoli ei mainittujen, pakottamiseen tai uhkaamiseen liittyvien olosuhteiden vuoksi ole vapaaehtoisesti antanut suostumustaan.

Artiklan 2 kohdan mukaisesti tulee kriminalisoida teko, jossa henkilö houkuttelee (”luring”) ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö pakotetaan solmimaan avioliitto vastoin tahtoaan. Avioliiton solmimista ei selitysmuistion 197. kohdan mukaan edellytetä. ”Houkuttelemisella” viitataan mihin tahansa menettelyyn, jolla rikoksentelejä houkuttelee uhrin matkustamaan ulkomaille. Esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa henkilö houkuttelee ulkomaille tekosyy varjolla tai sepittämällä syyksi esimerkiksi vierailu sairaana olevan perheenjäsenen luona. Tahallisuuden tulee kattaa henkilön houkuttelemisen ulkomaille sekä tarkoitus, että henkilö pakotetaan ulkomaille solmimaan avioliitto.

Istanbulin sopimuksessa on määritelty teot, jotka tulee säätää rangaistavaksi, mutta sopimuksessa tai sitä koskevassa selitysmuistiossa ei määritellä tapaa, jolla kriminalisointi tulee toteuttaa. Yleissopimuksen velvoitteiden toimeenpano on siten myös kriminalisointitavan osalta sopimusvaltioiden päätösvallassa, eikä sopimuksesta seuraa sopimusvaltiolle velvoitetta säätää erilliskriminalisointeja niiden tekojen osalta, jotka velvoitetaan säätämään rangaistavaksi.

Avioliittoon pakottamista koskevat myös Istanbulin sopimukseen sisältyvät määräykset vanhentumisesta (58 artikla), lainkäyttövallasta (44 artikla), avunannosta, osallisuudesta ja yrityksestä (41 artikla), raskauttavista seikoista (46 artikla), asianosaisten vireille panemista ja viran puolesta vireille pantavista oikeudenkäynneistä (55 artikla) sekä vaarassa olevia henkilöitä koskevista toimista (63 artikla).

Istanbulin sopimuksen avioliittoon pakottamista koskevien velvoitteiden täytäntöönpano. Hallituksen esityksessä Istanbulin sopimuksen hyväksymisestä ja siihen liittyvistä lakimuutoksista Suomen lainsäädännön todettiin riittävän täyttämään Istanbulin sopimuksen 37 artiklan vaatimuksen pakkoavioliiton kriminalisoinnista. Hallituksen esityksessä viitattiin ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin (HE 155/2014 vp, s. 51–52). Tämän lisäksi lakimuutosta käsitellessä todettiin avioliittoon pakottamisen voivan täyttää rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamisen tunnusmerkistön (TyVM 15/2014 vp, s. 8).

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa koskevan hallituksen esityksen mukaan yhtenä teon tarkoituksena ihmiskauppapykälän 1 momentissa mainitaan henkilön saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Kyseisen pykälän esitöiden mukaan ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteen voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista (HE 34/2004 vp,

¹ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series - No. 210. <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>, s. 34.

s. 97). Tällaisina olosuhteina voidaan pitää ainakin niitä orjuuteen verrattavia järjestelmiä ja käytäntöjä, jotka on mainittu Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959). Mainitussa lisäsopimuksessa rinnastetaan orjuuteen myös sopimuksessa tarkemmin kuvatut pakkoavioliiton muodot (1 artiklan c kohta). Tällaisia ovat järjestelmät tai käytäntö, joiden nojalla I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha-, tai luontaisuuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle. Hallituksen esityksen 155/2014 vp mukaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena voidaan ihmiskauppasäännöksen tarkoittamalla tavalla pitää myös muunlaisia pakkoavioliiton muotoja, kunhan ihmiskauppasäännöksen muut edellytykset eli jotkut mainituista säännöksessä todetuista keinoista ja tekotavoista, täyttyvät (HE 155/2014 vp, s. 51).

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan osalta (houkuttelurikos) hallituksen esityksessä todetaan, että ihmiskauppasäännösten soveltaminen ei edellytä, että henkilö välttämättä olisi saatettu hyväksikäytön kohteeksi tai esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, kuten pakkoavioliittoon. Tunnusmerkistö täyttyy jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamisekseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Riittävää siis on, että tällainen hyväksikäyttötarkoitus on olemassa.

Vaikka Suomen lainsäädännön todettiin silloisessa muodossaan täyttävän Istanbulin sopimuksen edellytykset pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta, hallituksen esityksessä 155/2014 vp esitettiin jatkossa harkittavaksi tarve arvioida lainsäädäntöä tarkemmin pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta. Hallituksen esityksessä viitataan tietyissä Euroopan valtioissa säädettyihin avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointeihin (HE 155/2014 vp, s. 52).

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanon seuranta. Yleissopimuksen 66 artiklan mukaan naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) seuraa, miten osapuolet panevat täytäntöön yleissopimusta. Yleissopimuksen 68 artiklassa määrätyn menettelyn mukaisesti GREVIO arvioi yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopijavaltioissa ja arviointimenettelyn päätteeksi antaa kertomuksen, joka sisältää analyysin arvioinnin perustana olevien määräysten täytäntöönpanosta sekä GREVIO:n ehdotukset siitä, miten kyseinen osapuoli voi käsitellä havaitut ongelmat.

GREVIO on esittänyt pakkoavioliiton kriminalisointia koskevia näkemyksiä ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 (GREVIO/Inf(2019)9). GREVIO peräänkuuluttaa raportissaan käsitteellisen selkeyden tarvetta ja eron tekemistä siihen, miten ja missä tilanteissa ihmiskauppaa ja pakottamista koskevia säännöksiä sovelletaan. GREVIO:n raportissa ihmiskaupparikosten tunnusmerkistöjen soveltamista avioliittoon pakottamiseen pidetään ongelmallisena, koska ihmiskauppatteot eivät kata kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja. Tämä johtuu GREVIO:n mukaan osaltaan siitä, että ihmiskaupparikoksissa on kyse sellaista tekotavoista, joissa esimerkiksi henkilön pakottaminen, luovuttaminen, kuljettaminen,

siirtäminen, vastaanottaminen ja majoituksen hankkiminen tapahtuvat seksuaalisen hyväksikäytön ja parituksen tarkoituksessa.²

Analyysinsä johtopäätöksenä GREVIO kannustaa voimakkaasti (”strongly encourages”) Suomen viranomaisia harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä, jotta kyseisten tekojen erityinen luonne tulisi katetuksi ja jotta rikostunnusmerkistö olisi käyttökelpoinen lainvalvontaviranomaisten ja tuomioistuinten näkökulmasta. Lisäksi GREVIO kannustaa Suomen valtiota kriminalisoimaan aikuisen tai lapsen tahallisen houkuttelemisen toiseen valtioon tarkoituksena pakottaa tämä henkilö avioliittoon Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisella tavalla.³

2.2.2 Muut asiaan liittyvät kansainväliset velvoitteet ja instrumentit

Oikeus avioitua valitsemansa kumppanin kanssa on ihmisoikeutena turvattu joko itsenäisenä oikeutena tai osana yksityiselämän suoja useissa Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa. Useissa kansainvälisissä oikeudellisissa instrumenteissa avioliiton solmimiseen yhdistetään osapuolten suostumusta ja alaikäraja koskevia edellytyksiä.

Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (63/1999, jäljempänä *EIS*) turvataan muun muassa jokaisen perhe- ja yksityiselämän suoja (8 artikla). Jokaiselle avioliittoikäiselle henkilölle turvataan oikeus avioliittoon ja perheen perustamiseen kansallisen sääntelyn mukaisesti (12 artikla). Perhelämän suojan saaminen *EIS* 8 artiklan mukaisesti edellyttää laillista ja todellista avioliittoa, mutta ei välttämättä yhdessä asumista (*Abdulaziz, Cabales ja Balkandali v. UK*, 1985, kohta 62). Valtiolla ei ole velvollisuutta antaa avioliiton oikeusvaikutuksia parisuhteelle, joka on solmittu niin kutsuttuna uskonnollisena avioliittona, jos liittoa ei ole rekisteröity viralliseksi avioliitoksi (*Şerife Yiğit v. Turkey*, 2010, kohta 102).

YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklan mukaan täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia. Heillä on yhtäläiset oikeudet avioliittoon, avioliiton aikana ja sen purkamisen jälkeen. Artiklan 2 kohdan mukaisesti avioliiton solmiminen tapahtukoon vain tulevien aviopuolisoiden vapaasta ja täydestä suostumuksesta.

YK:n piirissä on tehty yleissopimus, joka koskee suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista (SopS 50/1964). Sopimuksen 1 artiklan mukaan avioliiton laillinen solmiminen edellyttää molempien osapuolien täyttä ja vapaaehtoista suostumusta, mikä heidän tulee ilmaista henkilökohtaisesti viranomaisen edessä ja todistajien läsnä ollessa. Suomi on sitoutunut mainittuun yleissopimukseen vuonna 1962.

² GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 44.

³ GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 45.

YK:n KP-sopimuksen 23 artiklassa on turvattu perhe-elämän suoja ja avioliittoiässä oleville oikeus solmia avioliitto. Sopimuksessa edellytetään, että avioliittoa ei saa solmia ilman avioliittoon aikovien puolisoitten vapaata ja täyttä suostumusta.

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) on ratifioitu Suomessa vuonna 1986 (SopS 68/1986). CEDAW:n 16 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin sen edistämiseksi, että avioliiton tulee perustua molempien osapuolien oikeuteen vapaasti valita aviopuolisonsa ja osapuolten vapaaseen tahtoon.

Myös EU:n perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 9 artiklassa taataan oikeus solmia avioliitto ja oikeus perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä sääntelevien kansallisten lainsäädäntöjen mukaisesti.

Myös kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen (SopS 59 ja 60/1989) täytäntöönpanoa valvova kidutuksen vastainen komitea on Suomen kahdeksannen määräaikaissraportin johdosta 10.5.2024 antamissaan loppupäätelmissä käsitellyt pakkoavioliittoa sukupuoleen perustuvan väkivallan vastaisia toimia tarkastellessaan. Komitea on todennut olevansa huolissaan siitä, että pakkoavioliitto ei sisälly rikoslakiin omana erillisenä rikoksenaan (päätelmien 40. kappale). Komitea on katsonut, että Suomen tulisi sisällyttää pakkoavioliitto omaksi erilliseksi rikokseksi rikoslakiin (41. kappaleen g) -kohta).

Lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) on määräys pakkoavioliitoista. Lisäsopimuksen 1 artiklan c kohdan mukaisesti sopimusvaltiot sitoutuvat ryhtymään toimenpiteisiin, jotta luovuttaisiin tai poistettaisiin järjestelmät tai käytännöt, joiden nojalla: I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha- tai luontaissuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle.

Osassa pakkoavioliitoista on kyse lapsiavioliitoista, minkä seurauksena myös yleissopimus lasten oikeuksista (SopS 60/1991) tulee ottaa huomioon. Lisäksi lasten oikeuksien sopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40–41/2012) velvoittaa sopimusvaltioita kieltämään lasten myynnin.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapsen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin (1 artikla). Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20, 2016) vahvistetaan lähtökohta, jonka mukaan vähimmäisiän avioliitolle tulisi olla 18 vuotta.

Lasten oikeuksien sopimus sisältää useita määräyksiä, joilla on vaikutusta avioliittoon pakottamista arvioitaessa. Sopimuksen lähtökohtana on lapsen edun huomioiminen ja välttämättömän huolenpidon ja suojelun takaaminen lapselle (3 artikla). Sopimuksessa turvataan esimerkiksi lapsen oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja oikeus tulla kuulluksi (12 artikla) sekä oikeus yksityisyyteen (16 artikla). Lasta tulee sopimuksen 19 artiklan mukaan suojata kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen

hyväksikäyttö, silloin kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa. Sopimuksen 24 artiklan 3 kohdan mukaisesti sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja. Lisäksi sopimuksessa muun muassa määrätään, ettei lasta tule erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti muutoin kuin tämän ollessa lapsen edun mukaista (9 artikla). Samoin sopimus velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään toimiin ehkäistäkseen lasten laittomat maasta kuljetukset ja ulkomailta palauttamatta jättämiset (11 artikla).

Lisäksi tulee huomioida lapsen oikeuksien sopimuksen 34 artikla, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön sisältyy lasten oikeuksien komitean mukaisesti myös lasten kauppaaminen pakkoavioliittoihin (CRC/C/GC/13, 2011). Sopimuksen 35 artikla puolestaan edellyttää sopimusvaltioiden ryhtyvän kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin sekä kahden- ja monenvälisiin toimenpiteisiin estääkseen lasten ryöstämisen, myynnin ja kauppaamisen missään tarkoituksessa ja muodossa. Lasten oikeuksien komitean mukaan lasten myynti voi tapahtua lapsiavioliiton muodossa (CRC/C/156, 2019). Edelleen sopimuksen 36 artikla velvoittaa sopimusvaltioita suojelemaan lasta kaikilta hänen hyvinvointiaan jollain tapaa uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta.

Ihmiskaupan osalta Suomi on liittynyt kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen YK:n yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (SopS 71/2006) vuonna 2006.

Pakkoavioliittoa koskevia kysymyksiä on tarkasteltu myös tiettyjen YK:n sopimusvalvontatoimielinten yleiskommenteissa ja -suosituksissa, kuten CEDAW-komitean yleissuosituksessa nro 35 sukupuoleen perustuvasta naisiin kohdistuvasta väkivallasta (CEDAW/C/GC/35), jossa kehoitetaan kumoamaan pakko- ja lapsiavioliitot mahdollistavat säännökset. CEDAW-komitean ja lapsen oikeuksien komitean yhteisessä yleissuosituksessa nro 31/yleiskommentissa nro 18 haitallisista käytännöistä (CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18) todetaan lapsiavioliiton olevan pakkoavioliiton muoto silloin, kun yksi tai molemmat osapuolet eivät ole ilmaisseet täyttä, vapaata ja informoitua suostumustaan avioliittoon. Suosituksen mukaan myös alle 18-vuotias voi poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa olla riittävän kypsä avioliittoon, mutta lapsen tulee olla vähintään 16-vuotias ja päätöksenteko tulee jättää tuomarille.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on julkaissut vuonna 2018 pakkoavioliittoja koskevan päätöslauselman (2233), jossa muun muassa kehoitetaan Euroopan neuvoston jäsenvaltioita säätämään erillisenä rikoksena rangaistavaksi aikuisen tai lapsen pakottaminen avioliittoon sekä henkilön houkuttelemisen ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

Suomi on liittynyt myös ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehtyyn Euroopan neuvoston yleissopimukseen (SopS 43 ja 44/2012), joka on tullut Suomen osalta voimaan 1.9.2012. Yleissopimuksen osapuolten komitea on 18.10.2019 antanut Suomelle viimeisimmän suosituksensa yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Suositus perustuu ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmän (GRETA) toiseen Suomea koskevaan raporttiin yleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa. GRETA:n raportissa arvioidaan muun ohella pakkoavioliittoihin liittyvän ihmiskaupan vastaisia toimia Suomessa. GRETA on raportissaan muun muassa esittänyt, että Suomen viranomaiset selvittävät, määrittävätkö pakkoavioliitto riittävällä tavalla rikoslain säännöksissä (raportin 192. kohta).

EU:n ihmiskauppadirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 11 todetaan ihmiskaupan määritelmän kattavan myös ihmiskaupan elintenpoistamistarkoituksessa, joka loukkaa vakavasti ihmisarvoa ja ruumiillista koskemattomuutta, sekä muut teot kuten laittoman lapseksiottamisen tai avioliittoon pakottamisen siltä osin, kuin ne täyttävät ihmiskaupan tunnusmerkistön.

Euroopan unionin komissio antoi vuonna 2022 kaksi direktiiviehdotusta, joihin sisältyy avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevia velvoitteita. Komissio antoi joulukuussa 2022 ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta tehdyn direktiivin 2011/36/EU muuttamisesta (U 108/2022 vp,) ja maaliskuussa 2022 ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta (U 32/2022 vp). Ihmiskauppadirektiivin muutosten myötä pakkoavioliiton hyväksikäyttö (exploitation of forced marriage) tuodaan direktiivissä nimenomaisesti esiin yhtenä ihmiskaupan tarkoituksista artiklatasolla. Naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta annettuun direktiiviin lisättiin neuvottelujen aikana velvoite säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimukseen sisältyvää määräystä vastaavalla tavalla. Mainitut direktiivit on hyväksytty keväällä 2024.

EU:n niin sanotun uhridirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 17 pakkoavioliittojen todetaan olevan osa sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa. Sukupuoleen perustuvan väkivallan naisuhrien ja heidän lastensa todetaan tarvitsevan usein erityistä tukea ja suojelua, koska tällaiseen väkivaltaan liittyy suuri toissijaisen tai toistuvan uhriksi joutumisen, pelottelun ja kostotoimien riski. Myös uhridirektiiviä ollaan parhaillaan uudistamassa (COM(2023) 424 final; U 44/2023 vp).

Lisäksi pakkoavioliittoja koskevaa sääntelyä on muun muassa direktiivissä 2003/86/EY, annettu 22 päivänä syyskuuta 2003, oikeudesta perheenyhdistämiseen (4 artiklan 5 kohta) sekä direktiivissä 2011/95/EU, annettu 13 päivänä joulukuuta 2011, vaatimuksista kolmansien maiden kansalaisten ja kansalaisuudettomien henkilöiden määrittelemiseksi kansainvälistä suojelua saaviksi henkilöiksi, pakolaisten ja henkilöiden, jotka voivat saada toissijaista suojelua, yhdenmukaiselle asemalle sekä myönnetyn suojelun sisällölle (9 artiklan 2 kohdan f alakohta). Direktiivin säännöksessä ei mainita pakkoavioliittoa, mutta sanamuodon ”luonteeltaan sukupuoleen liittyvät tai lapsiin kohdistuvat teot” on katsottu kattavan pakkoavioliiton.

Pakkoavioliitot mainitaan EU:n komission Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025 -asiakirjassa.⁴ Strategiassa muun muassa lapsi- ja pakkoavioliittojen, kunniaan liittyvän väkivallan ja muiden naisiin ja tyttöihin kohdistuvien haitallisten käytäntöjen todetaan olevan sukupuolistuneen väkivallan muotoja ja vakavia naisten ja lasten oikeuksien loukkauksia EU:ssa ja maailmanlaajuisesti. Mahdollisen lainsäädännön lisäksi EU aikoo strategian mukaan esittää suosituksen haitallisten käytäntöjen ehkäisemisestä muun muassa ennakoivien toimenpitein ja tunnustamalla kasvatuksen ja koulutuksen tärkeän roolin. Suositus kattaa

⁴ COM(2020) 152 final. 5.3.2020. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>.

komission tiedonannon mukaan lisäksi julkisten palvelujen parantamisen, ehkäisy- ja tukitoimet, alan ammattilaisten valmiuksien kehittämisen ja uhrien oikeussuojan.

2.3 Avioliittoon pakottaminen ilmiönä

Avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa ei ole kansainvälisesti määritelty yhdenmukaisesti. Ilmiönä pakkoavioliitolla tarkoitetaan usein avioliittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan, eli viitataan avioliiton syntymiseen pakottamisen seurauksena. Pakkoavioliitolla voidaan viitata myös tilanteeseen, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa vastoin tahtoaan tai jossa henkilöä estetään irtautumasta avioliitosta. Pakkoavioliitossa voi olla kyse lapsiavioliitosta, jossa ainakin toinen puoliso on alle 18-vuotias.

Kuten edellä on tuotu esiin, Istanbulin sopimuksessa ei määritellä pakkoavioliittoa, mutta sillä viitataan avioliittoon pakottamiseen. Esimerkiksi Kansainvälinen työjärjestö ILO viittaa pakkoavioliitolla (forced marriage) tilanteisiin, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon ilman suostumustaan (Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022, s. 19, 59). ILO:n mukaan sekä pakkotyössä että pakkoavioliitossa on kyse hyväksikäyttötilanteista, joista henkilö ei voi kieltäytyä tai poistua uhkausten, väkivallan, pakottamisen, erehdyttämisen tai valta-aseman väärinkäytön vuoksi. Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on määritellyt pakkoavioliiton kahden henkilön väliseksi liitoksi, johon vähintään toinen ei ole antanut täyttä ja vapaata suostumustaan, ja laajentanut myöhemmin määritelmän koskemaan myös avioliittoa, jota vähintään toinen puolisoista ei ole vapaa päättämään tai josta vähintään toinen puolisoista ei ole vapaa lähtemään (Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselmat 1468 (2005) ja 2233 (2018)).

Avioliittoon pakottamisessa avioliiton solmiminen perustuu toisen tai molempien puolisoitten vapaaehtoisuuden sijasta siihen, että tilanteessa käytetään esimerkiksi väkivaltaa, uhkauksia, muuta pakottamista tai painostamista. Pakottajana voi toimia esimerkiksi uhrin vanhempi, muu perheenjäsen tai sukulainen tai (tuleva) puoliso. Laajempi henkilöpiiri, kuten suku tai muu yhteisö, voi myös kohdistaa toiseen tai molempiin osapuoliin uhkaa, väkivaltaa tai painostusta, ja sitä voidaan perustella kulttuurisilla tekijöillä ja niin sanotuilla kunniakäsitteillä tai yhdistää näihin tekijöihin. Tällöin kyse voi olla kollektiivisesta painostuksesta, johon lähiyhteisö osallistuu. Painostuskeinona voidaan käyttää esimerkiksi uhkaa sulkea henkilö yhteisön ulkopuolelle. Taustalla voi olla esimerkiksi taloudellisiin tekijöihin, suvun jatkamiseen, muuhun avioliitosta hyötymiseen tai oleskelulupiin liittyviä asioita. Pakottamisen kohdetta voidaan painostaa tai uhkailla erilaisin tavoin, kuten oleskeluoikeuden tai lasten huoltajuuden menettämisen, yksityisyyttä loukkaavan materiaalin levittämisen, perheen, suvun tai yhteisön hylkäämisellä, aiheettomilla rikosoikeudellisilla seurauksilla tai veloilla sekä rahan tai muunlaisen taloudellisen tuen epäämisellä.

Kansainvälisesti on tunnistettu tilanteita, joissa nuoria tyttöjä tai naisia voidaan pakottaa avioliittoon vastineeksi heidän perheilleen tehtävästä rahasuorituksesta, velanmaksuksi tai perheiden välisten erimielisyyksien ratkaisemiseksi. Konfliktialueilla naisia ja tyttöjä voidaan pakottaa avioliittoon maassa toimivien sotilaiden kanssa. Tyttöjä ja naisia voidaan pakottaa naimisiin kulttuurisista syistä tai jotta voidaan turvata toisen henkilön (puolison) pääsy maahan.

Avioliittoon pakotetuilla henkilöillä on riski joutua seksuaalisen ja muun hyväksikäytön kohteeksi, kotiorjuuteen tai muunlaisen pakkotyön kohteeksi.⁵

Kansainvälisesti avioliittoon pakotettujen henkilöiden määrän on arvioitu olevan 22 miljoonaa (v. 2021). Avioliittoon pakottaminen painottuu Aasian, Tyynenmeren ja Afrikan valtioiden alueille, mutta sitä tapahtuu myös Euroopassa ja muissa maanosissa. Avioliittoon pakotetaan sekä naisia ja tyttöjä että miehiä ja poikia, mutta kansainvälisesti avioliittoon pakottamisen on havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin. Erityisen haavoittuvassa asemassa on lisäksi katsottu olevan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ja henkilöiden, joiden kognitiivinen toimintakyky on heikentynyt. Avioliittoon pakotetaan niin alaikäisiä kuin täysi-ikäisiäkin henkilöitä. ILO:n tutkimuksen mukaan noin 40 prosenttia avioliittoon pakotetuista oli alle 18-vuotiaita avioliittoon pakottamisen tapahtuessa.⁶

ILO:n raportin mukaan perheenjäsenten on todettu useissa tapauksissa olevan vastuussa avioliittoon pakottamisesta. Avioliittoon pakottamisen olosuhteista ilmoittaneiden henkilöiden osalta avioliittoon pakottaja oli henkilön vanhempi yli 70 %:ssa tapauksia ja muu sukulainen 16 %:ssa tapauksista. Puolet avioliittoon pakotetuista henkilöistä oli pakotettu avioliittoon käyttämällä tunnepitoisia uhkauksia tai sanallista kaltoinkohtelua tai loukkauksia. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että avioliittoon pakotettavan henkilön vanhemmat uhkaavat vahingoittaa itseään tai väittävät perheen maineen vahingoittuvan, tai uhkauksista vieraannuttaa perheestä tai hylätä perheen ulkopuolelle. Hieman alle viidenneksessä tapauksista kyse oli pakottamisesta väkivallan tai seksuaaliväkivallan keinoin tai väkivallalla uhkaamalla.

Avioliittoon pakottamisen yleisyydestä Suomessa ja Euroopan unionin tasolla ei ole saatavilla tarkkaa tietoa. Aihetta on tutkittu Suomessa varsin vähän. Tilastotietoa siitä, kuinka moni suomalainen tai Suomessa asuva henkilö on joutunut avioliittoon pakottamisen kohteeksi, ei ole saatavilla, eikä ilmiön yleisyydestä ole täsmällistä kuvaa. Avioliittoon pakottamista koskevista tapauksista ja niiden yleisyydestä voidaan Suomen osalta kuitenkin saada jonkinlaista käsitystä yksittäisten järjestöjen ja viranomaisten laatimista tilastoista.

Krimon selvityksen mukaan avioliittoon pakottaminen ilmiönä vaikuttaisi lisääntyneen viime vuosina (Toivonen 2017). On mahdollista, että pakkoavioliitot ovat lisääntyneet absoluuttisesti muun muassa turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa, mutta myös ilmiön esillä olo julkisuudessa sekä sitä koskevan tiedon ja tietoisuuden lisääntyminen vaikuttavat esiintuloon.

Selvityksessä havaittiin erilaisia pakkoavioliittojen kategorioita. Ensinnäkin kyse voi olla ulkomailla solmitusta, ulkomaalaisten välisestä pakkoavioliitosta, joka tulee ilmi Suomessa esimerkiksi turvapaikanhakuprosessissa. Toisen ryhmän muodostavat maahanmuuttajataustaiset tytöt, jotka asuvat Suomessa ja ovat usein Suomen kansalaisia ja jotka naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Tällaisen liiton taustalla voivat vaikuttaa sekä kulttuuriset tekijät että oleskeluluvan saaminen tai molemmat yhdessä. Kolmannessa ryhmässä on kyse tilanteista, joissa Suomen kansalainen ja Suomessa asuva mies solmii avioliiton ulkomaisen naisen kanssa. Avioliitto solmitetaan ensin yhteisymmärryksessä, mutta tosiasiaassa ulkomainen vaimo joutuu avioliitossa monin tavoin (muun muassa seksuaalisesti ja

⁵ Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022; United Nations Office on Drugs and Crime: Interlinkages between trafficking in persons and marriage. Issue Paper. Vienna: United Nations, 2020.

⁶ Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022; United Nations Office on Drugs and Crime: Interlinkages between trafficking in persons and marriage. Issue Paper. Vienna: United Nations, 2020.

taloudellisesti) hyväksikäytetyksi. Uhkailun ja alistamisen seurauksena naisella ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia poistua liitosta tai edes riittävästi tietoa asiasta.

Myös Ihmisoikeusliiton selvityksessä haastateltujen pakkoavioliitoiksi luokittelemat ja tunnistamat liitot ovat pääasiassa ylirajaisia, Suomen rajojen ulkopuolella solmittuja liittoja. Ylirajaisia pakkoavioliittoja solmitaan usein sen jälkeen, kun nuori nainen on lähetetty joko omasta suostumuksestaan tai vastentahtoisesti ulkomaille. Kuitenkin vaikka suurin osa aineistossa kuvatuista pakkoavioliitoista kuvataan tapahtuneiksi Suomessa asuvan ja ulkomailla asuvan henkilön välillä ulkomailla, solmitaan liittoja myös Suomen sisällä.⁷

Krimon selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa voi olla kyse fyysisestä, henkisestä, hengellisestä tai taloudellisesta pakottamisesta tai näiden yhdistelmästä. Pakottaja voi uhata henkilöä henkeen ja terveyteen kohdistuvalla rikoksella tai kyse voi olla siitä, että avioliiton vanhempien tahdosta solmiva tyttö suostuu avioliittoon pelätessään vanhempiensa tai toisen heistä surmaavan itsensä, jos liittoa ei solmita. Selvityksen mukaan uhka ei monissa tapauksissa kohdistu uhrin yhden henkilön taholta, vaan se on luonteeltaan kollektiivista. Kyse voi olla siitä, että avioliitosta kieltäytymisestä seuraa koko lähiyhteisön viha tai hylkääminen.

Suomessa ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä julkaisee tilastoja järjestelmään otetuista henkilöistä. Vuonna 2023 auttamisjärjestelmään otettiin 362 uutta asiakasta. Heistä 64 prosenttia on voinut joutua ihmiskaupan uhriksi Suomessa. Useimmin auttamisjärjestelmään ohjattu henkilö oli joutunut Suomessa pakkotyöhön viittaaviin olosuhteisiin. Suomessa pakkoavioliitossa eläneitä asiakkuuteen tuli 23. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä oli vuoden 2023 viimeisenä päivänä 1563 asiakasta. Näistä henkilöistä 20 %:lla eli 259 henkilöllä ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoituksena oli pakkoavioliitto. Auttamisjärjestelmän tilastoissa pakkoavioliitoilla viitataan paitsi tilanteisiin, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon, myös tilanteisiin, joissa heikommassa asemassa oleva puoliso on esimerkiksi haavoittuvan asemansa tai painostuksen vuoksi suostunut liittoon, mutta josta hän ei yhteisöllisten tai ideologisten seikkojen vuoksi pääse irtautumaan. Toisaalta auttamisjärjestelmässä pakkoavioliitoksi ei katsota esimerkiksi väkivaltaista parisuhdetta, jossa toinen puoliso saattaisi esimerkiksi uhata itsensä ja lasten surmaamisella, mikäli puoliso jättäisi hänet. (www.ihmiskauppa.fi ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä)

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään on 1.1.2019–19.5.2023 välisenä aikana otettu 248 pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan uhria. Näistä henkilöstä valtaosa oli naisia (245 henkilöä). Yleisimpiä auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden kansalaisuuksia olivat Irak (70), Somalia (51), Afganistan (32) ja Iran (19). 13 henkilöä oli otettu auttamisjärjestelmään heidän ollessaan alaikäisiä (13–17-vuotiaina). 89 henkilöä oli pakotettu avioliittoon alaikäisinä.

Pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan uhreista 151:n kohdalla pakkoavioliittoon liittyvät teot tai tilanteet tapahtuivat Suomen ulkopuolella. 97 tapauksella oli yhteys Suomeen. Nämä tapaukset voidaan jakaa karkeasti neljään ryhmään: 1) Ulkomailla oleva perhe on pakottanut tytön tai naisen avioitumaan miehen kanssa, joka asuu Suomessa ja jolla on Suomen kansalaisuus, minkä jälkeen tyttö/nainen matkustaa Suomeen. 2) Perheenjäsenet vievät alaikäisen tytön Suomesta ulkomaille avioliittoa varten (vain joitakin tapauksia). 3) Ulkomailla solmittu pakkoavioliitto (usein solmittu henkilön ollessa alaikäinen) jatkuu Suomessa, kun

⁷ Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna. 2016. Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_netti-002.pdf, s. 84–85.

perhe saapuu Suomeen hakeakseen turvapaikkaa. 4) Nainen saapuu Suomeen, jossa hänelle on luvattu asianmukainen avioliitto, jossa puoliso kuitenkin on väkivaltainen. Nainen ei voi lähteä avioliitosta aviopuolison perheen uhkauksien vuoksi.

Oikeusministeriön julkaisemassa selvityksessä Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista olivat mukana Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkuudessa aikavälillä 1.11.2022–31.1.2023 olleiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien, mukaan lukien pakkoavioliittotilanteeseen joutuneiden henkilöiden, tapauksista tehdyt havainnot.⁸ Tarkastelussa oli 90 pakkoavioliittotapausta. Rikosuhripäivystyksen tiedossa olevat pakkoavioliittotapaukset jaettiin selvityksessä kolmeen pääryhmään: 1) Pidempään Suomessa asunut puoliso, joka on käynyt kotimaassaan avioitumassa samasta taustasta tulevan henkilön kanssa ja tuonut tämän perhesiteen perusteella Suomeen. 2) Ulkomailla avioitunut pariskunta, joka on tullut yhdessä Suomeen joko turvapaikanhakijana tai muusta syystä. 3) Suomessa kasvanut henkilö, joka on viety avioitumaan vanhempiensa kotimaahan, ja jonka uusi aviopuoliso on tullut perhesiteen perusteella avioliittoon pakotetun henkilön mukana Suomeen. Näissä tapauksissa ainoastaan toinen puolisoista oli pakotettu tai erehdytetty liittoon, ja hyväksikäyttö sekä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa eläminen oli jatkunut avioliiton solmimisen jälkeen.

Pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista suurimmalla osalla on kansalaisuus Lähi-idässä, 37 %, tai Aasiassa, 23 %, sijaitsevilla maissa. Muilla pakkoavioliittotilanteessa olleilla asiakkailla kansalaisuudet jakautuivat yleisimmin seuraavasti: Afrikka 16 %, Pohjois-Eurooppa 7 %, muu Eurooppa 5 %.

Pakkoavioliittotapauksissa 29 % asiakkaista oli ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan tai alkaessa alaikäisiä. Heistä 26 % oli kertonut tilanteestaan ja saanut siihen apua vasta täysi-ikäistyttyään. Valtaosassa pakkoavioliittotapauksia kunniaan liittyvä painostus, kontrolli ja väkivalta tai sen uhka olivat merkittäviä. Lähes kaikissa tapauksissa kunniaan liittyvän väkivallan pelko oli oleellinen avun hakemista estävä seikka: asiakas ei ollut uskaltanut kertoa tilanteestaan kenellekään, koska pelkäsi perheen ja yhteisön reaktiota, kuten henkistä ja fyysistä väkivaltaa, vainoamista ja yhteisöstä pois sulkemista. Kontrolli oli kaikissa tapauksissa asiakkaiden kertoman mukaan ainakin psykologista, mutta usein myös fyysistä asuntoon eristämistä, kodin ulkopuolella yksin liikkumisen rajoittamista ja yksin asioinnin estämistä. Myös pelko avioeroprosessin haastavuudesta oli joidenkin asiakkaiden tapauksissa avun hakemista estävä seikka. Vaikka avioliitto olisi solmittu tai rekisteröity Suomessa, Suomessa tuomittu avioero oli harvoin oman yhteisön näkemyksen mukaan pätevä. Joissakin tapauksissa asiakkaan tuli hakea avioeroa myös oman uskontokunnan tai yhteisön kautta heidän päteväksi katsomallaan tavalla.

Oleskeluluvalla Suomessa olevat asiakkaat tulivat selvityksen mukaan usein uhkailluiksi maasta poistamisella sekä mahdollisten lasten huoltajuuden menettämällä, mikäli eroaisivat hyväksikäyttävästä puolisoistaan. Näissä tapauksissa kotimaahan palaaminen avioeron jälkeen olisi todennäköisesti johtanut merkittävään kunniaan liittyvän väkivallan tai murhan uhkaan, eikä palaaminen olisi siten tullut enää kyseeseen.

Mikäli asiakkaalla oli lapsia, lasten hyvinvointi ja huoltajuus oli asiakkaan kertoman mukaan useimmiten hänen tärkein prioriteettinsa. Mikäli hyväksikäyttävällä puolisoilla oli Suomen

⁸ Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:23.

kansalaisuus tai pysyvä oleskelulupa, oli uhrille usein puolison toimesta uskoteltu, että puoliso saisi lasten yksinhuoltajuuden automaattisesti. Avun hakemista esti myös pelko siitä, että lapset “otetaan pois” eli sijoitetaan kiireellisesti, mikäli kodin turvallisuustilanne tulee ulkopuolisille ilmi.

Valtaosalle pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista oli myönnetty oleskelulupa perhesiteen perusteella. Tilanteesta irtautumisen ja avioeron myötä oleskelulupaa ei samalla perusteella voitu jatkaa.

Pakkoavioliiton uhriksi joutuneista 89 % nimesi tekijäksi oman puolisonsa ja 28 % nimesi tekijöiksi puolisonsa lisäksi omat tai puolison vanhemmat ja/tai muut sukulaiset.

Oikeusministeriön asettama työryhmä kuuli työskentelynsä aikana syksyllä 2023 järjestöjä ja turvakoteja, jotka olivat toiminnassaan olleet tekemisissä tapausten kanssa, joissa oli kyse avioliittoon pakottamisesta. Joissakin kuultavien edustamista järjestöistä ja turvakodeista oli vuosittain avioliittoon pakottamista koskevia asiakkuuksia muutamista joihinkin kymmeniin.

Kuulemisissa tuotiin esiin, että järjestöjen ja turvakotien asiakkaana on avioliittoon pakottamista koskevissa tapauksissa monesti nuori nainen, n. 18–30-vuotias. Avioliittoon pakottaminen on saattanut tapahtua henkilön ollessa alaikäinen. Kyse voi olla myös esimerkiksi sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvasta henkilöstä, joka pakotetaan avioliittoon vastakkaisen sukupuolen edustajan kanssa. Avioliittoon pakotettujen joukossa on ollut myös miehiä.

Avioliittoon pakottaminen on kuulemisten perusteella usein hienovaraista painostusta, mikä voi olla pitkäaikaistakin. Kyse on monesti ollut tilanteesta, jossa pakotetulla puolisoilla ei ole ollut muita vaihtoehtoja kuin solmia hänelle osoitettu avioliitto. Kyseessä on voinut olla esimerkiksi perheiden keskinäinen sopimus, jota on täytynyt noudattaa eikä avioliittoon pakotetulla ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asiaan. Voi olla kyse siitä, että halutaan säilyttää omaisuus suvun piirissä tai on luvattu taloudellinen korvaus toisen puolison perheelle avioliiton solmimisesta. Avioliittoon pakotettu on ollut tilanteessa, jossa avioliitossa kieltäytyminen olisi merkinnyt yhteisöstään erottamista tai tilanteeseen voisi liittyä väkivallan tai jopa surmatuksi tulemisen uhkaa. Kyse voi olla tilanteesta, jossa henkilö painostetaan avioliittoon vetoamalla voimakkaasti perinteiden ja yhteisön normien kunnioittamiseen. Henkilö on voinut tietystä yhteisössä kasvaessaan sisäistää yhteisön perinteet ja normit niin vahvasti, että ei pidä niiden kyseenalaistamista mahdollisena. Esimerkiksi yhteisön sosiaalisten arvojen tai normien rikkominen voi johtaa siihen, että henkilö pakotetaan avioliittoon. Joissakin tapauksissa avioliittoon pakottamisen syynä voi olla se, että henkilö on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi tai ollut avioliiton ulkopuolella seksuaalisessa kanssakäymisessä, mitä pidetään häpeällisenä.

Osa kuultavista toi esiin, että asiakkaista suurin osa oli tai oli ollut juridisesti pätevässä avioliitossa. Osassa tapauksista asiakkaalla ei ole ollut tarkkaa tietoa siitä, onko liitto ollut juridisesti pätevä. Joissakin tapauksissa kyse oli pakottamisesta niin sanottuun uskonnolliseen avioliittoon, joka voidaan kokea yhtä sitovana tai sitovampana kuin juridisesti pätevä avioliitto.

Kuulemisissa kävi ilmi, että tapauksissa, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon, on monesti myös kyse tilanteesta, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa. Avioliitto on myös voitu solmia molempien puolisoitten suostumuksella, mutta liitosta muodostuu pakkoavioliitto siinä merkityksessä, että avioliitosta irtaantuminen ei pakottamisen vuoksi ole mahdollista. Kyse voi olla siitä, että puoliso estää monenlaisin kontrollin, väkivallan ja uhkausten keinoin toista puolisoa irtaantumasta avioliitosta. Tilanteisiin voi liittyä monimuotoista henkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa sekä taloudellista ja muuta kontrollointia. Pakotettua puolisoa on voitu

pelotella läheisten satuttamisella tai lasten menettämällä. Joissakin tapauksissa pakotetulla henkilöllä ei esimerkiksi ole oikeutta hoitaa omia raha-asioitaan ja evätään pääsy suomen kielen opiskeluun tai henkilöä uhataan ilmoituksen tekemisestä lastensuojeluviranomaisille. Voi olla kyse myös esimerkiksi siitä, että uhataan avioeron johtavan oleskeluluvan päättymiseen ja kotimaahan palaamiseen tai uhataan maineen tahraamisella sen yhteisön piirissä, johon henkilöllä on vahva side.

Pakottajana tai painostajana voi olla pakotetun puoliso tai tämän perhe tai pakotetun puolison lapsuudenperheen jäsen tai sukulainen. Pakottajia voi olla yksi tai useampia. Joissakin tapauksissa kyse on laajasti perheen tai suvun osallistumisesta ja koko suvun auktoriteetista. Pakottajana toimiva henkilö voi toimia myös ulkomailta käsin.

Monessa tapauksessa avioliittoon pakottaminen oli kuultavien mukaan tapahtunut Suomen ulkopuolella, mutta avioliitosta irtaantumisen estäminen tapahtuu Suomessa. Kuitenkin niitäkin tapauksia oli ilmennyt, joissa avioliittoon pakottaminen oli tapahtunut Suomessa.

Kuulemisissa tuotiin esiin, että pakkoavioliiton uhri ei monesti ole halukas tekemään rikosilmoitusta. Joissakin tapauksissa uhria on uhkailtu, että tämän perheenjäsenille tapahtuu jotakin pahaa, jos rikosilmoitus tehdään. Voi esiintyä myös epäluottamusta poliisia tai maahanmuuttoviranomaisia kohtaan. Uhri voi pelätä, että hänen tilannettaan ja yksityiselämäänsä koskevat tiedot leviävät ja uhri jää yksin. Joissakin tapauksissa henkilöllä on puutteelliset tiedot ja ymmärrys suomalaisesta yhteiskunnasta ja oikeuksistaan, mikä voi johtaa esimerkiksi pelkoon lasten menettämisestä avioeron yhteydessä. Voidaan pelätä myös sitä, että mahdollisesti rauhoittunut tilanne eskaloituu uudelleen.

Osa kuultavista toi esiin, että tapauksissa on ollut rikosprosessin yhteydessä haastavaa saada näyttöä. Pakkoavioliiton uhri ei välttämättä hakeudu terveydenhuoltoon niissäkään tapauksissa, joissa on kyse seksuaalisesta tai muusta väkivallasta, jolloin käytettävissä ei ole lääkärinlausuntoa tai käynteihin liittyviä rekisteritietoja, eikä ole edellä mainituista syistä halukas tai valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa.

Kuulemisissa tuotiin lisäksi esiin tarve lisätä tietoa avioliittoon pakottamisesta sekä ennalta ehkäisemisen ja matalan palvelun tuen tarve. Lisäksi tuotiin esiin, että viranomaisilla ei ole riittävästi resursseja näiden tapausten käsittelyä varten. Myös tutkimus- ja tilastotietoa avioliittoon pakottamisesta ja pakkoavioliitoista tarvittaisiin enemmän.

2.4 Viimeaikainen ihmiskaupparikoksia ja pakkoavioliittoja koskeva tutkimus

Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia (paritus ja kiskonnantapainen työsyrtjä) koskevien säännösten soveltamiskäytäntöä sekä ihmiskaupparikosten etenemistä rikosprosessissa on äskettäin tarkasteltu Koivukarin ja muiden tutkimuksessa vuonna 2022 (Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari. Ihmiskauppa ja sen lähirikokset: Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022). Tutkimuksessa analysoitiin ihmiskauppaa ja lähirikoksia koskevia esitutkintapäätöksiä, syyttäjän päätöksiä sekä tuomioistuinratkaisuja vuosilta 2010–2020. Keskeisenä havaintona oli, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on parantamisen varaa.

Niissä tutkimuksessa tarkastelluissa tapauksissa, joissa oli kyse vain tai ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden arvioimisesta teon tarkoituksena, oli kaikissa kyse avioliitosta tai

parisuhdetyyppisestä tilanteesta, jossa asianomistajan joutumista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin on arvioitu. Tutkimusaineistossa oli useita ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen viittaavaa tekoja, joissa teot olivat tapahtuneet kokonaan ulkomailla, eikä tapauksissa siitä syystä toimitettu esitutkintaa.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin vaikuttaisi tutkimuksen mukaan liittyvän jonkin verran epäselvyyttä sen tyyppisissä tilanteissa, joissa tekijä on parisuhteessa tai parisuhteen kaltaisessa tilanteessa alistanut ja kontrolloinut uhria eri tavoin ja käyttänyt tätä seksuaalisesti hyväksi tai raiskannut tämän. Tutkimuksen mukaan mainitun kaltainen tilanne vaikuttaa olevan tyyppitapaus ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista siinä mielessä, että muun tyyppisiä tapauksia, joissa ainoa tai ensisijainen teon tarkoitus olisi ollut muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen, ei ole päätynyt tuomioistuimien arvioitavaksi.

Tutkimuksessa kävi ilmi jonkinlainen epäselvyys siitä, mitä pakkoavioliitolla ylipäänsä tarkoitetaan (suhteessa esimerkiksi järjestettyyn avioliittoon) ja toisaalta siitä, tarkoittaako avioliittoon pakottaminen jo sellaisenaan ihmisarvoa loukkaavaa olosuhdetta vai tuleeko olosuhteiden olla pakkoavioliitossakin sellaiset, että ne tarkoittaisivat joka tapauksessa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.

Tutkimuksessa katsotaan Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa koskevan hallituksen esityksen pakkoavioliittoa koskevien lausumien viittaavan siihen suuntaan, että pakkoavioliittokäsitettä voidaan tulkita laajemminkin kuin miten se on määritelty ja rajattu vuonna 1956 tehdystä YK:n sopimuksessa, ja toisaalta siihen, että pakkoavioliitto itsessään, ilman muun tyyppistä ihmisarvon loukkaamista tai loukkaamistarkoitusta voi olla ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu ihmisarvoa loukkaava olosuhde.

Tutkimuksessa havaittiin, että ihmiskauppana tuomioistuimissa käsitellyt teot, joissa on joitakin pakkoavioliiton piirteitä, vahvistavat käsitystä, että näiltä osin ei ole täysin selvää, miten ihmiskauppasäännöksiä tulisi soveltaa ja tulkita. Tämä liittyy osittain vastaajien tarkoitukseen ja niiden osoittamiseen.

Tutkimuksen mukaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta soveltamiskäytäntö on ylipäänsä vielä vakiintumatonta. Vain pakkoavioliitto- tai lähisuhdeväkivaltatyyppisiä tapauksia on edennyt tuomioistuimiin asti. Tämän tyyppisten tapausten osalta vaikuttaa olleen tulkintaongelmia sen suhteen, pitääkö teon rinnastua jollakin tavalla muihin ihmiskauppasäännöksen teon tarkoituksiin ja toisaalta sen suhteen, pitääkö teossa olla jonkinlainen hyväksikäyttö- tai hyötymistarkoitus. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen on itsenäinen säännöksessä tarkoitettu teon tarkoitus, eikä se (tai muutkaan teon tarkoitukset) edellytä hyötymistavoitetta tai -tarkoitusta. Vastaavasti tulkintaongelmia näyttää tutkimuksen mukaan aiheutuneen sen suhteen, pitääkö teon tarkoituksen täytyä jo teon alkuvaiheessa. Tältäkin osin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen ei kuitenkaan poikkea muista teon tarkoituksista: tarkoitus saattaa toinen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi täytyä yhtä hyvin vasta myöhemmässä vaiheessa tekoa ja niin, että tekijä estää teon kohteena oleva henkilöä irtautumasta tilanteesta.

Tutkimuksen johtopäätöksissä ei tuoda esiin erityisiä muutostarpeita ihmiskauppaa koskevassa rikosoikeudellisessa sääntelyssä. Tutkimuksen mukaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on vielä parantamisen varaa. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota ennen muuta säännöksen soveltamiskäytännön vähäisyyteen, ihmiskauppaa koskevan ilmiön vähäiseen tuntemukseen, ihmiskauppaa koskevan teon luonteen

puutteelliseen hahmottamiseen sekä asiaa koskevan oikeuskirjallisuuden ja koulutuksen vähäisyyteen.

2.5 Nykytilan arviointi

2.5.1 Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevan sääntelyn arviointi

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta ihmiskauppasäännöksen mukaisesti on arvioitu oikeusministeriön arviomuistiossa Arviomustio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (2021). Kuten arviomuistiossa todetaan, ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon avioliittoon pakottamisen keinoja ja tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai toista erehdyttämällä, jolloin vakavampaa toisen henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavaa pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täytyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. Täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan esimerkiksi arvioida sellaisia tekoja, jotka tavallisesti arvioitaisiin yrityksinä.

Voidaan arvioida, että ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaiset keinot ja tekotavat – etenkin riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttö ja painostaminen sekä määräysvaltaan ottaminen – vastaavat pitkälti niitä keinoja, joita avioliittoon pakottamisessa usein käytetään. Avioliittoon pakottamisessa voidaan käyttää erilaisia keinoja suoranaisesta väkivallasta ja sillä uhkaamisesta lähtien, mutta monesti on kyse hienovaraisesta painostamisesta, joka voi olla pitkäaikaistakin. Sen sijaan ei vaikuta olevan täysin selvää, että rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamista koskevan säännöksen mukainen pakottaminen kattaa sitä avioliittoon pakottamisen tapausryhmää, jossa pakottaminen on ennemminkin painostamistyyppistä kuin välittömämpää pakottamista.

Tyyppitapauksiin, joita Suomessa on avioliittoon pakottamisen ja pakkoavioliittojen osalta havaittu esimerkiksi asiaa koskevissa selvityksissä sekä oikeusministeriön asettaman työryhmän järjestämien kuulemisten mukaan, liittyy monesti se, että henkilö viedään tai kuljetetaan ulkomaille tai hän matkustaa Suomeen ulkomailta. Voidaan arvioida, että ihmiskauppaa koskeva säännös kattaa erilaisia avioliittoon pakottamisen tilanteita ja tekoja, mukaan lukien Istanbulin sopimuksen mukaisen ulkomaille houkuttelun avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Myös se, että ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:n mukaisesti niin sanottu kansainvälinen rikos, tekee ihmiskauppasäännöksestä käytännön tapauksien näkökulmasta soveltuvan avioliittoon pakottamisen osalta.

Avioliittoon pakottamisen tai pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuus ei nimenomaisesti käy ilmi ihmiskauppaa koskevasta rikoslain 25 luvun 3 §:stä eikä pakottamista koskevasta saman luvun 8 §:stä. Lainsäädännön esitöiden mukaisesti avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittoon saattaminen on rangaistavaa ihmiskauppana ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti. Jossakin määrin tulkinnanvaraisena voidaan tutkimuksenkin mukaan nykytilassa pitää sitä, edellyttääkö avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ihmiskauppasäännöksen mukaisesti sitä, että kyseessä on ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vastaava tilanne ja tätä koskevaa arviointia, vai voidaanko avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoon saattamista sellaisenaan oletusarvoisesti pitää ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena ilman, että tätä tulee erikseen arvioida ja näyttää toteen.

Avioliittoon pakottaminen voi liittyä erilaisiin tilanteisiin, mutta saatavilla olevan selvityksen mukaan tapauksessa, jossa on ollut kyse avioliittoon pakottamisesta, on monesti kyse myös tilanteesta, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa tai häntä estetään irtaantumasta avioliitosta. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen lähtökohta on, että vaikka säännöksen sanamuoto erityisesti viittaa tarkoitukseen ”saattaa” henkilö tiettyyn tilaan tai olosuhteisiin, säännöksen on katsottu kattavan myös sen, että joku esimerkiksi riippuvaista asemaa hyväksikäyttämällä ja henkilön määräysvaltaan ottamalla ylläpitää tiettyä tilaa tai olosuhdetta tai estää toista poistumasta tällaisesta tilasta tai olosuhteista (ks. HE 34/2004 vp s. 95, 100; HE 103/2014 vp, s. 6, 51; LaVM 4/2004 vp, s. 7). Valtaan ottamisen (nykyisin määräysvaltaan ottamisen) on esitöissä lisäksi todettu olevan niin sanottu jatkuva rikos, joka jatkuu niin kauan kuin tekijä estää henkilöä poistumasta valtansa alaisuudesta (HE 34/2004 vp, s. 95). Nykysääntelyn lähtökohdan eli avioliittoon pakottamisen ja avioliitossa pysymään pakottamisen käsittelyn saman, ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja yhden, pakkoavioliittoon saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti, voidaan arvioida olevan perusteltua. Huomioiden mainitut lainsäädännön esitöihin sisältyvät lausumat sekä näiltä osin keskeisimmän, määräysvaltaan ottamista koskevan tekotavan merkityssisältö, sääntelystä voi arvioida käyvän riittävällä tavalla ilmi se, että sääntely kattaa avioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta irtaantumisen estämisen.

Avioliittoon pakottamista koskevassa sääntelyssä tai sitä koskevissa lainsäädännön esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, minkälaisia liittoja avioliittoon pakottamisen rangaistavuus voi koskea. Esimerkiksi Istanbulin sopimus velvoittaa kriminalisoimaan ”avioliittoon” pakottamisen, mutta sopimuksessa tai sitä koskevassa selitysmuistiossa ei tarkastella lähemmin avioliiton käsitettä. Myöskään ihmiskauppasäännöstä koskevissa esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, minkä luonteisesta avioliitosta pakkoavioliitossa on kyse. Toisaalta ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisen ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden tarkoituksen voi katsoa pitävän sisällään erilaisia liittoja, mutta tällöin voidaan edellyttää, että kyseessä on liitto, jossa on kyse ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista.

Suomalaisessa yhteiskunnassa avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti juridisesti pätevää avioliittoa. Sitä, että avioliittoon pakottaminen koskisi vain juridisesti päteviä avioliittoja, voidaan pitää rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta selkeänä ratkaisuna. Saatavilla olevan selvityksen mukaan Suomessa on kuitenkin ollut myös sellaisia avioliittoon pakottamisen tapauksia, joissa henkilö on pakotettu niin sanottuun uskonnolliseen tai muuhun yhteisölliseen avioliittoon, joka ei ole juridisesti pätevä. Kyse voi saatavilla olevan selvityksen mukaan tällöin olla avioliitosta, joka vastaa esimerkiksi puolisoiden keskinäisen aseman, velvollisuuksien ja oikeuksien sekä liiton syntymistä ja purkamista koskevien sääntöjen olemassaolon suhteen juridisesti pätevää avioliittoa. Se, että tällaista liittoa ei ole viranomaisen toimesta virallistettu tai rekisteröity tai se ei muuten ole juridisesti pätevä, voi johtua sellaisesta tekijästä tai syystä, johon tällaiseen liittoon pakotettu ei ole voinut vaikuttaa. Voidaan pitää perusteltuna, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kattaa juridisesti pätevien avioliittojen ohella myös sellaiset liitot, jotka ovat esityksessä määritellyllä tavalla rinnastettavissa juridisesti pätevään avioliittoon.

Alle 18-vuotiaat ovat ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä erityisasemassa siten, että heidän kohdallaan ei edellytetä ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämistä, vaan tunnusmerkistö täyttyy, kun joku tekee ihmiskauppasäännöksen mukaisen teon säännöksen mukaisessa tarkoituksessa (rikoslain 25:3.2). Lisäksi teon kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen tekee ihmiskaupasta törkeän, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kun alle 18-vuotiaiden kohdalla ihmiskauppasäännöksessä ei edellytetä säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä, oikeustilaa voi pitää jossakin määrin tulkinnanvaraisena siltä osin, mitä avioliittoon

pakottaminen, pakkoavioliittoon saattaminen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen käytännössä alle 18-vuotiaiden osalta edellyttää.

Istanbulin sopimuksen valvontatoimielin GREVIO, ihmiskaupan vastaisen Euroopan neuvoston yleissopimuksen valvontatoimielin GRETA, YK:n ihmisoikeuskomitea ja CEDAW-komitea ovat kiinnittäneet huomiota Suomen avioliittoon pakottamista koskevaan rangaistussääntelyyn ja kehottaneet sääntelyn muuttamiseen siten, että avioliittoon pakottaminen tai pakkoavioliitto kriminalisoidaan Suomessa nimenomaisesti tai selkeästi. Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden toteutumista seurataan ja arvioidaan jatkuvasti siitä näkökulmasta, onko ihmisoikeuksia mahdollista suojella nykyistä tehokkaammin. Vaikka mainitut suositukset eivät ole oikeudellisesti velvoittavia, ne toimivat ohjeina siitä, miten sopimusten velvoitteiden toimeenpaneminen voidaan varmistaa, tai miten puutteet toimeenpanossa voidaan korjata.

Ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten kohdalla on aiemmin katsottu, että hyväksikäytön muotojen lisäämisessä rangaistussäännökseen olisi oltava varovainen, koska yksityiskohtaisia hyväksikäyttötapoja on lukuisia, eikä niitä kaikkia ja mahdollisia tulevaisuudessa ilmaantuvia uusia tapoja voida tyhjentävästi mainita säännöksessä (HE 104/2014 vp, s. 25). Voidaan kuitenkin katsoa, että avioliittoon pakottamisen kohdalla kyse ei ole uudesta tavasta tai tilanteesta, vaan pakkoavioliitto on nimenomaisesti mainittu ihmiskauppasäännöksen esitöissä esimerkkinä muista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Ihmiskauppasäännöksessä on lisäksi mainittu pakkotyö, jonka vastaisiin toimiin velvoittavat kansainväliset velvoitteet, mikä koskee myös avioliittoon pakottamista. Pakkoavioliiton nimenomaisen lisäämisen säännökseen voidaan arvioida selkeyttävän nykyistä säätelyä.

2.5.2 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen sekä kriminalisointiperiaatteet

Arvioitaessa avioliittoon pakottamista koskevien rangaistussäännösten alaa ja tarvetta ja mahdollisuuksia täsmentää sääntelyä kokonaisuutta on arvioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten ja yleisten kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta. Tarkasteltaessa tarvetta säätää rangaistavaksi tietty toiminta tai teko keskeisiä ovat sekä perustuslaissa säädetyt perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset että yleiset kriminalisointiperiaatteet.

Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen käytännön mukaisesti rangaistussäännösten tulee täyttää perusoikeuden rajoittamiselle asetettavat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityisedellytykset (PeVL 48/2017 vp, s. 7–8, PeVL 15/2010 vp s. 4, PeVL 17/2006 vp s. 2, PeVL 20/2002 vp s. 6, PeVL 23/1997 vp s. 2–3). Perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin kuuluvat vaatimukset lailla säätämisestä, lain täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta, rajoituksen hyväksyttävyydestä, rajoituksen suhteellisuudesta, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuudesta, oikeusturvajärjestelyjen riittävydestä ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisesta (PeVM 25/1994 vp, s. 4–5). Näihin rajoitusedellytyksiin sisältyvä hyväksyttävyyysvaatimus tarkoittaa, että perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä.

Perustuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaan rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. PeVL 48/2017 vp, s. 9).

Lakivaliokunnan käytännössä ovat vakiintuneet niin sanotut kriminalisointiperiaatteet eli ultima ratio -periaate, rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, oikeushyvien suojelun periaate, hyöty-haitta-punninnan periaate ja ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate. Niin sanotun ultima ratio -periaatteen mukaisesti rangaistavaksi säätämistä tulee käyttää viimesijaisena keinona siinä tilanteessa, jossa käytettävissä ei ole muita, perusoikeuksia vähemmän rajoittavia keinoja. Suhteellisuusvaatimuksen mukaisesti tulee arvioida, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi ja onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla keinolla kuin kriminalisoinnilla. (PeVL 23/1997 vp, s. 2/II; PeVL 48/2017 vp, s. 7.)

Kriminalisoinnista on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Oikeushyvien suojelun periaatteen mukaisesti rangaistavaksi on perusteltua säätää vain sellainen moitittava menettely, joka loukkaa tai konkreettisesti vaarantaa oikeusjärjestyksen suojaamia oikeushyviä (LaVL 17/2017 vp, s. 5). Jotta voidaan osoittaa, että rangaistussäätely on välttämätöntä tietyn oikeushyvän suojelemiseksi, tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä tulee olla riittävästi tietoa.

Rikossäännökset rangaistusseuraamuksineen ovat nähtävissä myös keinoina, joiden avulla oikeusjärjestys antaa turvaa perusoikeuksille. Perusoikeuksista voidaan siten johtaa lainsäätäjään kohdistuva velvoite säätää ja ylläpitää kriminalisointeja, jotka ovat välttämättömiä perusoikeuden turvaamiseksi ulkopuolisten loukkauksilta (PeVL 48/2017 vp, s. 7).

Kriminalisoinnille on kyettävä esittämään painava yhteiskunnallinen ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste, joka edellyttää juuri uuden rikostunnusmerkistön säätämistä hyväksyttäväksi arvioidun tavoitteen saavuttamiseksi (ks. esimerkiksi PeVL 23/1997 vp, PeVL 61/2014 vp ja PeVL 9/2016 vp; LaVL 17/2017 vp, s. 5). Perusoikeuksia ei pidä rajoittaa tarpeettomasti tai vain varmuuden vuoksi, vaikka käsillä olisikin hyväksyttävä rajoitusperuste, kuten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaaminen (HE 13/2022 vp, s. 35). Rikoslakia ei tule käyttää yksinomaan symbolisiin tarkoituksiin (PeVL 29/2001 vp, s. 4).

Rajoitussäännösten rikkomisesta säädettävien seuraamusten on myös oltava oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen. Ennen rangaistussäätelyn muokkaamista tai sen soveltamisalan laajentamista on myös arvioitava, voidaanko rangaistussäännöksellä vaikuttaa rikoskäyttäytymiseen (HE 13/2022 vp, s. 35). On myös voitava odottaa, että kriminalisointi on tehokas eli että sen avulla voidaan selvästi estää tietyn tyyppistä moitittavaa käyttäytymistä. Kriminalisointiin ei myöskään saa liittyä ylitsepääsemättömiä näyttöongelmia, koska ne heikentävät rangaistussäätelyn oikeutusta ultima ratio -periaatteen näkökulmasta, kun kriminalisoinnin tavoitteet jäävät toteutumatta, ja voivat johtaa rangaistussäännösten sattumanvaraiseen ja siten epäyhdenvertaiseen soveltamiseen. Näyttövaikeudet eivät ole peruste laajentaa rangaistavuuden alaa, vaan ne vaikuttavat ennen muuta arvioitaessa lainsäädäntötekniisiä vaihtoehtoja saman rangaistavuuden alan sisällä (HE 13/2022 vp, s. 36).

Avioliittoon pakottamisen voi katsoa jo olevan ihmiskauppana rangaistavaa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen kautta. Kun ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen siten, että pakkoavioliiton varsin väljää käsitettä täsmennettäisiin hallituksen esityksen perusteluissa, sääntelyratkaisua on arvioitava kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta erityisesti siltä osin, tuoko täsmennetty määritelmä rangaistavuuden piiriin menettelyjä, joita rangaistavuus ei entuudestaan kattaisi. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, miten sääntelyratkaisulla mahdollisesti voidaan edistää laillisuusperiaatteen toteuttamista.

Nykyisellään pakkoavioliiton määritelmän osalta voi katsoa olevan jossakin määrin tulkinnanvaraista, voidaanko sen katsoa kattavan juridisesti pätevän avioliiton lisäksi

muunlaisen liiton. Yhtäältä myös juridiseen avioliittoon rinnastettavaan liittoon saattamista esityksessä tarkoitetulla tavalla voitaisiin nykyisin arvioida ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena. Toisaalta on mahdollista, että pakkoavioliiton käsitteen katsottaisiin nykytilanteessa kattavan vain juridisesti pätevän avioliiton. Esityksen mukaisesti ihmiskauppaa koskevaan sääntökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen, jolloin sääntely kattaisi nimenomaisesti myös pakkoavioliitot, joissa on kyse viralliseen avioliittoon rinnastettavasta liitosta. Esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa määriteltäisiin kriteerit, joilla rinnastettavuutta arvioitaisiin.

Lisäksi tiettyä tulkinnanvaraisuutta voi katsoa liittyvän siihen, mitä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja pakkoavioliittoon saattaminen käytännössä merkitsee, kun teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen. Kun ihmiskauppaa koskevassa sääntöksessä ei edellytetä sääntöksen mukaisten keinojen käyttämistä alle 18-vuotiaiden kohdalla ja kun pakkoavioliiton määritelmä on todetulla tavalla väljä, epätäsmällisyyttä liittyy siihen, edellytetäänkö myös alaikäisten kohdalla jonkinlaista pakkoa tai pakottamista tai sitä, että kyseessä on pakkoavioliitto, jossa olosuhteet ovat ihmisarvoa loukkaavat.

Oikeushyvien suojelun periaatteella on tiivis yhteys perustuslakiin, jossa säädetään muun muassa perusoikeuksista ja -vapauksista sekä julkisen vallan velvollisuudesta turvata perusoikeuksien toteutuminen. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Avioliittoon pakottamisen voi katsoa loukkaavan erityisesti perustuslain 7 §:ssä turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Sääntöksen 2 momentin mukaisesti ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Lisäksi perustuslain 10 §:ssä turvattun yksityiselämän suojan on katsottu pitävän sisällään oikeuden vapaasti valita aviopuolisonsa. Valtiovallalla on perustuslain 22 §:n mukaisesti velvollisuus suojella henkilöiden mainittuja oikeuksia.

Perusoikeuksista voidaan johtaa niin sanottuja oikeushyviä, joita kriminalisoinneilla on tarkoitus suojata. Avioliittoon pakottamisen rangaistavuus pohjautuu henkilön vapauden ja itsemääräämisoikeuden sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden oikeushyvien suojaamiselle. Henkilöllä tulee olla vapaus määrätä ihmissuhteistaan, kuten parisuhteestaan, sekä siitä, kenen kanssa hän valitsee elää yhdessä ja mahdollisesti esimerkiksi perustaa perheen. Sellainen liitto, joka ei ole juridisesti pätevä, voi tosiasiallisesti olla yhtä sitova kuin juridisesti pätevä avioliitto ja vastata esimerkiksi olosuhteiltaan täysin juridisesti pätevää avioliittoa. Oikeushyvien suojelun periaatteen näkökulmasta sitä, että sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella siihen rinnastettavan liiton, voi pitää perusteltuna, sillä liiton juridinen status ei yksinään määritä sitä, mikä on mainitun liiton merkitys siinä olevien henkilöiden kannalta. Kun sääntelyn perimmäisenä tavoitteena on suojata henkilön vapautta ja itsemääräämisoikeutta sekä henkilökohtaista koskemattomuutta, tätä suojaa on perusteltua antaa myös sellaiselle henkilölle, jonka liitto merkittävältä osin vastaa juridisesti pätevää avioliittoa.

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevaa sääntelyä arvioitaessa keskeinen on henkilön oikeus olla joutumasta vapauttaan ja henkilökohtaista koskemattomuuttaan loukkaavan pakottamisen kohteeksi sekä mahdollisuus ja oikeus tehdä vapaasti omia ihmissuhteitaan ja elämäänsä sekä henkilökohtaista koskemattomuuttaan koskevia valintoja. Oikeushyvien suojelun periaate kytkeytyy lähtökohtaan siitä, että menettelyn rangaistavaksi säätämiselle on oltava painava yhteiskunnallinen tarve. Avioliittoon pakottamisen – oli kyse juridisesti pätevästä avioliitosta tai sellaiseen rinnastettavasta liitosta – voi katsoa perustavalla tavalla loukkaavan henkilön vapautta ja henkilökohtaista koskemattomuutta sekä yksityiselämän suojaa, mikä perustee mainitun menettelyn rangaistavuutta.

Alle 18-vuotiaat ovat ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä erityisasemassa muun muassa siten, että alaikäisiin kohdistuneiden tekojen kohdalla ei edellytetä ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämistä. Alle 18-vuotiaiden erityisasema ja täysi-ikäisiä vahvempi suoja ovat perusteltuja lähtökohtia myös pakkoavioliittoon saattamisen suhteen. Suomessa avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö. Alle 18-vuotias on useassa tapauksessa riippuvainen vanhemmistaan tai muista aikuisista ja altis esimerkiksi omien vanhempiensa, sukulaistensa tai muiden aikuisten vaikuttamispyrkimyksille. Avioliiton tulee lähtökohtaisesti perustua vapaaehtoiseen ja aitoon suostumukseen, ja suomalaisessa oikeusjärjestelmässä on tehty se perusratkaisu, että avioliiton solmiminen edellyttää 18 vuoden ikää.

Sitä, että joku esimerkiksi ottaa alle 18-vuotiaan määräysvaltaansa tai kuljettaa tämän ulkomaille ja siten saattaa alle 18-vuotiaan avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon, voidaan pitää avioliiton solmimisikää koskevan sääntelyn vastaisena moitittavana menettelynä, jonka on perusteltua olla rangaistavaa sellaisenaan ja ilman, että edellytetään tiettyjen pakottamista tai vaikuttamista koskevien keinojen käyttämistä. Vaikka ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja pakkoavioliittoon saattamista koskevien esitöiden perusteella pakkoavioliiton määritelmä on väljä eikä selkeästi osoita sitä, millaista menettelyä tekijältä edellytetään alle 18-vuotiaiden kohdalla, ratkaisua, jossa alle 18-vuotiaaseen kohdistuvan teon osalta ei edellytetä keinojen käyttämistä eikä siten pakottamista, voidaan pitää johdonmukaisena suhteessa nykyisen sääntelyn lähtökohtiin. Se, että alle 18-vuotiaan ei ole Suomessa mahdollista solmia avioliittolain mukaista avioliittoa, voi johtaa siihen, että alaikäisiä saatetaan juridisesti pätevään avioliittoon rinnastuvaan uskonnolliseen avioliittoon (ks. myös HE 211/2018 vp, s. 8). Erityisesti jos on kyseessä sellaisessa yhteisössä kasvanut lapsi, jossa vanhempien auktoriteettiasema on erityisen vahva ja lapsi on vahvasti vanhempiensa ja sukunsa vaikutuksen alainen, alaikäisen voi olla vaikeaa kyetä vapaasti muodostamaan mielipidettään avioliiton solmimisesta tai asettumaan millään tavalla vanhempiaan vastaan. Alaikäinen voi tällaisessa tilanteessa suostua esimerkiksi avioliittoon ilman erityistä painostusta tai vastaavaa menettelyä, koska ei koe tilanteessa olevan muita vaihtoehtoja kasvatuksensa ja yhteisönsä toimintatapojen perusteella. Lapsella on oikeus terveeseen kasvuun ja kehitykseen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Esityksen mukainen sääntelyratkaisu pohjautuu näiltä osin tarpeeseen suojata alaikäisiä täysi-ikäisiä vahvemmin. Toisaalta lapsen tasa-arvoista kohtelua ja lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti edellytetään perustuslain 9 §:ssä, ja esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa huomioimaan lapsen edun tätä koskevissa asioissa. Esityksessä on huomioitu myös tarve kiinnittää täysi-ikäisyyttä lähestyvien lasten kohdalla huomiota esimerkiksi henkilön omaan tahtoon ja rajata tältä osin rangaistavuuden ulkopuolelle sellaiset menettelyt, joita ei ole perusteltua pitää moitittavina.

Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen myötä pyritään selkeyttämään ja täsmentämään rangaistussäännöstä, miltä osin esitys on merkityksellinen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja sääntelyn täsmällisyysvaatimuksen näkökulmasta. Esityksen mukaisen lakiehdotuksen voi arvioida toteuttavan laillisuusperiaatteen vaatimusta sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta, kun ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisätään pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen, jolloin pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuus ihmiskauppana käy säännöksestä nimenomaisesti ilmi. Toisaalta laillisuusperiaatteen näkökulmasta on arvioitava, edellytetäänkö mainittua laajempaa pakkoavioliiton määrittelemistä rangaistussäännöksessä vai onko riittävää, että pakkoavioliiton määritelmä avataan esityksen perusteluissa. Näiltä osin esityksessä on päädytty samanlaiseen ratkaisuun kuin ihmiskauppasäännöksen mukaisen pakkotyön osalta, eli on katsottu, että laillisuusperiaate mahdollistaa sen, että tunnusmerkistössä käytetyn pakkoavioliitto-käsitteen sisältö selvitetään lähemmin hallituksen esityksen perusteluissa.

Myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton osalta rinnastettavuutta koskevat kriteerit on mahdollista määritellä säännöskohtaisissa perusteluissa siinä määrin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti, että juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton käsitteen sisältö on helposti rajattavissa ja selvitettävissä. Lisäksi on huomioitava, että pakkoavioliiton määritelmä on voimassa olevan ihmiskauppasäännöksen esitöiden perusteella jossain määrin laaja ja epätasällinen. Esityksen perusteluissa pakkoavioliitto on pyritty määrittelemään nykyistä täsmällisemmin sekä kuvaamaan mahdollisia soveltamistilanteita.

Toisaalta se, että pakkoavioliittoon saattaminen ihmiskaupan tarkoituksena sisältyy voimassa olevan sääntelyn mukaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen, voisi johtaa katsomaan, että esitetyn kaltaiseen sääntelymalliin liittyisi ultima ratio -periaatteen kannalta kyseenalaisen symbolisen lainsäädännön piirteitä. Kun pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuuteen ihmiskauppana on tunnistettu liittyvän tiettyä tulkinnanvaraisuutta, lainsäädännön selkeyttämistä, mikä kytkeytyy laillisuusperiaatteiden vaatimusten toteuttamiseen, voi pitää perusteltuna. Kyseessä ei siten voida katsoa olevan symbolinen lainsäädäntö, vaan esitetyn lakimuutoksen voi katsoa perustuvan nykytilassa havaittuun sääntelyn tulkinnanvaraisuuteen ja arvioida tosiasiallisesti selkeyttävän lainsäädäntöä ja siten toteuttavan perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytyksiä.

Edelleen hyöty–haitta-punninnassa voidaan ottaa hyötyinä huomioon ensinnäkin lainsäädännön selkeyttäminen ja siten laillisuusperiaatteen vaatimusten nykyistä parempi huomioiminen ja näiden vaikutus avioliittoon pakotettujen henkilöiden suojelemisen kannalta. Esityksen haittana voidaan pitää sitä, että pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen mainitseminen ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä voi lisätä rangaistavuutta koskevaa tietoisuutta, mikä joissakin yksittäistapauksissa voi johtaa siihen, että henkilö ei uskalla ilmoittaa viranomaisille omasta tilanteestaan siinä pelossa, että omaan lähipiiriin kuuluva, avioliittoon pakottamiseen syöllistynyt henkilö voi joutua rikosvastuuseen teostaan. Lisäksi esityksen mukainen lakimuutos voi jossain määrin lisätä erityisesti esitutkintaviranomaisen työtä, kun esimerkiksi tapauksissa, joissa on viitteitä ihmiskaupasta ja mahdollisesti myös lähisuhdeväkivaltatapauksissa kiinnitettäisiin nykyistä vahvemmin huomiota avioliiton syntyvän ja olosuhteiden selvittämiseen.

3 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslain ja täsmentää ihmiskauppaa koskevaa rikoslain 25 luvun 3 §:ää lisäämällä säännökseen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ihmiskaupparikoksen tarkoituksiksi. Rangaistussääntelyn selkeyttämisellä pyritään osaltaan vahvistamaan henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä yksityiselämän suoja.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen. Avioliittoon pakottaminen on nykyisen sääntelyn mukaisesti ihmiskauppana rangaistavaa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti. Ihmiskauppaa

koskevan säännöksen ja sitä koskevien lainsäädännön esitöiden perusteella voi kuitenkin pitää tulkinnanvaraisena sitä, onko avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittoon saattaminen rangaistavaa sellaisenaan vai tulisiko kyseessä olla sellaisen avioliittoon pakottamisen tai pakkoavioliittoon saattamisen, jota voidaan pitää ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vastaavana. Ehdotuksen myötä sääntelyä selkeytettäisiin näiltä osin, kun pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen säädettäisiin nimenomaisesti ihmiskauppateon tarkoitukseksi.

Esityksen perusteluissa täsmennettäisiin sitä, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Nykyisin pakkoavioliiton määritelmä on lainsäädännön esitöissä verraten väljä, ja siihen liittyy tiettyjä tulkinnanvaraisuuksia. Esityksen mukainen pakkoavioliiton määritelmä kattaisi sekä avioliiton solmimisvaiheen että tilanteen, jossa henkilöä estetään irtautumasta pakkoavioliitoksi muodostuneesta liitosta. Lisäksi esityksessä määriteltäisiin nykyistä selkeämmin, miten alle 18-vuotiaisiin kohdistuvaa pakkoavioliittoon saattamista tulkittaisiin. Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvien tekojen kohdalla ei nykyiseen tapaan edellytettäisi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettujen keinojen käyttämistä, jolloin pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen tarkoittaisi alle 18-vuotiaiden kohdalla sitä, että joku saattaa tällaisen henkilön ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon.

Ehdotuksen mukaisen lakimuutoksen voi myös arvioida olevan GREVIO:n, GRETA:n ja muiden Suomen lainsäädäntöä tarkastelleiden ja siitä suosituksia antaneiden valvontatoimielinten suosituksia mukaileva siten, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kävisi esityksen mukaisesti nimenomaisesti ihmiskauppaa koskevasta säännöksestä ilmi ja selkeyttäisi avioliittoon pakottamista koskevaa rangaistussääntelyä.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä perus- ja ihmisoikeusvaikutukset

Esityksen mukaisella lakimuutoksella vahvistettaisiin henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suojaa sekä yksityiselämän suojaa. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen voisi joissakin tapauksissa parantaa avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuvien henkilöiden asemaa ja oikeusturvaa. Sen, että pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen mainitaan ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä, voidaan arvioida joiltakin osin vaikuttavan yleisemmin asenteisiin ja sen myötä mahdollisten rikoksentehtäjäiden käyttäytymiseen sikäli kuin näihin vaikuttaminen rikoslain keinoin ylipäättään on mahdollista.

Lisäksi ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämisen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista koskevalla teon tarkoituksella voidaan arvioida edesauttavan lain soveltamisen ja tulkinnan yhtenäisyyttä.

4.2.2 Vaikutukset yhdenvertaisuuteen ja sukupuolten tasa-arvoon

Useisiin Suomessa voimassa oleviin ihmisoikeussopimuksiin sisältyy velvoite naisten ja miesten välisen tasa-arvon takaamiseen ja edistämiseen sekä sukupuoleen perustuvan syrjinnän kieltö. Sen lisäksi, että perustuslaissa säädetään kansalaisten yhdenvertaisuudesta, sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen velvoittaa perustuslain 6 §:n 4 momentti, jonka mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla

tarkemmin säädetään. Tarkempia säännöksiä tasa-arvon edistämisen keinoista sisältyy lähinnä naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettuun lakiin (609/1986, jäljempänä *tasa-arvolaki*). Tasa-arvolain tarkoituksena on muun muassa estää sekä sukupuoleen että sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä (1 §). Tasa-arvolain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista.

Rikoslain säännökset ovat sukupuolineutraaleja, ja esimerkiksi ihmiskauppaa koskeva säännös koskee yhtä lailla kaikkia sukupuolia. Neutraaleilla säännöksillä voi kuitenkin olla tosiasiallisia vaikutuksia, jotka ovat erilaisia eri sukupuoliin kuuluvien henkilöiden kohdalla. Avioliittoon pakottamisen on kansainvälisesti havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin (ks. jakso 2.3). Sen lisäksi, että avioliittoon pakottaminen itsessään on ihmisoikeusloukkaus ja loukkaa henkilön vapautta, itsemääräämisoikeutta ja integriteettiä, avioliittoon pakottamisen seuraukset ovat usein moninaisia ja vakavia. Erityisesti avioliittoon pakotetut tytöt ja naiset joutuvat usein psykologisen, fyysisen ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, ja heihin kohdistetaan väkivaltaa ja uhkauksia sekä emotionaalista manipulointia.

Ehdotetun lakimuutoksen voidaan olettaa olevan merkityksellinen erityisesti sukupuolijärjestelmältään vanhakantaisista yhteiskunnista Suomeen muuttaneiden kotoutumisen kannalta. Erityisesti naisten kotoutumisen ja hyvinvoinnin voidaan odottaa vahvistuvan, kun avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ihmiskauppana kävisi rikoslaista nykyistä selkeämmin ilmi. Ehdotettu lakimuutos voisi myös joissakin tapauksissa alentaa kynnystä ilmoittaa pakkoavioliitosta viranomaisille sekä vahvistaa uskallusta vastustaa nuorten, etenkin naisten, painostamista pakkoavioliittoon tai pysymistä pakkoavioliitossa.

Ehdotetulla lakimuutoksella ja sääntelyn selkeytymisellä voi siten olla tosiasiallista vaikutusta erityisesti niiden tyttöjen ja naisten elämään, jotka ovat uhatta joutua pakotetuksi avioliittoon. Avioliittoon pakottamisen kohteeksi voi kuitenkin joutua sukupuolesta riippumatta, ja ehdotettu sääntely antaakin suojaa kaikille henkilöille.

4.2.3 Vaikutukset lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien asemaan

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen ehdotuksessa esitetyllä tavalla selkeyttää avioliittoon pakottamista koskevaa rangaistussääntelyä, millä voi olla myös ennalta ehkäisevä vaikutus näiden tekojen osalta. Avioliittoon pakottamisen kohteeksi voi joutua erityisesti sellaisiin ihmisryhmiin kuuluvia henkilöitä, jotka ovat jollakin tavalla haavoittuvassa asemassa. Avioliittoon pakottamisen vaikutukset alaikäisiin voivat olla erityisen kielteiset. Suomessa esimerkiksi niiden Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden joukossa, joiden kohdalla on ollut kyse pakkoavioliitosta, on ollut myös alaikäisiä henkilöitä.

Avioliittoon pakottaminen on erityisen haitallista alaikäisten kohdalla, ja rangaistavuuden selkiyttäminen voi osaltaan vähentää näitä kielteisiä vaikutuksia. Aikaiseen avioliittoon liittyy useita haitallisia ja pitkäaikaisia seurauksia, etenkin jos avioliitosta syntyy lapsia tai avioliiton aikana tapahtuu väkivaltaa tai muuta hyväksikäyttöä. Käytännössä alaikäisenä avioituvaa joutuu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Aikaisella avioitumisella on haitallisia vaikutuksia erityisesti tyttöjen lisääntymiserveiden ja esimerkiksi terveydenhuollon ja koulutuksen kannalta.

Kuten jaksossa 2.2.2 on tuotu esiin, lapsen oikeuksien sopimus edellyttää muun muassa sitä, että lasta tulee suojata kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Lisäksi sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja.

Ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä alle 18-vuotiaita koskee erityissääntely siten, että ihmiskauppasäännöksessä mainittujen keinojen käyttämistä ei edellytetä. Teon tunnusmerkistö täyttyy siten alle 18-vuotiaiden kohdalla selvästi helpommin kuin muiden kohdalla. Lisäksi ihmiskaupassa on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaisesti kyse törkeästä ihmiskaupasta, jos teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt ja teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä. Ihmiskauppaa koskeva säännös antaa siten myös pakkoavioliittoon saatetulle lapselle täysi-ikäisiin verrattuna laajempaa suojaa, samoin kuin sellaiselle henkilölle, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Sitä, että alle 18-vuotiaan saattaminen avioliittoon ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla voisi tulla rangaistavaksi ihmiskauppana, voidaan pitää lähtökohtaisesti lapsen edun mukaisena.

Esitys on alle 18-vuotiaiden osalta merkityksellinen myös siitä näkökulmasta, että esityksen mukaisesti sääntely kattaisi juridisesti pätevien avioliittojen ohella myös tällaiseen avioliittoon rinnastettavan liiton, joka ei ole juridisesti pätevä. Se, että sääntely koskisi myös tällaisia liittoja, tekee hankalammaksi sääntelyn kiertämisen siten, että juridisesti pätevän avioliiton sijasta saatettaisiin henkilö tarkoituksella sellaiseen liittoon, jota ei juridisesti pidetä avioliittona. Tämän voi katsoa olevan merkityksellistä alle 18-vuotiaiden suojaamisen kannalta.

Lisäksi avioliittoon pakottamisen on havaittu kohdistuvan myös esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin. Avioliittoon pakottamista koskevan sääntelyn selkeyttämisellä voi olla myönteistä vaikutusta myös sellaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden suojaamisen kannalta, joita uhkaa avioliittoon pakottaminen.

4.2.4 Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen lisäämisen ihmiskaupan tarkoituksiksi ei arvioida juurikaan lisäävän käsiteltäväksi tulevia tapauksia esitutkinnaissa, syyttäjien toiminnassa eikä tuomioistuimissa eikä aiheuttavan merkittäviä taloudellisia vaikutuksia. Voidaan karkeasti arvioida, että tapauksia voisi tulla tutkittavaksi muutamia tapauksia lisää vuosittain. Vaikka pakkoavioliittoon saattaminen sisältyy nykyisen sääntelyn mukaisesti ihmiskauppasäännöksen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevaan tarkoitukseen, sillä, että se lisää nimenomaisesti säännökseen, voi kuitenkin olla esitutkintaviranomaisen työtä jossakin määrin lisäävä vaikutus. Niin avioliittoon pakottaminen kuin ihmiskauppa yleisesti on piilorikollisuutta, jota uhri ei välttämättä halua ilmoittaa viranomaisille, eikä rikosilmoitusten määrän sinänsä arvioida lisääntyvän merkittävästi lakimuutoksen myötä. Kuitenkin se, että pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen mainittaisiin ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä, voisi jossain määrin edesauttaa tapausten tunnistamista ja lisätä esitutkintaviranomaisen työtä, sikäli kuin nykyistä useammin tutkinnaissa kiinnitettäisiin huomiota avioliiton syntyvän ja olosuhteiden selvittämiseen esimerkiksi tapauksissa, joissa on viitteitä ihmiskaupasta tai lähisuhdeväkivallasta. Lisäksi työmäärän lisäystä voi aiheutua tarpeesta selvittää mahdolliseen juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton ominaisuuksia. Osaltaan esitutkintaviranomaisen työn lisäyksen voi arvioida heijastuvan myös syyttäjäviranomaisen työmäärään. Lisäksi esityksen mukainen lakimuutos tulisi huomioitavaksi ihmiskaupan uhrien asioita käsittelevissä viranomaisissa, kuten Maahanmuuttovirastossa ja Ihmiskaupan uhrien

auttamisjärjestelmässä, sekä sellaisten viranomaisten toiminnassa, joissa työskenteleviä koskee lastensuojelulain (417/2007) mukainen lapsen tilannetta koskeva ilmoitusvelvollisuus. Voidaan lisäksi arvioida, että ehdotettu lakimuutos voisi yksittäistapauksissa vaikuttaa siihen, että pakkoavioliiton kohteeksi joutunut voitaisiin katsoa nykytilannetta matalammalla kynnyksellä olevan ulkomaalaislain tarkoittama ihmiskaupan uhri.

Voidaan arvioida, että tuomioistuimiin etenevien tapausten määrä ei merkittävästi lisääntyisi eikä ehdotuksen mukainen lakimuutos siten vaikuttaisi tuomioistuinten eikä myöskään rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavan viranomaisen resurssitarpeisiin.

Esityksen mukainen lainmuutos olisi kuitenkin huomioitava esitutkinta- ja syyttäväviranomaisessa sekä tuomioistuimissa esimerkiksi vapautteen ja henkeen ja terveyteen liittyviä rikoksia koskevassa koulutuksessa. Tämän arvioidaan olevan toteutettavissa nykyisen koulutuksen ja nykyisten toimintamäärärahojen puitteissa.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

5.1.1 Avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös

Esityksessä ehdotetulle lakiehdotukselle vaihtoehtoisena sääntelynä voisi tulla kysymykseen avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen lisääminen rikoslakiin. Tällöin esimerkiksi rikoslain 25 lukuun säädettäisiin uusi avioliittoon pakottamista koskeva säännös, jossa määriteltäisiin rangaistavan menettelyn tunnusmerkistö ja rangaistusasteikko, ja lisäksi tehtäisiin tarvittavat lainsäädännölliset ratkaisut muiden seikkojen, kuten syyteoikeuden ja mahdollisten määritelmien osalta.

Saatavilla olevan selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa käytettävät keinot voivat olla monenlaisia ja sisältää paitsi vakavaa väkivaltaa ja sillä uhkaamista myös hienovaraisempia painostuksen ja riippuvaisen aseman hyväksikäytön keinoja. Voidaan arvioida, että avioliittoon pakottamisessa käytettävät pakottamisen ja painostamisen keinot voivat olla osin luonteeltaan ja voimakkuudeltaan erilaisia kuin miten pakottaminen määritellään esimerkiksi Istanbulin sopimuksessa. Avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen mukaisen pakottamisen vaikuttaisi olevan perusteltua kattaa osin erilaisia pakottamiskeinoja kuin rikoslain 25 luvun 8 §:n mukainen pakottamissäännös. Siinä missä pakottamista koskeva säännös kattaa väkivallan ja uhkauksen, avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen vaikuttaisi olevan tarpeen kattaa myös mainittuja lievempiä keinoja, kuten riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen ja painostamisen. Se, että avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös kattaisi lievempiä keinoja kuin pakottamista koskeva säännös, tulisi ottaa huomioon tehtäessä myös rangaistusasteikkoa koskevia ratkaisuja.

Voidaan katsoa, että ihmiskauppasäännökseen sisältyy useita tekijöitä, jotka perustelevat avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden tarkastelua ensisijaisesti ihmiskauppana. Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa tai toista erehdyttämällä, jolloin esimerkiksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä tarkoitettuna kaltaista pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täytyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. Täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan esimerkiksi arvioida sellaisia tekoja, jotka

tavallisesti arvioitaisiin yrityksinä. Ihmiskauppasäännöksessä on nimenomaisesti tunnistettu alle 18-vuotiaiden uhrien erityisen haavoittuva asema, kun on säädetty, että ihmiskaupan kohdistuessa alle 18-vuotiaaseen säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä ei edellytetä. Lisäksi alle 18-vuotiaaseen kohdistuva teko on lähtökohtaisesti rangaistava törkeänä ihmiskauppana, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Mikäli säädettäisiin avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös, voisi olla tarpeen sisällyttää säännökseen mainittuja ihmiskauppasäännöksen elementtejä, jolloin erillissäännöksen ja ihmiskauppaa koskevan säännöksen keskinäinen suhde voisi käydä vaikeaselkoiseksi.

Toisaalta se, että avioliittoon pakottamisesta olisi säädetty ihmiskaupasta erillinen rangaistussäännös, voisi paremmin mahdollistaa avioliittoon pakottamisen ilmiön tarkastelun myös naisiin kohdistuvana väkivaltana ja kunniaan liittyvän väkivallan muotona. Tämä voisi myös edesauttaa sellaisten tapausten tunnistamista, joihin ei välittömästi liity tyypillisiä ihmiskaupparikosten piirteitä. On myös esitetty, että erillissäännöksen myötä avioliittoon pakottamisen rangaistavuus olisi selkeämpää myös niiden yhteisöjen näkökulmasta, joiden piirissä avioliittoon pakottamista voi esiintyä. Lisäksi erillissäännöksen voisi katsoa vastaavan suuremmin esimerkiksi GREVIO:n suosituksiin.

Vaikka erillissäännöksessä määriteltäisiin säännöksen suhde ihmiskauppaa koskevaan säännökseen siten, että kyseessä olisi ihmiskaupalle toissijainen säännös, on kuitenkin mahdollista, että avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoon saattamista ei välttämättä tunnistettaisi ihmiskauppana. Tämä ei olisi tarkoituksenmukainen kehityskulku huomioiden myös se, että pakkoavioliittoa koskeva ihmiskauppasäännöksen tulkinta- ja soveltamiskäytäntö on vähitellen muotoutumassa sekä esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisessa että tuomioistuinkäytännössä. Perusteltuna ei siten voi pitää, että avioliittoon pakottamisen osalta päädyttäisiin sääntelyratkaisuun, joka saattaisi johtaa siihen, että ihmiskauppana nykyisin arvioitavaksi tulevia tekoja pidettäisiin jatkossa ensisijaisesti mahdollisesti lievemmin rangaistavana avioliittoon pakottamisena.

Avioliittoon pakottaminen on ihmiskauppana rangaistavaa, ja ihmiskauppaa koskevan säännöksen monitahoisuudesta huolimatta ihmiskauppasäännöksen tulkinnasta on olemassa vakiintunutta tulkinta- ja soveltamiskäytäntöä. Voidaan katsoa, että avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen tunnusmerkistö ei välttämättä olisi helposti laadittavissa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytykset huomioiden merkittävästi yksiselitteisemmäksi kuin ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistö, ja sen lisäksi uuden säännöksen ja siihen liittyvien muiden säännösten (erityisesti ihmiskauppaa koskeva säännös) tulkintakäytännön vakiintuminen saattaisi viedä aikaa. On myös huomioitava, että ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa tulisi huomioida säännöksessä erikseen, mikä voisi lisätä sääntelyn kasuistisuutta ja vaikeaselkoisuutta.

Jos säädettäisiin avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös ja ihmiskaupan osalta sääntelyyn ei tehtäisi muutoksia, voidaan arvioida, että saattaisi lisäksi syntyä rikosoikeudellisen lainkonkurrenssin näkökulmasta ongelmia erillissäännöksen ja ihmiskauppasäännöksen välillä. Tällöin siis avioliittoon pakottaminen voisi tulla rangaistavaksi joko erillissäännöksen mukaisesti tai ihmiskauppana ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen mukaisesti.

Ihmiskaupan uhreja koskee erityinen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, minkä ohella ihmiskaupan uhrien asema on erityisesti huomioitu esimerkiksi ulkomaalaislaissa. Voidaan arvioida, että erillissäännöksestä seuraisi tarve tarkastella muuta lainsäädäntöä, jossa ihmiskaupparikoksen uhri on erityisasemassa tai ihmiskauppa rikoksena on muuten erityisesti huomioitu, ja ettei voida pitää selvänä, että avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen

mukaisesti avioliittoon pakotettu henkilö voitaisiin kaikissa lainsäädännössä tunnistetuissa tilanteissa rinnastaa ihmiskaupan uhriin ja siten laajentaa ihmiskaupan uhreja koskeva erityissääntely koskemaan myös avioliittoon pakottamisen uhrina (erillissäännöksen mukaisesti) olevia henkilöitä tai laajentaa sellainen rikoslakiin sisältyvä tai liittyvä erityissääntely, joka koskee ihmiskauppasäännöstä, kattamaan myös avioliittoon pakottamista koskevan erillissääntelyn.

Kun voimassa olevan ihmiskauppasäännöksen kattamien keinojen ja menettelyjen voidaan avioliittoon pakottamista koskevan rangaistavuuden alan suhteen arvioida olevan varsin kattavia, on huomioitava, että erilliskriminalisoinnin merkitys voisi jäädä lähinnä symboliseksi, mitä ei voi pitää riittävänä perusteena erillissäännöksen säätämiseksi. Lisäksi erillissäännöksen säätäminen olisi vastoin sitä lähtökohtaa, jossa rangaistavuudesta säädetään lähtökohtaisesti synteettisillä yleissäännöksillä ja uusien tapaustyyppien ilmetessä täydennetään ensisijaisesti yleissäännöksiä ennen uusien erityissäännösten säätämistä.

5.1.2 Pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen

Lisäksi eräs sääntelyvaihtoehto voisi olla rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen siten, että siinä säädettäisiin nimenomaisesti avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta erillisessä momentissaan. Kyseiseen sääntelyvaihtoehtoon liittyy osin samoja huomioitavia seikkoja suhteessa ihmiskauppaa koskevaan säännöksen kuin mitä on erillissäännöksen osalta tarkasteltu edellä.

Pakottamisen tunnusmerkistö edellyttää sitä, että pakottaminen tapahtuu väkivaltaa tai uhkausta käyttämällä. Saatavilla olevan selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttaminen tapahtuu monesti pakottamissäännöksessä tarkoitettuja keinoja jossakin määrin lievemmin keinoin, kuten hienovaraisena painostuksena. Pakottamissäännös ei siten näiltä osin vaikuta kattavan kaikkia niitä moitittavia keinoja, joita avioliittoon pakottamisessa monesti käytetään. Tämä saattaisi merkitä sitä, että avioliittoon pakottamista koskevassa lainkohdassa pakottamisen rangaistavuutta tulisi laajentaa myös muihin keinoihin, mikä ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta vaihtoehdolta.

Kyseinen sääntelyvaihtoehto ei myöskään vaikuta käyttökelpoisimmalta suhteessa Istanbulin sopimuksen velvoitteisiin. Istanbulin sopimuksen mukaisesti avioliittoon pakottamisen yrityksen tulee ensinnäkin olla rangaistavaa. Pakottamisen yritystä ei ole säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä, mistä aiheutuisi tarve säätää erityisratkaisusta avioliittoon pakottamisen osalta. Lisäksi pakottamissäännöstä koskevassa vaihtoehdossa tulisi huomioida Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukainen velvoite säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottamiseen liittyvä houkuttelurikos (aikuisen tai lapsen tahallinen houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi). Pakottamissäännöstä koskevassa sääntelyratkaisussa olisi mitä ilmeisimmin tarpeen säätää erikseen niiden tekojen rangaistavuudesta, joissa on kyse henkilön houkuttelusta ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Lisäksi vaikuttaisi siltä, että mikäli avioliittoon pakottaminen säädettäisiin rangaistavaksi pakottamista koskevassa säännöksessä, olisi syytä säätää avioliittoon pakottaminen yleisen syytteen alaiseksi, kun taas pakottaminen on lähtökohtaisesti asianomistajarikos. Mainituista seikoista johtuen avioliittoon pakottamisen sääntely pakottamista koskevassa säännöksessä edellyttäisi useita erityisratkaisuja säännökseen, mikä vähentää kyseisen sääntelyvaihtoehdon käyttökelpoisuutta suhteessa muihin vaihtoehtoihin.

5.1.3 Muita vaihtoehtoja

Eräänä vaihtoehtona olisi, että rikoslain sääntelyyn ei tehtäisi muutoksia, vaan sääntely pidettäisiin nykyisen kaltaisena. Tällöin avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoon saattamista tarkasteltaisiin ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan teon tarkoituksen mukaisesti. Huomiota voidaan kiinnittää siihen, että esimerkiksi syyttäväviranomaiselta ja poliisilta saatujen tapaustietojen perusteella voidaan arvioida, että avioliittoon pakottamista ja myös pakkoavioliittoon saattamista laajemmin on tutkittu ja arvioitu viranomaisissa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen mukaisesti. Toisaalta tiedossa ei ole sellaisia ihmiskaupasta annettuja tuomioita, joissa olisi varsinaisesti kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliittoon saattamisesta. Voidaan arvioida – myös viimeaikaiseen tutkimustietoon perustuen (jakso 2.4) –, että pakkoavioliiton määrittelyä on asiaa koskevien esitöiden tiiviyydenkin vuoksi tarpeen täsmentää. Tämä voi edesauttaa pakkoavioliittoon saattamista koskevien tapausten tunnistamista esitutkinta- ja oikeusviranomaisissa.

Esitystä valmisteltaessa on arvioitu myös sääntelyvaihtoehtoa, jossa ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen (tai vastaava muotoilu). Kyseinen tarkoitus kattaisi nimenomaisesti avioliittoon saattamisvaiheen, jolloin sellaista pakkoavioliiton muotoa, jossa olisi kyse avioliitosta irtautumisen estämisestä, arviotaisiin, kuten tähänkin asti, ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen kautta. Kyseinen sääntelyvaihtoehto voisi olla ongelmallinen ihmiskauppasäännöksen kokonaisuuden näkökulmasta siten, että siinä osin irtauduttaisiin ihmiskauppasäännökseen sisältyvästä lähtökohdasta, jonka mukaisesti kyse voi olla saattamisesta tiettyyn tilaan tai olosuhteeseen tai tällaisen tilan tai olosuhteen ylläpitämisestä. Ihmiskaupasta ei siis lähtökohtaisesti ole kyse vain, kun henkilö saatetaan tiettyyn tilaan tai olosuhteisiin, vaan ihmiskauppaa voi olla myös se, että henkilöä estetään irtautumasta säännöksessä tarkoitettusta tilasta tai olosuhteesta. Voidaan katsoa, että valittu sääntelyvaihtoehto on tästä näkökulmasta paremmin sovitettavissa yhteen ihmiskauppasäännöksen lähtökohtien kanssa. Lisäksi muotoilu, jossa viitattaisiin avioliittoon pakottamiseen, vaikuttaisi edellyttävän pakottamisen määrittelyä jollakin muulla tavoin kuin ihmiskaupan keinojen käyttämisen kautta, jolloin monitahoiseen säännökseen tulisi pakottamista koskeva lisäelementti, mikä saattaisi vaikuttaa jo kehittyneeseen tulkintakäytäntöön ja hankaloittaa säännöksen tulkintaa.

Esityksen mukaisen lakiehdotuksen mukaisesti sääntely kattaisi pakkoavioliittoon saattamisen ohella siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen, ja tällaisella liitolla tarkoitettaisiin pakkoavioliittoa, jossa on kyse juridisesti pätevän avioliiton sijasta avioliittoon rinnastettavasta liitosta, joka ei ole juridisesti pätevä. Mahdollisena voitaisiin pitää sääntelyvaihtoehtoa, jossa sääntely kattaisi vain juridisesti pätevät avioliitot. Suomalaisessa oikeusjärjestyksessä on nimenomaisesti valittu liittää juridisesti pätevään avioliittoon tiettyjä oikeusvaikutuksia, joita ei muihin parisuhteen muotoihin ole nähty tarkoituksenmukaiseksi liittää. Tässä sääntelyvaihtoehdossa rangaistavuuden ala olisi myös avioliiton käsitteen osalta varsin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti määritelty.

Voidaan kuitenkin arvioida, että sääntelyn rajaaminen vain juridisesti päteviin avioliittoihin saattaisi joissakin tilanteissa mahdollistaa sääntelyn kiertämisen siten, että henkilö saatettaisiin liittoon, joka ei ole juridisesti pätevä mutta joka vastaisi tällaista avioliittoa tosiasiallisesti. On myös mahdollista, että uhria on erehdytetty liittonsa juridisesta pätevydestä tai hän ei muutoin tiedä avioliittonsa olevan muu kuin juridisesti pätevä liitto. Kun juridisesti pätevän avioliiton vähimmäisikäraja on monessa valtiossa säädetty 18 vuoden ikään, erityisesti alle 18-vuotias saatetaan tarkoituksella saattaa liittoon, jossa ei ole kyse juridisesti pätevästä avioliitosta. Vaikka tällaiseen liittoon saattaminen ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla voisi edelleen tulla arvioitavaksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena, voidaan katsoa,

että ihmiskaupan uhrin näkökulmasta esitetty sääntelyratkaisu on perusteltu. Muuhun kuin juridisesti pätevään liittoon voidaan saattaa erityisen haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä, mikä perustelee osaltaan sääntelyn kattavuutta myös muiden kuin juridisesti pätevien liittojen osalta. Voidaan arvioida, että laillisuusperiaatteen näkökulmasta on mahdollista valita sääntelyratkaisu, jossa juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton käsitteen sisältö selvitetään säännöskohtaisissa perusteluissa.

Yleisesti voidaan todeta, että pakkoavioliitot jäävät usein piiloon viranomaisilta. Tärkeää on, että avioliittoon pakottamisen ennalta ehkäisyssä kiinnitetään huomiota myös muihin kuin rikosoikeudellisiin toimenpiteisiin sekä huolehditaan uhrien oikeuksien toteutumisesta. Ennalta ehkäiseviä toimenpiteitä ovat esimerkiksi sosiaali- ja terveys- sekä koulutusalan ammattilaisten ja viranomaisten varhainen puuttuminen avioliittoon pakottamista tai kunniaan liittyvää väkivaltaa epäiltäessä, ihmisoikeuksista sekä naisten oikeuksista tiedottaminen erityisesti sellaisissa yhteisöissä, joissa avioliittoon pakottamista voi esiintyä, sekä eri viranomaistahojen kouluttaminen ilmiöstä ja siihen puuttumisesta. Lisäksi on tärkeää kouluttaa esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten sekä tuomioistuinten henkilöstöä ihmiskauppaa koskevasta lainsäädännöstä.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

5.2.1 Ruotsi

Ruotsin rikoslain (brottsbalk 1962:700) 4 luvussa säädetään rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen sekä lapsiavioliittorikos. Lisäksi samassa luvussa on säädetty rangaistavaksi ihmiskauppa.

Ruotsin rikoslain 4 luvun 4 c §:n 1 momentin mukaan avioliittoon pakottamisesta (äktenskapstvång) tuomitaan se, joka muussa kuin 1 a §:ssä [ihmiskauppa] tarkoitetussa tapauksessa lainvastaisesti pakottamalla tai haavoittuvaista asemaa hyväksikäyttämällä saa toisen solmimaan avioliiton [förmår en person att ingå ett äktenskap], joka on voimassa valtiossa, jossa avioliitto solmitaan, tai valtiossa, jonka lain mukaan avioliitto solmitaan, taikka valtiossa, jonka kansalainen ainakin toinen puolisoista on tai jossa ainakin toisella puolisoista on kotipaikka. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta enintään neljä vuotta.

Säännöksen 2 momentin mukaan 1 momentissa säädetty koskee myös sitä, joka 1 momentissa tarkoitetulla tavalla saa toisen solmimaan avioliiton kaltaisen sitoumuksen [en äktenskapsliknande förbindelse], jos se solmitaan ryhmää koskevien sääntöjen mukaan ja 1) näiden sääntöjen mukaan osapuolia pidetään puolisoina ja heillä katsotaan olevan oikeuksia tai velvollisuuksia suhteessa toisiinsa ja 2) näissä säännöissä säännellään sitoumuksen purkamista.

Pykälän 3 momentin mukaan se, joka tekee 1 tai 2 momentissa tarkoitetun teon henkilölle, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, tuomitaan lapsiavioliittorikoksesta (barnäktenskapsbrott) vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Lapsiavioliittorikoksesta tuomitaan myös se, joka muussa tapauksessa saa henkilön, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, solmimaan avioliiton, tai sallii tällaisen henkilön solmia avioliiton, joka on voimassa 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, tai 2 momentissa tarkoitetun avioliiton kaltaisen sitoumuksen. Tämä koskee myös tilannetta, jossa tekijä ei ole toiminut tahallisesti vaan on ollut huolimaton sen suhteen, että toinen henkilö ei ollut täyttänyt kahdeksaatoista vuotta.

Rikoskaaren 4 luvun 10 §:n mukaan avioliittoon pakottamisen yritys, valmistelu ja salahanke (stämpling) ovat rangaistavia.

Avioliittoon pakottaminen ja lapsiavioliittorikos ovat toissijaisia suhteessa ihmiskauppaa koskevaan rikoskaaren 1 a §:ään (människohandel). Edelleen ihmiskauppaa koskeva säännös on toissijainen suhteessa ihmisryöstöä koskevaan säännökseen (människorov; 4 luvun 1 §).

Ruotsissa on kriminalisoitu erikseen myös pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen (vilseledande till tvångsäktenskapsresa). Rikoslain 4 luvun 4 d §:n mukaan se, joka, muussa kuin 1 a §:ssä tarkoitetussa tapauksessa, erehdyttämällä taivuttaa toisen matkustamaan toiseen valtioon kuin siihen, jossa tämä asuu, siinä tarkoituksessa, että toinen saatetaan alttiiksi 4 c §:ssä tarkoitetulle teolle, tuomitaan erehdyttämisestä pakkoavioliittomatkalle vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pakkoavioliittomatkalle erehdyttämisen yritys tai valmistelu tai salahanke pakkoavioliittomatkalle erehdyttämiseksi eivät ole rangaistavia.

Ruotsissa ihmiskaupan tunnusmerkistön kannalta merkitystä on ihmisryöstön tunnusmerkistöllä. Ihmisryöstö säädetään rangaistavaksi rikoskaaren 4 luvun 1 §:ssä. Mainitusta rikoksesta tuomitaan se, joka ottaa valtaansa ja kuljettaa pois tai telkeää lapsen tai jonkun muun tarkoituksenaan vahingoittaa hänen henkeään tai terveyttään, pakottaa hänet palvelukseen tai kiristää häntä. Ihmisryöstöstä tuomitaan vankeuteen vähintään 4 ja enintään 18 vuodeksi tai elinkaudeksi. Jos rikos on vähemmän törkeä, tuomitaan rikoksenteijä enintään 6 vuoden vankeuteen.

Ruotsissa ihmiskaupasta säädetään rikoskaaren 4 luvun 1 a §:ssä. Pykälän 1 momentissa todetaan, että se, joka muissa kuin 1 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa laittomasti pakottamalla, harhaan johtamalla, käyttämällä hyväkseen toisen haavoittuvaa asemaa, joka vakavasti rajoittaa toisen vaihtoehtoja tai muulla tällaisella epäasiallisella tavalla, joka vakavasti rajoittaa toisen vaihtoehtoja, värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai vastaanottaa toisen tarkoituksessa hyväksikäyttää häntä seksuaalisiin tarkoituksiin, elimen luovuttamiseen, sotapalvelukseen, pakkotyöhön tai muuhun toimintaan tilanteessa joka aiheuttaa ahdinkoa uhrille, tuomitaan ihmiskaupasta vankeuteen vähintään 2 ja enintään 10 vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan se, joka tekee 1 momentissa tarkoitetun teon alle 18-vuotiaalle henkilölle, tuomitaan ihmiskaupasta, vaikka mitään mainittua keinoa ei ole käytetty. Tämä soveltuu myös, vaikka sillä, joka tekee tällaisen teon, ei ole ollut tahallisuutta sen suhteen, että henkilö ei ollut täyttänyt 18:aa vuotta, vaan tekijä on ollut huolimaton kyseisen olosuhteen osalta. Jos 1 tai 2 momentissa tarkoitettu teko on vähemmän törkeä, tuomitaan rikoksenteijä vähintään kuuden kuukauden ja enintään 4 vuoden vankeuteen.

Ruotsin rikoskaaren 4 luvun 1 b §:n mukaan, joka muissa kuin 1 tai 1 a §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa pakottamalla, harhauttamalla tai käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa, suojattomuutta tai vaikeaa tilannetta käyttää toista hyväksi pakkotyössä, työssä ilmeisen kohtuuttomin ehdoin tai kerjäämisessä, on tuomittava vankeuteen enintään 4 vuodeksi ihmisen hyväksikäytöstä (människoexploatering). Pykälän 2 momentin mukaan se, joka tekee 1 momentissa tarkoitetun teon alle 18-vuotiaalle henkilölle, tuomitaan ihmisen hyväksikäytöstä, vaikka mitään mainittua keinoa ei ole käytetty. Sen suhteen, että toinen henkilö ei ole täyttänyt 18 vuotta, ei vaadita tahallisuutta, vaan tuottamus riittää rikosvastuuseen. Säännöksen 3 momentin mukaan törkeästä tekemuodosta tuomitaan vankeutta vähintään 2 ja enintään 10 vuotta. Rikoksen törkeyttä arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, onko teossa ollut kyse laajamittaisesta toiminnasta, josta on saatu huomattavaa hyötyä tai johon on liittynyt erityisen häikäilemätöntä toisten hyväksikäyttöä.

Ruotsin rikoskaareissa on lisäksi säädetty erityisestä rangaistuksen koventamisperusteesta, joka voi tulla kyseeseen avioliittoon pakottamista koskeissa tapauksissa. Rikoskaaren 29 luvun 2 §:n 10 kohdan mukaan teon rangaistusarvoa (straffvärde) korottaa se, jos rikoksen motiivina on ollut säilyttää tai palauttaa henkilön, perheen, suvun tai muun vastaavan ryhmän kunnia.

5.2.2 Norja

Norjan rikoslain (straffeloven 2005) 253 §:ssä on erillinen säännös avioliittoon pakottamisesta (tvangsekteskap). Säännöksen 1 momentin mukaan se, joka väkivallalla, vapaudenriistolla, muulla rangaistavalla tai oikeudettomalla menettelyllä tai sopimattomasti painostamalla pakottaa toisen avioliittoon tai avioliiton kaltaiseen suhteeseen, tuomitaan vankeuteen enintään kuudeksi vuodeksi. Arvioitaessa sitä, onko kyseessä avioliiton kaltainen suhde, huomioon otetaan säännöksen mukaan se, onko suhde kestävä, pidetäänkö sitä sitovana ja perustaako se luonteeltaan oikeudellisia, uskonnollisia, sosiaalisia tai kulttuurisia oikeuksia ja velvollisuuksia puolisoitten välille.

Avioliittoon pakottamista sääntelevän rikoslain 253 §:n 2 momentissa säädetään rangaistavaksi ulkomaille houkuttelu pakkoavioliittotarkoituksessa. Säännöksen mukaan samalla tavalla rangaistaan sitä, joka erehdyttämällä tai jollain muulla tavalla myötävaikuttaa siihen, että toinen matkustaa toiseen valtioon kuin siihen, jossa hän asuu, tarkoituksenaan saattaa tämä henkilö 1 momentissa tarkoitettuna menettelyn kohteeksi.

Avunanto avioliittoon pakottamiseen ja avioliittoon pakottamisen yritys on kriminalisoitu Norjan rikoslain (straffeloven 15 ja 16 §).

Norjan ihmiskaupaa (menneskehandel) koskevat säännökset ovat rikoslain 257 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan ihmiskaupasta rangaistaan sitä, joka väkivalloin, uhkauksilla, väärinkäyttämällä toisen haavoittuvaa asemaa tai muuten epäasiallisesti käyttää hyväkseen toista a) prostituutioon tai muihin seksuaalisiin tarkoituksiin, b) pakkotyöhön tai pakolliseen palvelukseen, kerjääminen mukaan lukien, c) sotapalvelukseen vieraassa maassa tai d) elinten poistamiseen taikka joka harhaanjohtaa toisen hyväksikäytettäväksi sellaiseen tarkoitukseen. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään 6 vuotta. Samalla tavalla rangaistaan pykälän 2 momentin mukaan sitä, joka a) järjestää olosuhteet 1 momentissa mainitulle hyväksikäytölle tai harhaanjohtamiselle hankkimalla, kuljettamalla tai ottamalla vastaan henkilön, b) muulla tavalla myötävaikuttaa hyväksikäyttöön tai harhaanjohtamiseen tai c) antaa maksun tai muun edun saadakseen suostumuksen hyväksikäyttöön henkilöltä, jonka päätösvallan alaisena uhri on, tai joka ottaa vastaan sellaisen maksun tai muun edun. Pykälän 3 momentin mukaan, sitä, joka tekee 1 tai 2 momentissa mainitun teon alle 18-vuotiasta vastaan, rangaistaan riippumatta siitä, onko väkivaltaa, uhkailua, toisen haavoittuvaa asemaa tai muuta sopimatonta toimintaa käytetty. Sitä, joka on ollut tietämätön, että uhri oli alle 18-vuotias, rangaistaan, jos tekijää voidaan moittia huolimattomuudesta.

Norjan rikoslain 258 §:ssä mukaan törkeän ihmiskaupan enimmäisrangaistus on 10 vuotta vankeutta. Kun arvioidaan, onko teko katsottava törkeäksi ihmiskaupaksi, annetaan erityistä painoarvoa sille, onko teon kohde ollut alle 18-vuotias, onko teossa käytetty törkeää väkivaltaa tai pakkoa tai onko toiminta tuottanut merkittävää voittoa. Sitä, joka on ollut tietämätön, että uhri oli alle 18-vuotias, rangaistaan, jos tekijää voidaan moittia huolimattomuudesta.

Norjassa on lisäksi vuonna 2018 kriminalisoitu avioliiton solmiminen alle 16-vuotiaan henkilön kanssa. Rikoslain 262 §:n 2 momentin nojalla se, joka solmii avioliiton (”inngår ekteskap”) alle 16-vuotiaan kanssa, tuomitaan vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Samalla tavalla rangaistaan sitä, joka perustaa avioliiton kaltaisen suhteen 253 §:n mukaisesti alle 16-vuotiaan

kanssa. Vaikka rikosentekijä ei tiennyt sitä, että asianomistaja oli alle 16-vuotias, tekijää voidaan rangaista, jos häntä voidaan jollakin perusteella moittia tietämättömydestään. Teko voi jäädä rankaisematta, jos puoliset ovat iältään ja kehitystasoltaan suurin piirtein samalla tasolla.

5.2.3 Tanska

Tanskan rikoslaissa (straffeloven) avioliittoon pakottaminen (tvangsægteskab) on kriminalisoitu pakottamisena (ulovlig tvang). Avioliittoon pakottaminen on muuta pakottamista ankarammin rangaistavaa.

Tanskan rikoslain 260 §:n 1 momentin mukaan pakottamisesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka 1) väkivallalla tai uhkaamalla väkivallalla, merkittävän vahingon aiheuttamisella omaisuudelle, vapaudenriistolla tai sillä, että esittää valheellisen väitteen rikollisesta teosta tai häpäisevästä olosuhteesta taikka paljastaa yksityiselämää koskevan tiedon, pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä jotakin, tai joka 2) uhkaamalla ilmoittaa tai paljastaa rikollisen teon tai tehdä paikkansa pitävän halventavan väitteen pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä jotakin tilanteessa, jossa ilmoittamista tai paljastamista ei voida pitää oikeutettuna suhteessa siihen, mitä uhkaus koskee.

Jos toinen pakotetaan menemään naimisiin tai solmimaan uskonnollinen avioliitto, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muu avioliiton kaltainen suhde, tai pysymään sellaisessa avioliitossa tai suhteessa, voidaan 260 §:n 2 momentin mukaan vankeutta tuomita enintään neljä vuotta. Tanskan rikoslain pakottamista koskeva säännös kattaa siten myös henkilön pakottamisen pysymään avioliitossa tai säännöksessä tarkoitettussa uskonnollisessa avioliitossa tai suhteessa.

Tanskan rikoslain 260 a §:n mukaan rangaistaan lisäksi sitä, joka suorittaa sellaisen uskonnollisen vihkimisen, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen solmimisen henkilön kanssa, joka on alle 18-vuotias. Rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään 2 vuotta. Säännöksessä rangaistavaksi säädetään myös se, että henkilö sallii lapsensa solmia uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen. Lisäksi rangaistavaa on säännöksen mukaan se, että 18 vuotta täyttänyt henkilö vapaaehtoisesti solmii uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen alle 18-vuotiaan henkilön kanssa.

Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava rikoslain 21 §:n ja 260 §:n mukaisesti.

Niin sanotut uskonnolliset avioliitot rinnastettiin rangaistussäännöksessä oikeudellisesti päteviin vuonna 2013 voimaan tulleella lailla. Hallituksen esityksen mukaan uskonnollisen avioliiton solminen viittaa vihkimiseen, jossa solmitaan avioliitonkaltainen suhde ja johon osallistuu uskonnollinen auktoriteetti. Vihkiäisten yhteydessä voidaan solmia niin sanottu avioliittosopimus, mutta tämä ei ole edellytys säännöksen soveltumiselle. Hallituksen esityksessä viitataan nimenomaisesti islaminuskoisten piirissä solmittaviin liittoihin, jotka eivät ole juridisesti päteviä, sekä niin sanottuun nikahiin, jolla tarkoitetaan eräänlaista avioliittosopimusta (Forslag til lov om ændring af straffeloven, udlændingeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. lovforslag nr. 1 143 Folketinget 2012-13).

Tanskassa ei ole erillistä säännöstä, joka koskisi ulkomaille houkuttelua pakkoavioliittotarkoituksessa. Sen sijaan tämän on nähty olevan tahallisen rangaistavaa avunantona rikoslain 260 §:n mukaiseen pakottamiseen.

Tanskassa ihmiskauppa (menneskehandel) on säädetty rangaistavaksi rikoslain 262 a §:ssä. Sen 1 momentin mukaan ihmiskaupasta rangaistaan sitä, joka värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai ottaa vastaan henkilön, jota kohtaan käytetään tai on käytetty 1) 260 §:n mukaista laitonta pakottamista, 2) 261 §:n mukaista vapaudenriistoa, 3) 266 §:n mukaisia uhkauksia, 4) laitonta erehdyttämistä, vahvistamista tai hyväksikäyttämistä taikka 5) muuta sopimatonta menettelytapaa tarkoituksena asianomaisen hyväksikäyttö prostituutiossa, pornografisten valokuvien tai elokuvien tekemisessä, pornografisessa esityksessä, pakkotyössä, orjuudessa tai orjuudenkaltaisissa olosuhteissa, rikosten tekemisessä tai elinten luovuttamisessa. Rangaistukseksi tuomitaan enintään 10 vuotta vankeutta. Pykälän 2 momentin mukaan samalla tavalla rangaistaan sitä, joka edellä todetussa tarkoituksessa 1) värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai ottaa vastaan alle 18-vuotiaan henkilön tai 2) antaa maksun tai muun edun saadakseen suostumuksen hyväksikäyttöön henkilöltä, jolla on päätösvalta uhriin nähden, ja sitä, joka ottaa vastaan sellaisen maksun tai muun edun.

5.2.4 Tietyt muut valtiot

Saksan rikoslaissa (Strafgesetzbuch, jäljempänä *StGB*) on erillinen avioliittoon pakottamista (Zwangsheirat) koskeva rangaistussäännös. Rikoslain 237 §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkaamalla huomattavan pahan aiheuttamisella pakottaa toisen avioliittoon. Teko on oikeudenvastainen, kun väkivallan tai uhkauksen käyttämistä halutun päämäärän aikaansaamiseksi on pidettävä moitittavana. Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tehdäkseen 1 momentin mukaisen rikoksen väkivallalla, uhkaamalla tai viekkauksella kuljettaa henkilön alueelle, joka on avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen alueellisen soveltamisalan ulkopuolella, tai määrää henkilön lähtemään tällaiselle alueelle tai estää henkilöä palaamasta tällaiselta alueelta.

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen. Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava (*StGB* 237.3 §). Lievemmissä tapauksissa rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta.

Saksassa avioliiton käsitteen katsotaan avioliittoon pakottamisen yhteydessä tarkoittavan vain juridista avioliittoa, joka on solmittu Saksan lain mukaisesti tai joka on laillinen siinä maassa, jossa se on solmittu, kuitenkin eräin ulkomaisia avioliittoja koskevin poikkeuksin.

Sen lisäksi, että avioliittoon pakottaminen on säädetty rikoslaissa rangaistavaksi, Saksassa voidaan määrätä hallinnollinen seuraamus tietynlaisista avioliittoon saattamiseen liittyvistä menettelyistä. Esimerkiksi kaikki uskonnolliset ja perinteisiin liittyvät toimet, joiden tarkoitus on perustaa pysyvä, avioliittoon verrattavissa oleva side kahden alaikäisen välille, ovat kiellettyjä, ja niistä voi seurata kaikille mukana oleville osapuolille hallinnollinen sakko (*Personenstandsgesetz*, 11 ja 70 §:t).

Saksan rikoslaissa ihmiskaupasta (*Menschenhandel*) säädetään 232 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan se, joka värvää, kuljettaa, siirtää, kätkee tai vastaanottaa toisen käyttämällä hyväkseen tämän henkilökohtaista tai taloudellista ahdinkoa tai avuttomuutta vieraassa valtiossa olemisen vuoksi tai jos kyseinen henkilö on alle 21-vuotias, tuomitaan vankeuteen vähintään 6 kuukaudeksi ja enintään 5 vuodeksi, jos kyseistä henkilöä käytetään hyväksi prostituution harjoittamiseen tai seksuaalisten tekojen suorittamiseen rikoksentehtäjälle tai kolmannelle henkilölle tai näiden läsnä ollessa taikka rikosentehtäjän tai kolmannen henkilön suorittamassa

seksuaalisessa teossa, työnteossa; kerjäämisessä tai rikosten tekemisessä; kyseistä henkilöä on pidetty orjuudessa, orjatyössä, velkaorjuudessa taikka vastaavanlaisissa olosuhteissa; tai laittomassa elintensiirrosta. Hyväksikäytöllä työn osalta tarkoitetaan tilannetta, jossa on häikäilemätöntä voitontavoittelua, työteko tapahtuu työoloissa, jotka ovat merkittävän erilaiset kuin muiden työntekijöiden, jotka harjoittavat samaa tai samankaltaista toimintaa (riistotyö).

Pykälän 2 momentin mukaan, joka edellä todetussa tarkoituksissa värvää, kuljettaa, siirtää, kätkee tai vastaanottaa kyseisen henkilön voimakeinoin, vakavan haitan uhalla tai vilpillisesti, tai sieppaa toisen tai saa tämän fyysisesti hallintaansa taikka rohkaisee kolmatta henkilöä ottamaan hänet fyysisesti hallintaansa, tuomitaan vankeuteen 6 kuukaudesta 10 vuoteen. Pykälän 3 momentin mukaan 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa teosta tuomitaan vankeutta vähintään 6 kuukautta ja enintään 10 vuotta, jos uhri on rikoksen tekohetkellä alle 18-vuotias, rikoksenteijä pahoinpitelee uhria törkeästi fyysisesti tai rikoksen tai sen aikana tehdyn teon tehdessään vähintään piittaamattomuudesta saattaa uhrin hengenvaaraan tai vakavan terveyshaitan vaaraan; tai rikoksenteijä toimii kaupallisessa tarkoituksessa tai sellaisen rikollisryhmän jäsenenä, jonka tarkoituksena on jatkaa tällaisten rikosten tekemistä. Edellä 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa rangaistus on vankeutta 1 vuodesta 10 vuoteen, jos rikos on tehty jossakin mainituista olosuhteista. 4 momentin mukaan 1 ja 2 momentissa sekä 3 momentin ensimmäisessä virkkeessä tarkoitettu teko on yrityksenä rangaistavaa.

Myös *Itävallassa* avioliittoon pakottaminen (Zwangsheirat) on kriminalisoitu erillisessä säännöksessään rikoslaissa (Strafgesetzbuch). Rikoslain 106 a §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen solmimaan avioliiton tai rekisteröimään parisuhteen. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen.

Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tarkoituksenaan, että toinen henkilö toisessa valtiossa kuin minkä kansalainen tämä on tai kuin missä tämä tavallisesti oleskelee, pakotetaan solmimaan avioliitto tai rekisteröimään parisuhde, erehdyttämällä aikomuksensa osalta houkuttelee tai väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen henkilön lähtemään toiseen maahan, tai väkivallalla tai käyttämällä hyväksi tämä henkilön erehdytä kyseisestä aikomuksesta kuljettaa henkilön toiseen maahan.

Ihmiskauppa on säädetty rangaistavaksi rikoslain 104 a §:ssä. Säännöksessä ei ole nimenomaisesti mainittu pakkoavioliittoa ihmiskaupparikoksen tarkoituksena.

Ranskan rikoslaissa (code pénal) ei ole erityistä rangaistussäännöstä avioliittoon pakottamisesta. Kuitenkin henkilön ulkomaille houkutteleva avioliittoon pakottamista varten on vuonna 2013 säädetty rangaistavaksi erillisessä säännöksessään (222-14-4 §). Säännöksen mukaan rangaistava on teko, jossa siinä tarkoituksessa, että henkilö solmii avioliiton tai lähtee ulkomaille avioliiton solmimista varten, petollisesti juonittelemalla saadaan henkilö lähtemään Ranskan alueelta. Teosta tuomitaan rangaistuksena kolme vuotta vankeutta ja 45 000 euron sakkorangaistus.

Ranskassa on katsottu, että pakkoavioliitot voivat tietyissä tapauksissa tulla rangaistavaksi ihmiskauppaa koskevan säännöksen (22-4-1§) nojalla. Lisäksi Ranskassa on tiettyjen rikosten (muun muassa väkivalta, murha, kidutus) kohdalla säädetty pakkoavioliitto rangaistuksen koventamisperusteeksi eli jos kyseinen rikos on tehty tarkoituksessa, että uhri pakotetaan avioliittoon, tai jos kyseinen rikos on kohdistunut henkilöön, joka ei ole suostunut avioliittoon tekijän kanssa. Ranskan lainsäädäntöön sisältyvät lisäksi säännökset, joiden nojalla

viranomainen on toimivaltainen määräämään erityisen suojelumääräyksen henkilölle, joka on vaarassa joutua pakkoavioliittoon.

Ranskassa tulkitaan, että pakkoavioliitolla viitataan mihin tahansa juridiseen tai muuhun, kuten uskonnolliseen liittoon, jossa henkilö tai henkilöt ovat joutuneet pakottamisen kohteeksi.

Ranskan rikoslaissa ihmiskaupasta (*De la traite des êtres humains*) säädetään artiklassa 225-4-1 – 225-4-9. Ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä ei nimenomaisesti mainita pakkoavioliittoa ihmiskaupparikoksen tarkoituksena.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi erityisessä laissa, jossa säädetään viranomaisten toimivallasta erilaisiin yhteiskunnanvastaisuutta osoittaviin tekoihin puuttumiseksi (*Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act (ABCP Act) 2014*). Lain 121 §:n mukaan rangaistavaa on käyttää väkivaltaa, uhkauksia tai muuta pakottamisen tapaa tarkoituksena saada aikaan se, että toinen henkilö solmii avioliiton (1 momentti). Rangaistavuus edellyttää, että tekijä uskoo tai hänen pitäisi uskoa siihen, että mainittu toiminta voi aiheuttaa sen, että toinen henkilö solmii avioliiton ilman vapaata ja täyttä suostumustaan. Se, kohdistuuko säännöksessä tarkoitettu väkivalta, uhkaus tai muu pakottaminen avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneeseen tai toiseen henkilöön, on säännöksen mukaan merkityksetöntä.

Jos avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneella ei ole kelpoisuutta antaa suostumusta avioliittoon, avioliittoon pakottaminen voidaan toteuttaa millä tahansa teolla tai toiminnalla, joka tähtää siihen, että kyseinen henkilö solmii avioliiton (huolimatta siitä, onko teossa kyse väkivallasta, uhkauksista tai muusta pakottamisesta).

Rangaistavaa on säännöksen 2 momentin mukaan lisäksi mikä tahansa erehdyttäminen tarkoituksena saada toinen henkilö poistumaan Yhdistyneestä kuningaskunnasta sellaisen teon kohteeksi Yhdistyneen kuningaskunnan ulkopuolelle, josta säädetään 1 momentissa tai joka olisi rangaistavaa kyseisen säännöksen nojalla, jos kohteena oleva henkilö olisi Englannissa tai Walesissa.

Säännöksessä avioliitolla tarkoitetaan mitä tahansa uskonnollista tai siviilioikeudellista avioliittoseremoniaa (huolimatta siitä, onko avioliitto oikeudellisesti sitova).

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään 12 kuukautta tai sekä sakkoa että vankeutta, jos asia käsitellään summaarisessa menettelyssä, tai enintään seitsemän vuotta vankeutta.

Lisäksi erityisessä perheasioiden laissa (*Family Law Act 1996*) säädetään toimivallasta erityisen suojelumääräyksen antamiseksi henkilölle, joka on vaarassa joutua avioliittoon pakottamisen kohteeksi (*forced marriage protection order*). Suojelumääräyksen rikkominen on kriminalisoitu lain 63CA §:ssä.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa ihmiskaupasta (*Human Trafficking*) säädetään nykyaikaista orjuutta koskevassa laissa (*Modern Slavery Act 2015*). Ihmiskaupan määritelmä ei pidä sisällään pakkoavioliittoon saattamista.

Virossa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain (*Karistusseadustik*) ihmiskauppaa koskevassa 133 §:ssä, jossa avioliittoon pakottaminen on mainittu teon tarkoituksena. Ihmiskauppaa alaikäisten osalta koskevassa 175 §:ssä kielletään pyrkimykset

vaikuttaa alle 18-vuotiaaseen henkilöön taloudellista hyötyä saadakseen tai ilman taloudellista hyötyä siten, että tämä esimerkiksi solmii avioliiton vasten tahtoaan.

Alankomaiden rikoslain 284 §:ssä on säännös pakottamisesta, mutta avioliittoon pakottamista ei mainita siinä erikseen. Pakottaminen avioliittoon tai siinä pysymiseen on kuitenkin rangaistavaa tämän pakottamista koskevan säännöksen perusteella ja teosta voidaan tuomita kaksi vuotta vankeutta. Pakkoavioliiton vastaisessa laissa (*Wet tegenaan huwelijksdwang*) säädetään avioliittoiästä, avioliiton esteistä, avioliiton mitätöinnistä esimerkiksi silloin, kun henkilö on pakotettu avioliittoon sekä ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamisesta.

Liettuassa ei ole erikseen kriminalisoitu avioliittoon pakottamista. Liettuassa katsotaan, että avioliittoon pakottaminen sisältyy rikoslainsäädännössä rangaistavaksi säädettyyn ihmiskauppaan. Liettuan rikoslain ihmiskauppaa koskevassa 147 artiklassa mainitaan pakkoavioliitto ihmiskaupan tarkoituksena. Rangaistuksena tuomitaan vankeutta kahdesta vuodesta kymmeneen vuoteen. Liettuassa ei ole oikeuskäytäntöä siitä, voitaisiinko muutkin, kuin juridisesti pätevät liitot katsoa sääntelyn kannalta soveltuvaksi ihmiskauppatapauksissa. Törkeämmästä tekemuodosta tuomitaan neljästä vuodesta kahteentoista vuoteen. Liettuassa katsotaan, että rikoslain ihmiskauppaa koskeva säännös kattaa myös houkuttelurikoksen.

6 Lausuntopalaute

Lausuntokierroksella ollut esitysluonnos sai merkittävää kannatusta lausunnonantajilta. Esitysluonnokseen suhtautuivat myönteisesti tai sitä kannattivat sellaisenaan tai joitakin kysymyksiä koskevin huomioin *Helsingin käräjäoikeus, HEUNI, apulaisprofessori Tatu Hyttinen, Itä-Suomen hovioikeus, Joutsenon vastaanottokeskus, professori Minna Kimpimäki, Kirkkohallitus, Lapsiasiavaltuutetun toimisto, Lastensuojelun Keskusliitto, Maahanmuuttovirasto, Miesten tasa-arvo r.y., Poliisihallitus, Rajavartiolaitoksen esikunta, Rikosuhripäivystys, Rovaniemen hovioikeus, Suomen Asianajajaliitto, Tasa-arvovaltuutetun toimisto, työ- ja elinkeinoministeriö, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, emeritusprofessori Matti Tolvanen ja Syyttäjälaitos (valtakunnansyyttäjän toimisto)*. Lausunnoissa tuotiin esiin muun muassa, että esitetty muutos selkeyttäisi sääntelyä ja edesauttaisi tapausten tunnistamista. Esimerkiksi *HEUNI* piti ehdotettua muutosta tarkoituksenmukaisena ja tarpeellisena ja näki muutoksen selvästi edistävän pakkoavioliiton uhrien oikeuksien toteutumista. *Professori Kimpimäki* piti esitettyä ratkaisumallia toimivana, sillä ihmiskauppasäännöksellä on monia erityispiirteitä, jotka soveltuvat hyvin pakkoavioliittotilanteisiin (esimerkiksi monipuolinen keinovalikoima, alle 18-vuotiaiden erityissuojelu, rikoksen täytyminen jo varhaisessa vaiheessa ja säännöksen soveltuminen sekä avioliiton solmimisvaiheeseen että avioliitosta irtautumisen estämiseen). *Lapsiasiavaltuutetun toimisto* totesi ehdotetun sääntelyn olevan lapsen oikeuksien mukaista ja edistävän siten lapsen edun toteutumista.

Huomattavaa kannatusta sai myös avioliittoon pakottamista koskevan erillisäännöksen säätäminen. *Etelä-Suomen syyttäjälake, Ihmisoikeusliitto, Länsi-Suomen syyttäjälake, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Monika-Naiset liitto r.y., Suomen ortodoksinen kirkko, Suomen syyttäjäyhdistys r.y. ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto* suhtautuivat myönteisesti esitysluonnoksen mukaiseen ratkaisuun mutta pitivät perusteltuna säätää myös avioliittoon pakottamista koskeva erillisäännös tai vähintään selvittää asiaa. *Amnesty International Suomen osasto, Helsingin hovioikeus, NYTKIS r.y., ulkoministeriö sekä tutkijatohtori Lisa Grans ja professori Elina Pirjatanniemi (yhteislausunto)* kannattivat erillisäännöksen säätämistä. *Korkein oikeus* katsoi perustelluksi harkita myös erillisen rangaistussäännöksen säätämistä samaan tapaan kuin muissa Pohjoismaissa on tehty.

Lausunnoissa erillissäännöksen arvioitiin olevan tarpeen lainsäädännön selkeyttämiseksi, uhrien oikeusturvan lisäämiseksi ja mahdollisten rangaistavuuden katvealueiden kattamiseksi. Esimerkiksi *Etelä-Suomen syyttäjääalue* toi lausunnossaan esiin, että jos avioliittoon pakottaminen tapahtuu muulla tavalla kuin uhkaamalla (esimerkiksi erehdyttämällä tai painostamalla), mutta yksikään [ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukainen] tekotapa ei täyty, avioliittoon pakottamiseen ei sovellu ihmiskauppa eikä pakottaminen. Lisäksi erillissäännöksen arvioitiin täyttävän ehdotettua ratkaisua paremmin Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet. Esitystä ei ole muutettu tältä osin erityisesti jaksossa 5.1.1 mainituin perustein.

Oikeuskanslerinvirasto, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, Helsingin hovioikeus, Helsingin poliisilaitos, apulaisprofessori Hyttinen, Itä-Suomen hovioikeus, Juristiliitto, korkein oikeus, NYTKIS r.y., Kirkkohallitus, Lapsiasiavaltuutettu, Loisto settlementti r.y., Länsi-Suomen syyttäjääalue, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Rovaniemen hovioikeus, Suomen Syyttäjäyhdistys r.y., Tasa-arvovaltuutetun toimisto ja emeritusprofessori Matti Tolvanen kiinnittivät lausunnoissaan huomiota rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteen ja siihen esitysluonnoksessa tehtyyn ratkaisuun, jonka mukaisesti rikoslakiin ei sisältyisi pakkoavioliiton määritelmää, vaan pakkoavioliitto määriteltäisiin esityksen perusteluissa. Erityistä huomiota kiinnitettiin laillisuusperiaatteen näkökulmasta siihen, että pakkoavioliiton määritelmä kattaisi esitysluonnoksen mukaisesti juridisesti pätevän avioliiton ohella siihen rinnastettavan liiton, mutta kyseinen seikka ei kävisi ilmi ihmiskauppaa koskevasta säännöksestä.

Esimerkiksi *oikeuskanslerinvirasto* toi esiin, että esitystä koskevassa asiassa ongelmaa aiheuttaa se, että lakiin lisättäväksi ehdotettavalla termillä ”pakkoavioliitto” ei ole vakiintunutta tai yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Lausunnossa todetaan, että kysymyksenalaiseksi voidaan nostaa se, onko perusteluissa mahdollista tarkentaa määritelmää koskemaan myös avioliittoon rinnastettavat liitot. Pakkoavioliiton määritelmään liittyvää tulkinnanvaraisuutta ja rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteen liittyvää oikeudellista ongelmaa olisi oikeuskanslerinviraston mukaan jatkovalmistelussa tarpeen arvioida ja perustella ehdotetun sääntelyratkaisun toimivuutta esimerkiksi sellaisen vaihtoehdon sijaan, että pakkoavioliiton määritelmä säädettäisiin laissa. Riippuen osin myös siitä, minkälaiseen lopputulokseen jatkovalmistelussa päädytään, asiassa olisi oikeuskanslerinviraston mukaan syytä ottaa huomioon, että säännöksen tulkinnallisuuteen ja rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteen saattaa jäädä sellaisia oikeudellisia kysymyksiä, joiden johdosta perustuslakivaliokunnan lausunnon pyytäminen saattaa olla suotavaa. *Apulaisprofessori Hyttinen* totesi pitävänsä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallisena, jos rikoslaisissa ei lainkaan mainittaisi sitä, että myös avioliittoon rinnastuvat epäviralliset avioliitot voivat perustaa rikosvastuun.

Lisäksi *korkein oikeus* toi lausunnossaan esiin, että avioliitosta irtautumisen estämisen rangaistavuus ei ehdotetun muutoksen jälkeenkään ilmene vaikeuksista laista. Myös *professori Kimpimäki* kiinnitti huomiota ihmiskauppasäännöksen sanamuotoon ("saattamiseksi"), jonka täsmentäminen suhteessa olosuhteista irtautumiseen olisi Kimpimäen mukaan laillisuusperiaatteen näkökulmasta perusteltua. Edelleen *Syyttäjälaitos (valtakunnansyyttäjän toimisto)* esitti harkittavaksi, tulisiko pakkoavioliitossa pitäminen ja avioliitosta irtaantumisen estäminen mainita nimenomaisina teon tarkoituksina.

Sitä, että pakkoavioliitto kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton, kannatettiin lausuntopalautteessa varsin laajasti.

Mainitun ihmiskauppaa koskevan säännöksen muotoilua ja rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta koskevan lausuntopalautteen johdosta lakiehdotusta on täydennetty siten,

että ihmiskauppaa koskevassa rangaistussäännöksessä viitattaisiin pakkoavioliittoon saattamisen ohella pakkoavioliittoon rinnastettavaan liittoon saattamiseen. Esityksen säännöskohtaisia perusteluja ja muita jaksoja on täydennetty ja täsmennetty mainitun muutoksen mukaisesti sekä huomioiden myös avioliitosta irtaantumisen estämistä koskeva lausuntopalaute.

HEUNI, apulaisprofessori Hyttinen, professori Kimpimäki, Lastensuojelun keskusliitto ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto pitivät tarpeellisena selkeyttää esitystä siltä osin kuin on kyse alle 18-vuotiaisiin kohdistuvista teoista. *HEUNI:n* näkemyksen mukaisesti esityksen perusteella ei ole täysin yksiselitteistä, millaisissa tapauksissa lapsiavioliittoa ei tulisi pitää pakkoavioliittona ja näin ollen ihmiskauppana. *Apulaisprofessori Hyttinen* totesi pitävänsä perusteltuna, että jatkovalmistelussa analysoidaisiin perustellummin sitä, missä määrin ja minkälaisissa tilanteissa alaikäinen voi – jos voi – antaa pätevän ja rikosvastuun poistavan suostumuksen avioliittoon. *Professori Kimpimäen* näkemyksen mukaan lapsi- ja pakkoavioliiton keskinäissuhde ei näyttäyty esityksessä täysin selkeänä tai johdonmukaisena siltä osin kuin on kyse 16 vuotta täyttäneistä lapsista. Lisäksi professori Kimpimäki piti sääntelyn tavoitteiden ja lapsen aseman kannalta ongelmallisena, jos lapsen tahto/suhtautuminen nostetaan arvioinnissa ratkaisevaksi kiinnittämättä huomiota niihin olosuhteisiin, joissa lapsen tahto on muodostunut. *Lastensuojelun Keskusliitto* totesi esityksen perusteella jäävän epäselväksi, miksi ihmiskauppasäännöksen soveltamista harkittaessa arvioidaan alaikäisen omaehtoista tahtoa, jos alaikäinen ei voi avioliittolain mukaan solmia avioliittoa, samoin kuin se, minkälaisessa tilanteessa voitaisiin katsoa, että alaikäisen saattaminen avioliittoon olisi lapsen edun mukaista. Lastensuojelun Keskusliitto toi lisäksi esiin tarpeen harkita, olisiko ihmiskauppapöytäkirjan muutoksen lisäksi tarpeen säätää erikseen rangaistavaksi alaikäisen saattaminen avioliittoon. Viimeksi mainitun kysymyksen osalta esityksessä ei ole ollut mahdollista selvittää asiaan liittyviä seikkoja eikä arvioida sen mahdollisia vaikutuksia. Erityisesti esityksen jaksoa 2.1.1 ja säännöskohtaisia perusteluja koskevaa jaksoa on muutoin täydennetty palautteen perusteella.

Apulaisprofessori Hyttinen nosti lausunnossaan esiin esitysluonnoksessa esitetyn suhteen avioliittolain säännöksiin, jotka koskevat pakottamalla solmitun avioliiton kumoamista. *Naisjärjestöjen Keskusliitto* esitti lausunnossaan, että alaikäisenä ulkomailla solmittuja avioliittoja ei tulisi tunnustaa Suomessa missään tilanteessa. *Yliopistotutkija Sanna Mustasaari* näki, että pakkoavioliittoa koskevissa lainsäädännöllisissä ratkaisuissa olisi syytä ottaa kantaa siihen, mikä avioliittoon annettavan suostumuksen merkitys oikeusjärjestelmässämme on ja minkälainen oikeudenloukkaus on henkilön pakottaminen tai taivuttaminen avioliittoon riippumatta siitä, joutuuko hän avioliitossa muun väkivallan tai hyväksikäytön kohteeksi. Lisäksi yliopistotutkija Mustasaari toi esiin tarpeen selvittää mahdollisuuksia kehittää Englannissa käytössä olevan pakkoavioliittoa koskevan suojelumääräyksen (forced marriage protection order) tyyppisiä keinoja suojaamaan uhreja. Esityksen tarkoitus ja tavoite huomioiden mainittuja kysymyksiä ei ole ollut mahdollista tarkastella jatkovalmistelussa.

Ihmisoikeusliitto, Loisto setlementti r.y., NYTKIS r.y., Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto ja sosiaali- ja terveysministeriö toivat lausunnossaan esiin avioliittoon pakottamisen naisiin kohdistuvan tai sukupuolistuneen väkivallan muotona.

Osassa lausunnoista kiinnitettiin huomiota esityksen vaikutuksiin ja vaikutusarviointia koskevaan jaksoon. *Länsi-Suomen syyttäjäalue* arvioi pakkoavioliittojen tunnistamisen lisääntyvän, mikä johtaisi myös syyttäjien työmäärän lisääntymiseen. *Maahanmuuttovirasto* puolestaan arvioi, että esityksen mukainen lakimuutos voisi yksittäistapauksissa johtaa siihen, että pakkoavioliiton kohteeksi joutunut voitaisiin katsoa nykyistä matalammalla kynnyksellä olevan ulkomaalaislain tarkoittama ihmiskaupan uhri. *Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-*

arvovaltuutetun tomisto ja työ- ja elinkeinoministeriö kiinnittivät huomiota tasa-arvoa ja sukupuolta koskevien näkökohtien vaikutusten arviointiin. Lausuntopalautteen johdosta esityksen vaikutusten arviointia koskevaa jaksoa on täydennetty.

Amnesty International Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, Kirkkohallitus, Lastensuojelun Keskusliitto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Monika-Naiset liitto r.y., yliopistotutkija Mustasaari, Naisasialiitto Unioni r.y., Naisjärjestöjen Keskusliitto, NYTKIS r.y., sosiaali- ja terveysministeriö, Suomen ortodoksinen kirkko, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos sekä työ- ja elinkeinoministeriö toivat esiin muiden kuin lainsäädännöllisten toimenpiteiden tärkeyden avioliittoon pakottamisen estämisessä ja torjumisessa. Lausunnonantajat korostivat esimerkiksi ennaltaehkäisyä, asianomistajien tietoisuuden lisäämistä, suojelun ja palvelujen sekä viranomaisten kouluttamisen merkitystä.

HEUNI, Ihmisoikeusliitto, Monika-Naiset liitto r.y. ja Naisjärjestöjen Keskusliitto peräänkuuluttivat lausunnoissaan pakottavan kontrollin kriminalisointia. Pääministeri Orpon hallituksen ohjelman mukaisesti tarve pakottavan kontrollin kriminalisoinnille selvitetään.

Esitykseen on tehty lausuntopalautteen johdosta myös muita täydennyksiä ja tarkennuksia.

7 Säännöskohtaiset perustelut

25 luku Vapauteen kohdistuvista rikoksista

3 §. Ihmiskauppa. Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ihmiskaupan tarkoitukseksi. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista arvioidaisiin siten jatkossa erillisen ihmiskaupan tarkoituksen täyttymisen osalta sen sijaan, että tällaista menettelyä tarkasteltaisiin ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena.

Pakkoavioliitolla tai siihen rinnastettavalla liitolla tarkoitettaisiin ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä avioliittoa tai avioliittoon rinnastettavaa liittoa, johon henkilö saatetaan tai jossa hän on ilman vapaaehtoisesti annettua ja aitoa suostumusta ja jonka solmimisen aikaansaamiseksi tai ylläpitämiseksi käytetään esimerkiksi henkeen, terveyteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvaa tai muuta painostusta tai uhkausta, henkilön liikkumis- tai toimintavapauden rajoittamista, passin tai muun keskeisen asiakirjan poisottamista tai muita vastaavia henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavia tai itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimia taikka henkilön nuoresta iästä tai muusta ominaisuudesta tai olosuhteesta aiheutuvaa haavoittuvaa asemaa. Pakkoavioliitto koskisi siten avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton solmimista sekä liitosta irtaantumista.

Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) viitataan tiettyihin järjestelmiin ja käytäntöihin, jotka ovat orjuuteen rinnastettavia (1 artiklan c kohta). Tällaisia ovat lisäsopimuksen 1 artiklan c kohdan mukaan järjestelmät tai käytäntö, joiden nojalla I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha-, tai luontaisuuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle. Myös mainitun kaltaiset järjestelmät tai käytännöt

olisivat nykysääntelyä vastaavalla tavalla pakkoavioliittoja (HE 155/2014 vp, s. 51; HE 34/2004 vp, s. 97).

Pakkoavioliitolta puuttuu tavanomaiselle avioliitolle ominainen vapaaehtoisuus ja puolison vapaus päättää avioliiton solmimisesta tai siitä irtaantumisesta. Pakkoavioliitossa henkilö ei siten ole tekijän menettelyn johdosta voinut itse vapaasti päättää avioliiton solmimisesta tai hänellä ei ole tekijän menettelyn johdosta tosiasiallista mahdollisuutta irtaantua avioliitosta. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen tarkoituksessa tapahtuvassa ihmiskaupassa olisi siten kyse mainitun kaltaiseen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisesta ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttäen. Pakkoavioliitolla voidaan yleisesti viitata käytänteisiin tai tilaan, jossa puolisolalla ei ole tosiasiallista vapautta itse päättää avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton solmimisesta tai siitä irtautumisesta.

Avioliiton solmimisvaiheessa kyse olisi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisesta siitä, että henkilö saatetaan avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon ilman, että hän on antanut liitolle vapaaehtoista ja aitoa suostumustaan. Rikosoikeudellisesti pätevä suostumus edellyttää lähtökohtaisesti suostumuksen antamista vapaaehtoisesti ja sitä, että suostumus on annettu vakavasti tarkoittaen tietoisena kaikista asiaan olennaisesti vaikuttavista seikoista. Ihmiskauppasäännöksessä lähtökohtana on, että ihmiskaupan uhrin suostumus ihmiskaupan kohteeksi on merkityksetön, mikäli jotakin säännöksessä tarkoitettua keinoa on käytetty suostumuksen saamiseksi. Uhrin suostumus ei poista ihmiskaupparikoksen oikeudenvastaisuutta tai tee tekoa muuten rankaisemattomaksi, jos rikoksen tunnusmerkistötekijät täyttyvät (HE 103/2014 vp, s. 39, HE 34/2004 vp, s. 100). Siten myös mahdollinen suostumus avioliitolle on merkityksetön, jos se on saatu ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja käyttämällä, kuten riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa hyväksikäyttämällä tai toista painostamalla. Lähtökohtaisesti suostumus ei poista teon rangaistavuutta myöskään niissä tapauksissa, joissa teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen (HE 103/2014 vp, s. 39, HE 34/2004 vp, s. 100).

Avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton alkuvaiheen osalta lähdetäisiin siitä, että pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla on sellaisenaan rangaistavaa. Edellytyksenä ei siis olisi, että olosuhteet liitossa, johon henkilö oltaisiin saattamassa tai saatettaisiin, olisivat ihmisarvoa loukkaavat.

Ihmiskaupparikos voi edetä vaiheittain siten, että esimerkiksi alkuvaiheessa erehdytetylle uhrille vasta teon edetessä ilmenee, minkälaisiin olosuhteisiin ja minkälaisen hyväksikäytön kohteeksi hän loppujen lopuksi joutuu (HE 103/2014 vp, s. 39). Lähtökohtaisesti teon alkuvaiheessa annetusta suostumuksesta ei seuraa, että teosta ei voisi myöhemmässä vaiheessa rangaista. Myös pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa voi edellä esitetyllä tavalla olla kyse myös tilanteesta, jossa henkilö on alun perin solminut avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton vapaaehtoisesti mutta jossa olosuhteet muuttuvat tekijän toiminnasta johtuen siten, että myöhemmässä vaiheessa on kyse pakkoavioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta.

Pakkoavioliitto tai siihen rinnastettava liitto. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista koskeva ihmiskaupan tarkoitus kattaisi sekä avioliiton että avioliittoon rinnastettavan liiton. Pakkoavioliittoon rinnastettavalla liitolla tarkoitettaisiin siten edellä kuvatun kaltaista pakkoavioliittoa, jossa olisi juridisesti pätevän avioliiton sijasta kyse siihen rinnastettavasta liitosta, joka ei ole juridisesti pätevä.

Avioliitolla tarkoitettaisiin voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti solmittua, juridisesti pätevää avioliittoa. Suomessa juridisesti pätevän avioliiton solmimisesta säädetään avioliittolaissa. Kyseessä voisi olla myös muun valtion oikeusjärjestyksen edellyttämällä tavalla solmittu, juridisesti pätevä avioliitto.

Lisäksi sääntely kattaisi pakkoavioliiton, jossa olisi kyse juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavasta liitosta. Sitä, missä määrin nykysääntely kattaa juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan muun liiton, voi pitää tulkinnanvaraisena. Joiltakin osin se, että sääntely kattaisi myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton, merkitsisi siten rangaistavuuden laajennusta verrattuna nykytilanteeseen.

Avioliittoon rinnastettavasta liitosta olisi kyse, jos tällainen liitto olisi solmittu tiettyä ryhmää koskevien sääntöjen mukaisesti. Näiden sääntöjen tulisi olla yleisesti tunnetut, mutta sitä, että kyse olisi esimerkiksi kirjallisessa muodossa yksiselitteisesti määritellyistä säännöistä ei edellytettäisi. Kyse tulisi olla vakiintuneesta esimerkiksi uskonnollisesta yhteisöstä, jonka yhteisössä yleisesti hyväksytyissä säännöissä olisi määrätty avioliittoa vastaavan liiton solmimisesta. Edellytys siitä, että kyse olisi vakiintuneesta yhteisöstä, merkitsisi, että yhteisön toiminnan tulisi olla ajallisesti jatkunut siinä määrin pitkään, että toimintaa voitaisiin pitää pysyvänä. Jotta kyse voisi olla avioliittoon rinnastettavasta liitosta, yhteisön säännöissä tulisi lisäksi säännellä liiton purkamista. Avioliittoon rinnastettavasta liitosta voisi siten olla kyse, jos liitto solmitaan ja se puretaan yhteisössä säännellyllä tavalla määrämuotoisin menettelyin. Edellytyksenä ei kuitenkaan olisi, että liitto olisi myös tosiasiallisesti mahdollista purkaa. Lisäksi edellytettäisiin, että kyseisten sääntöjen mukaan liiton solmineita henkilöitä pidetään puolisoina ja heillä katsotaan olevan oikeuksia ja velvollisuuksia suhteessa toisiinsa.

Avioliittoon rinnastettava liitto voisi olla esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön käytänteiden mukaisesti solmittu niin sanottu uskonnollinen avioliitto tai muu yhteisöllinen avioliitto, jota ei ole esimerkiksi virallisesti rekisteröity toimivaltaisen viranomaisen toimesta kansallisen lainsäädännön mukaisesti.

Pakkoavioliiton tai siihen rinnastettavan liiton käsitteet eivät sen sijaan kattaisi sellaista parisuhdetta, jossa henkilöt asuvat yhdessä, tai avioliittoa, joka ei täyttäisi mainittuja kriteereitä, tai muunlaista parisuhdetta. Tällaisiin liittoihin ei määritelmällisesti liity tietyn yhteisön sääntöjen mukaisesti toimimista esimerkiksi liiton solmimisen tai purkamisen osalta. Esimerkiksi avioliitossa olevien henkilöiden keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole säännelty vastaavalla tavalla kuin avioliitossa olevien henkilöiden, eikä esimerkiksi avioliitosta poistuminen edellytä erityisiä toimia suhteessa viranomaisiin. Avioliittoon rinnastettavaksi liitoksi ei katsottaisi myöskään avioliittoa edeltävää kihlausta tai vastaavaa tointa, jolla tulevat puolisot tai muut henkilöt tekisivät sopimuksen tulevasta avioliitosta tai muuten lupautuisivat solmimaan keskenään juridisesti pätevän avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton, kuten uskonnollisen avioliiton. Tällaiseen liittoon tai olosuhteisiin saattaminen ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja käyttäen voisi kuitenkin tulla arvioitavaksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan ihmiskaupan tarkoituksen näkökulmasta sekä rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaista pakottamista koskevan säännöksen mukaisesti.

Muuttuvassa yhteiskunnassa ei ole mahdollista ennakoida ja yksilöidä kaikkia avioliittoon rinnastettavien liittojen muotoja. Yksittäistapauksessa sen tulkitseminen, milloin kysymyksessä olisi avioliittoon rinnastettava liitto, jäisi viime kädessä oikeuskäytännön varaan.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen kohde ja tekijä sekä teon kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon

saattamisen tarkoituksessa tehtävä ihmiskaupparikos voisi kohdistua monenlaisiin ja erilaisissa tilanteissa ja olosuhteissa oleviin henkilöihin riippumatta esimerkiksi heidän kansalaisuudestaan, etnisestä taustastaan, uskonnollisesta vakaumuksestaan, sukupuolestaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai iästään. Pakkoavioliitosta voi olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa perhesiteen perusteella myönnetty oleskelulupa, nuori ikä tai tietty toimintarajoite lisää uhrin riippuvaisuutta tekijästä. Tekijänä pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa voisi olla esimerkiksi pakkoavioliittoon saatetun vanhempi tai muu sukulainen tai toinen puoliso tai tämän vanhempi tai sukulainen. Tekijänä kyseeseen voisi tulla myös esimerkiksi uhrin kanssa samaan yhteisöön kuuluva muu henkilö, jos tämän menettely täyttäisi säännöksen tunnusmerkistön.

Ihmiskauppasäännöksessä on erityisesti huomioitu teot, jotka kohdistuvat alle 18-vuotiaisiin. Rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisesti ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Alle 18-vuotiaan henkilön kohdalla edellytetään siten ihmiskauppasäännöksen mukaista tekoa, kuten määräysvaltaan ottamista, säännöksen mukaisessa tarkoituksessa. Alle 18-vuotiaan ollessa kysymyksessä ei tarvitse erikseen osoittaa, että on esimerkiksi käytetty hyväksi riippuvaista asemaa tai käytetty vielä vakavampia keinoja.

Jos teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen henkilöön mutta ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ei ole käytetty, pakkoavioliitosta olisi kyse, jos tekijä esimerkiksi kuljettaisi tai houkuttelisi (värväisi) henkilön ulkomaille tai ottaisi alle 18-vuotiaan henkilön määräysvaltaansa säännöksessä tarkoitetulla tavalla saattaakseen tämän avioliittoon tai avioliittoon rinnastettavaan liittoon. Käytännössä myös alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla voisi olla kyse ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämisestä, kun jo uhrin iän perusteella voitaisiin useassa tapauksessa katsoa olevan kyse esimerkiksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä tai uhrin ja tekijän välisen suhteen myötä painostamisesta. Tunnusmerkistön täytyminen ei kuitenkaan edellyttäisi tätä.

Avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö. Myös ihmiskauppasäännöksen lähtökohtana olisi, että alle 18-vuotias ei voi antaa suostumustaan avioliittoon. Alle 18-vuotiaan henkilön kohdalla kyse olisi siten siitä, että joku ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla ja siinä mainittuja tekotapoja käyttäen saattaa alaikäisen henkilön avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai ryhtyy säännöksen mukaisesti toimenpiteisiin tarkoituksenaan saattaa alaikäinen tällaiseen liittoon. Kyse voisi olla esimerkiksi alle 18-vuotiaan määräysvaltaan ottamisesta tai kuljettamisesta ulkomaille tämän saattamiseksi avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Sääntely koskisi sekä avioliiton solmimisvaltion lainsäädännön mukaisesti laillisesti solmittua avioliittoa että avioliittoon rinnastettavaa liittoa, jota ei ole solmittu lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Alle 18-vuotiaiden osalta esitys merkitsisi, että rangaistavuus laajenisi jonkin verran suhteessa nykyiseen ihmiskauppaa koskevaan säännökseen.

Alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta voi kuitenkin ilmetä tilanteita, joita ei tulisi katsoa rangaistavaksi ihmiskaupaksi. Tässä arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja olisivat henkilön suhtautumista ja hänen ikäänsä ja kehitystään koskevat näkökohdat sekä yleiset olosuhteet samoin kuin lapsen oikeudet ja ihmiskauppasäännökseen sisältyvä rangaistavuuden tarkoitus. Perusedellytyksenä sille, että menettelyä ei olisi arvioitava ihmiskauppana, on alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto. Tältä osin huomioon otettavaksi tulisivat myös ne olosuhteet, joissa alaikäisen tahto on muodostunut. Selvistä ja omaehtoisesta tahdosta voitaisiin katsoa olevan kyse, mikäli näistä

olosuhteista voitaisiin päätellä alaikäisen tahdon muodostuneen oma-aloitteisesti ja vapaasti ja esimerkiksi ilman minkäänlaista henkilöiden iästä, keskinäisestä suhteesta, taloudellisesta asemasta tai muusta vastaavasta tekijästä johtuvaa painostusta. Kun sääntelyn tarkoitus on suojata alaikäisen vapautta ja itsemääräämisoikeutta, täysi-ikäisyyttä iältään lähestyvän alaikäisen mainitulla tavalla riidattomasti oman tahdon mukaisen avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton solmimiseen voi liittyä vanhempien toimesta esimerkiksi sellaisia kuljetustoimia, joihin ei ole perusteltua katsoa liittyvän moitittavuutta. Toiseksi seksuaalirikosten yleisestä suojaikärajasta ja 16–17-vuotiaidenkin täydennetystä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikosoikeudellisesta suojasta voidaan päätellä, että ihmiskauppasääntelyn soveltamisalan ulkopuolelle ei jää toiminta, jonka tarkoituksena on saattaa alle 16-vuotias avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Sen, että menettelyä ei pidettäisi ihmiskauppana, tulee myös olla sovitettavissa yhteen lapsen oikeuksien kanssa. Ihmiskauppasäännöksestä seuraa, että tunnusmerkistön ulkopuolelle eivät myöskään jää menettelyt, joiden tarkoituksena on saattaa alaikäinen olosuhteisiin, joita voitaisiin pitää ihmisarvoa loukkaavina. Esityksellä ei toisaalta pyrittäisi kaventamaan rangaistavuuden alaa suhteessa siihen, mitä nykyisin voidaan pakkoavioliittoon saattamisen osalta pitää ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena.

Ulkomailla tehtyjen tekojen osalta tulisivat huomioitavaksi rikoslain 1 luvun 7 §, jonka mukaisesti ihmiskauppa on kansainvälinen rikos, johon sovelletaan Suomen lakia tekopaikan laista riippumatta, sekä rikoslain 1 luvun 12 §:n 1 momentin mukainen sääntely valtakunnansyyttäjän syytemääräyksestä.

Ihmiskaupassa käytettävät keinot ja tekotavat. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että teossa on käytetty vähintään yhtä säännöksen mukaista keinoa, minkä lisäksi edellytetään tekotapaa ja tarkoitusta koskevien tunnusmerkkien täyttymistä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Juuri säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (HE 34/2004 vp, s. 93).

Ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona; tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on korotettu. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin (HE 34/2004 vp, s. 93). Tahallisuusvaatimuksesta seuraa pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen kohdalla, että tekijän on tullut käyttää säännöksen mukaista keinoa ja tekotapaa nimenomaan henkilön saattamiseksi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai estääkseen teon kohteena olevaa henkilöä irtaantumasta avioliitosta. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ei kuitenkaan edellytä hyväksikäyttötarkoitusta toisin kuin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen.

Ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ovat rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin mukaisesti 1) toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen tai toisen painostaminen, 2) toisen erehdyttäminen tai tämän erehdyksen hyväksi käyttäminen, 3) korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) sellaisen korvauksen vastaan ottaminen.

Ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja on tarkasteltu yksityiskohtaisesti ihmiskauppasäännöstä koskevissa hallituksen esityksissä HE 34/2004 vp ja HE 103/2014 vp, joiden ohella ehdotuksen kannalta keskeinen on erityisesti lakivaliokunnan mietintö LaVM 15/2014 vp. Säännöksen mukaisten ihmiskaupan keinojen ja tekotapojen arvioinnissa voidaan myös pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta kiinnittää huomiota mainituissa esitöissä käsiteltyihin seikkoihin. Kuten muidenkin ihmiskauppasäännöksen

mukaisten teon tarkoitusten kohdalla, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen teon tarkoituksena voisi liittyä minkä tahansa säännöksessä mainittujen keinojen ja tekotapojen käyttöön.

Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä, että henkilö olisi vielä joutunut pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa hänet pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon ja hän on menetellyt muutoin ihmiskauppasäännöksen mukaisella tavalla.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta ihmiskauppasäännöksen mukaisista keinoista kyseeseen voisivat tulla erityisesti ensinnäkin riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen uhriksi joutuneen henkilön riippuvainen asema voi johtua useista tekijöistä, kuten ihmiskaupan uhrin vastaava asema ylipäättäänkin (HE 34/2004 vp, s. 93). Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa voi korostua etenkin perhe- tai sukulaisuussuhteesta aiheutuva riippuvainen asema. Kyse voi olla myös siitä, että henkilö oleskelee maassa luvottomasti tai on joutunut luovuttamaan toiselle henkilölle passinsa tai muun tärkeän asiakirjan ja on tilanteessaan riippuvaisessa asemassa suhteessa toiseen henkilön tai henkilöihin. Myös nuori ikä, vammaisuus tai seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen voi olla merkityksellinen seikka riippuvaisen aseman aiheuttajana pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen kohdalla. Rikoksenteikijä voi olla esimerkiksi riippuvuussuhteen vahvempi osapuoli, kuten uhrin vanhempi.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa riippuvaisen aseman arvioinnissa voitaisiin ottaa huomioon esimerkiksi tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen sekä mahdolliseen yhteiseen kulttuuritaustaan liittyvät tekijät, kuten perheen ja suvun rooli ja vanhempien auktoriteettiasema suhteessa lapsiinsa, jotka voivat vahvistaa henkilön aseman riippuvaisuutta. Riippuvaisen aseman hyväksikäytöstä voisi olla kyse esimerkiksi, kun aikuiset, joista nuori henkilö on riippuvainen, painostavat tätä solmimaan avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton vastoin tahtoaan tai järjestävät tällaisen liiton vastoin tämän tahtoa.

Myös turvattoman tilan hyväksikäyttämistä voidaan käyttää pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta ihmiskaupparikoksen keinona. Turvaton tila voi perustua esimerkiksi henkilön vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen, asunnottomuuteen, vakavaan sairauteen, päihteiden käyttöön, nuoreen ikään tai pakolaisuuteen taikka lähimaisen vakavaan sairauteen tai päihteiden käyttöön (HE 34/2004 vp, s. 93). Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa turvaton tila voisi perustua myös esimerkiksi tilanteeseen, jossa henkilö on vieraassa maassa eikä hänellä ole riittävää kielitaitoa ja kykyä tai mahdollisuutta saada apua esimerkiksi maasta poistumiseen.

Kun tarkastellaan tilannetta, jossa henkilöä estetään irtaantumasta avioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta säännöksessä tarkoitettulla tavalla, sekä riippuvaisen aseman että turvattoman tilan arvioinnissa voitaisiin ottaa huomioon avioliiton tai siihen rinnastettavan liiton solmimisvaiheen olosuhteet. Se, että henkilö on saatettu avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon ilman vapaaehtoista ja aitoa suostumusta ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttäen, voisi tulla arvioitavaksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan perustavana seikkana suhteessa siihen henkilöön, joka on käyttänyt näitä keinoja ja tekotapoja.

Myös painostaminen voisi tulla kyseeseen ihmiskaupparikoksen keinona. Kuten muiden ihmiskauppasäännöksen mukaisten tarkoitusten kohdalla, painostaminen liittyy yleensä tilanteeseen, jossa rikoksenteikijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen

voimakkaasti taivuttaa tätä (HE 103/2014 vp, s. 51). Painostamisen on oltava voimakkuudeltaan sellaista, että teko-olosuhteet ja rikoksen asianomistajan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen painostamisen voidaan katsoa vaikuttavan hänen tahdonmuodostukseensa. Painostamiseen saattaa tällaisissa tilanteissa liittyä uhkaamisen tai kiristämisen piirteitä, jotka voivat koskea esimerkiksi arkaluonteisten asioiden kertomista asianomistajan lähipiirille tai sitä, että asianomistaja menettää jonkin hänelle laillisesti kuuluvan etuuden. Pakkoavioliiton yhteydessä uhkausta lähentävä painostaminen voi ilmetä esimerkiksi siten, että puoliso uhkaa levittää toisesta puolisoista kuvaamaansa seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvää videomateriaalia, pahoinpidellä tämän tai surmata esimerkiksi puolison tai tämän vanhemmat tai uhkaa antaa laittomasti maahan tulleen tai maassa oleskelevan puolison ilmi viranomaisille.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen yhteydessä esimerkiksi painostamisessa voi olla kyse uhkauksesta, joka voi täyttää myös laittoman uhkauksen tai pakottamisen tunnusmerkistön. Kun olisi kyse välittömästi nimenomaan pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen tarkoituksessa tehdystä tällaisesta uhkauksesta, sovellettaisiin vain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä. Muussa tapauksessa voisi soveltua sekä ihmiskauppaa että laitonta uhkausta ja pakottamista koskeva säännös.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa kysymykseen voisi painostamisen osalta tulla esimerkiksi tilanne, jossa vanhempi taivuttaa luonaan asuvaa nuorta aikuista lastaan avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon vetoamalla sen yhteisön kulttuuriin ja perinteisiin, joihin henkilöt kuuluvat, ja uhkaamalla hylätä lapsensa, jos tämä ei taivu vanhempien tahtoon. Kyse voi olla myös esimerkiksi tilanteesta, jossa tekijä painostaa puolisoaan henkisellä väkivallalla ja uhkaamalla lasten huoltajuuden menettämällä, toimeentulon menettämällä ja kodittomaksi joutumisella ja siten estää tätä irtautumasta avioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta. Painostamista voisi sisältyä myös tilanteeseen, jossa puoliso uhkaa levittää toisesta puolisoista kuvattua seksuaalista materiaalia laajalti sekä ilmoittaa maahanmuuttoviranomaisille avioliiton päättyneen ja perhesiteen katkenneen ja väittää puolisoa tällöin uhkaavan maasta poistamisen.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa voi olla kyse erehdyttämisestä tai erehdyksen hyväksikäyttämisestä. Erehdyttämisen tai erehdyksen hyväksikäyttämisen on liityttävä kokonaisuuden kannalta olennaisiin seikkoihin (HE 34/2004 vp, s. 94). Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä tai tämän erehdyttä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamisekseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin (HE 103/2014 vp, s. 52). Siten ihmiskauppasäännös voisi tulla sovellettavaksi esimerkiksi tilanteessa, jossa joku erehdyttämällä toista antamalla tälle esimerkiksi vääriä tai puutteellisia tietoja matkan tarkoituksesta houkuttelee henkilön ulkomaille ja ottaa henkilön määräysvaltaansa tai esimerkiksi kuljettaa henkilön ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö siellä saatetaan pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Toisaalta esimerkiksi sitä, että puolison asuin- ja elinolosuhteet Suomessa, puolison taloudellinen asema tai kotitöiden jakaminen eivät merkittävästikään osin vastaa ennalta kerrottua tai sovittua, ei välttämättä merkitsisi sitä, että henkilöä olisi erehdytetty säännöksessä tarkoitettulla tavalla.

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisia tekotapoja ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, värväminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta erityisen merkityksellisinä tekotapoina voidaan pitää määräysvaltaan ottamista, värväämistä sekä kuljettamista. Myös muut tekotavat voivat liittyä tähän ihmiskaupan tarkoitukseen.

Määräysvaltaan ottamisessa on kyse siitä, että uhri on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla (HE 103/2014 vp, s. 51). Määräysvaltaan ottaminen perustuu usein ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämiseen. Tämän vuoksi asianomistajalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin alistua rikoksentehtäjän määräysvaltaan ryhtymällä toimimaan jossakin ihmiskaupan tarkoituksessa tai jatkamaan sellaista toimintaa. Määräysvaltaan ottaminen on alistamista, joka ilmenee monitahoisena ja usein ulkoisesti vaikeasti havaittavana psyykkisenä painostamisena tai pakottamisena, mistä syntyneen pelkotilan vuoksi uhri ei kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti. Niiden tilanteiden kohdalla, joissa on kyse avioliitosta tai siihen rinnastettavasta liitosta irtaantumisen estämisestä, kyseeseen voisi ihmiskaupan tekotavoista tulla lähinnä määräysvaltaan ottaminen. Tällaisessa tilanteessa määräysvaltaan ottamisen taustalla voisi tyypillisesti olla tekijän ja uhrin kuuluminen samaan yhteisöön tai muu osapuolten taustaan liittyvä seikka, jonka perusteella tekijä hyödyntää valta-asemaansa suhteessa uhriin.

Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen kohdalla määräysvaltaan ottaminen voisi olla kyseessä esimerkiksi tilanteessa, jossa alle 18-vuotiaan nuoren perheenjäsen painostaa tätä perheen ja suvun kunnian menettämällä ja suvun lähtömaahan lähettämällä, jos tämä ei mene naimisiin perheenjäsenen valitseman henkilön kanssa. Määräysvaltaan ottamista voi merkitä myös se, että puoliso rajoittaa toisen puolison elämää ja toimintaa esimerkiksi kontrolloimalla toisen puolison kanssakäymistä muiden henkilöiden kanssa, estämällä tätä liikkumasta itsenäisesti kodin ulkopuolella ja edellyttämällä tältä seksuaalista kanssakäymistä vastoin tahtoaan, minkä johdosta uhrilla ei ole avioliiton jatkamisen osalta mahdollisuutta toimia oman tahtonsa mukaisesti. Toisaalta kyse voi olla myös tilanteesta, jossa puoliso rajoittaa toisen puolison liikkumista ja kontrolloi täysin tai merkittäväällä tavalla toisen puolison rahan käyttöä ja siten aiheuttaa puolisolle merkittävää taloudellista turvattomuutta, minkä seurauksena uhrilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa avioliittoa. Määräysvaltaan ottaminen voisi perustua saman tyyppisiin tilanteisiin tai toimintaan kuin mitä esimerkiksi painostamisen ja riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan osalta edellä on todettu.

Värväminen tarkoittaa henkilön houkuttelemista tai pyytämistä ihmiskaupan kohteeksi. Värväminen toteutuu vasta, kun henkilö suostuu tähän. Henkilön voitaisiin katsoa suostuneen ihmiskaupan kohteeksi vasta kun hän ryhtyy joihinkin tätä tarkoittaviin toimiin, esimerkiksi lähtee matkalle, jonka tarkoituksena on siirtyminen ulkomaille seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Sitä aikaisemmin kyseessä on rangaistava yritys. Värväminen voi tapahtua kahdenkeskin keskusteluin tai laajamittaisemmin (HE 34/2004 vp, s. 94). Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa värvämisestä voisi olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa sukulainen houkuttelee riippuvaista asemaa hyväksi käyttäen nuoren aikuisen matkustamaan ulkomaille tarkoituksenaan saattaa tämä siellä pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon.

Henkilön voi luovuttaa ihmiskaupaa varten häntä määräysvallassaan pitävä tai joku kolmas henkilö (HE 34/2004 vp, s. 95; HE 103/2014 vp, s. 51). Luovuttaminen voi tapahtua korvausta vastaan tai ilman sitä. Kuljettaminen tarkoittaa kaikenlaista henkilön siirtämistä paikasta toiseen kaikissa matkan vaiheissa, siis myös esimerkiksi saattamista lähtöpaikasta johonkin välitappiin. Henkilön vastaanottaminen koskee yhtä lailla matkan välivaiheessa kuin lopullisessa kohteessa tapahtuvaa vastaanottamista. Henkilön majoittaminen voi tulla kysymykseen matkalla tai perille saavuttua. Majoittaminen tarkoittaa sekä pysyvemmän olinpaikan järjestämistä että toisen kätkemistä. Kyseiset tekotavat voivat tulla pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen osalta sovellettavaksi esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö erehdytetään matkalle, jonka tarkoituksena on saattaa hänet pakkoavioliittoon. Matkan eri vaiheissa voi olla kyse esimerkiksi siitä, että sukulainen majoittaa henkilön

pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen tarkoituksessa tai henkilön puoliso tai hänen perheensä vastaanottaa uhrin tässä tarkoituksessa maassa, johon henkilö on kuljetettu.

Törkeää ihmiskauppaa koskeva rikoslain 25 luvun 3 a §. Törkeästä ihmiskaupasta on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaisesti kyse, jos ihmiskaupassa 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitettujen järjestäytyneiden rikollisryhmien toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtäjä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Säännöksen 2 momentin mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Säännöksen 3 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Kuten muidenkin ihmiskauppasäännöksessä mainittujen tarkoitusten kohdalla, myös pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa voisi olla kyse törkeästä ihmiskaupasta, jos 3 a §:n mukaiset edellytykset täyttyvät.

Teon tekee törkeäksi säännöksen 1 kohdan mukaisesti se, että ihmiskaupassa käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta. Ei siis edellytetä, että 3 §:n mukaisten keinojen, kuten toisen riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen, lisäksi olisi käytetty vakavampia keinoja, vaan riittää, jos niitä on yksinäänkin sovellettu sekä sitä, että teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä (HE 34/2004 vp, s. 101).

Kavaluudella tarkoitetaan erehdyttämistä, joka on luonteeltaan vakavampaa kuin perustekomuodon mukainen erehdyttäminen. Erehdyttämistä voidaan pitää kavaluutena, kun se koskee aivan olennaista seikkaa (HE 34/2004 vp, s. 102). Kavaluus voisi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisessa tulla kyseeseen tilanteessa, jossa henkilö erehdytetään ulkomaille lomamatkalle, mutta jossa tarkoituksena on saattaa hänet pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon, jos kyse on myös kokonaisuutena arvostellen törkeästä teosta. Pakkoavioliittoa koskevissa tapauksissa voi olla kyse myös suoranaisen väkivallan tai 3 a §:ssä tarkoitettujen uhkausten käyttämisestä, jolloin kyse olisi törkeästä ihmiskaupasta, jos teko olisi myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

On huomioitava, että erityisesti pakkoavioliittoa koskevissa tapauksissa, joissa on kyse avioliitosta tai siihen rinnastuvasta liitosta irtaantumisen estämisestä, tekijä voi käyttää uhria kohtaan väkivaltaa ja seksuaalista väkivaltaa, jolloin nämä teot voivat täyttää myös esimerkiksi pahoinpitelyn tai raiskauksen tunnusmerkistön. Lähtökohta on, että vain jos tällainen rikos on liittynyt välittömästi ihmiskauppaan, sovelletaan vain törkeää ihmiskauppaa koskevaa säännöstä. Jos taas esimerkiksi väkivaltaa tai uhkausta on käytetty pitempään kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tarvittava väkivalta tai uhkaus, kysymykseen voi tulla myös tällaisen muuta rikosta koskevan rangaistussäännöksen soveltaminen (HE 34/2004 vp, s. 102).

Säännöksen 2 kohdan mukaisena kvalifiointiperusteena on se, että teolla aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Erityisen tuntuva kärsimys voi olla myös henkistä kärsimystä. Pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista koskevassa tapauksessa erityisen tuntuva kärsimyksestä voi olla kyse

esimerkiksi, jos uhri on joutunut erityisen pitkäkestoisen ja vakavan tai moninaisen väkivallan ja toimintavapauden rajoittamisen kohteeksi.

Lisäksi, jos teko kohdistuu alle 18-vuotiasta nuorempaan lapseen ja teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, kyse olisi törkeästä ihmiskaupasta rikoslain 25 luvun 3 a §:n 3 kohdan mukaisesti. Sama koskee teon kohdistumista henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, eli erityisen suojattomaan ryhmään kuuluvia, joita ovat esimerkiksi henkilöt, joiden kyky puolustaa itseään on heidän vammansa vuoksi olennaisesti heikentynyt.

Muut teon tarkoitukset. Samassa teossa voi olla kyse useaan ihmiskauppasäännöksen mukaiseen teon tarkoitukseen saattamisesta. Tekijän menettely voi esimerkiksi täyttää sekä pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista että pakkotyöhön saattamista koskevan, teon tarkoitusta koskevan tunnusmerkin. Kysymys voi myös olla teosta, joka täyttää sekä pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan teon tarkoituksen. Tällöin tulee huomioitavaksi korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2022:2, jonka mukaan rangaistusta mitattaessa voidaan ottaa huomioon muun muassa se, kuinka monia ihmiskaupantunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoituksetperät teolla on ollut.

Toisaalta ihmiskaupparikos voidaan tehdä avioliiton kontekstissa myös siten, että kyse ei ole pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista koskevasta tarkoituksesta. Tällainen voi olla esimerkiksi tilanne, jossa henkilö avioituu toisen henkilön kanssa tarkoituksenaan saattaa hänet pakkotyötä vastaavalla tavalla työssä hyväksikäytetyksi esimerkiksi palkattomana työvoimana omaan yritykseensä.

8 Voimaantulo

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että laki tulee voimaan 1.1.2025.

9 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

Hallituksen esitykseen sisältyvässä lakiehdotuksessa ehdotetaan rikoslain 25 luvun 3 §:n täydentämistä siten, että ihmiskaupan tarkoitusta koskeviin tunnusmerkkeihin lisätään pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen. Ehdotettu säännös on merkityksellinen erityisesti perustuslain (731/1999) rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta (8 §), oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), yksityiselämän suojaa (10 §) sekä yhdenvertaisuutta (6 §) koskevien säännösten kannalta. Lisäksi ehdotus liittyy perustuslain 22 §:ään, jossa säädetään perusoikeuksien turvaamisesta.

Perusoikeudet määrittävät rajoja sille, millaisia menettelyjä voidaan säätää rangaistavaksi ja esimerkiksi millaisia seuraamuksia niihin voidaan liittää. Rangaistussäännösten tulee muiden perusoikeuksien rajoitusten tavoin täyttää perusoikeuksien rajoittamiseen kohdistuvat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityiset edellytykset (PeVL 17/2006 vp, s. 2). Keskeistä on se, että kriminalisoinnille on olemassa painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. Toisaalta rangaistavaksi säätämisen on täytettävä myös suhteellisuusvaatimuksen edellytykset, jolloin arvioidaan, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan, perusoikeuteen kiinnittyvän oikeushyvän suojaamiseksi ja onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla,

perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla keinolla kuin kriminalisoinnilla. Suhteellisuusperiaatteen kannalta tulee arvioida myös sitä, onko rangaistusseuraamus ankaruudeltaan oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen.

Perustuslain 8 §:n mukaisen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen mukaisesti ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaisesti rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä ja tarkkarajaisesti siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin teko tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. esim. PeVL 26/2002 vp, s. 2/I).

Laillisuusperiaatteesta määrätään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa. Kyseisen määräyksen 1 kohdan mukaan ketään ei ole pidettävä syypäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä. Myös EIS:n määräyksen sisältyy edellytys rangaistussäännösten ennustettavuudesta, riittävästä yksityiskohtaisuudesta ja täsmällisyydestä. Laillisuusperiaate sisältyy myös Euroopan unionin perusoikeuskirjaan, jonka 49 artiklan 1 kohdan mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä rikos kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan. Rikoksesta ei saa määrätä sen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta. Jos rikoksenteon jälkeen laissa säädetään lievemmästä rangaistuksesta, on sovellettava kyseistä lievempää rangaistusta.

Perustuslain 7 §:ssä turvataan oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännöksen 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Säännöksen 2 momentin mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen koskeva säännös paitsi turvaa siinä lueteltuja oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta myös edellyttää, että valtio lainsäädäntötoimin turvaa näitä oikeuksia muita ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suojaamiseksi on perusoikeuksien rajoitusedellytysten toteutuessa voitu turvautua myös rangaistavaksi säätämiseen. Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993, s. 46).

Henkilökohtainen vapaus kytkeytyy vahvasti perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Perustuslain 10 §:n turvaaman yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp, s. 53/I; PeVL 17/2006 vp, s. 3/I; PeVL 15/2001 vp, s. 2/I). Oikeuden vapaasti solmia avioliitto katsotaan sisältyvän henkilökohtaiseen vapauteen sekä yksityiselämän suojaan.

Yksityis- ja perhe-elämän kunnioitus turvataan myös esimerkiksi EIS:n 8 artiklassa, ja syrjinnän kiellosta määrätään EIS:n 14 artiklassa. Myös EU:n perusoikeuskirjassa on säännökset henkilökohtaisesta koskemattomuudesta (3 artikla), oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen (6 artikla) ja yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamisesta (7 artikla).

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on todennut, että yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten ja ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista. Tähän oikeuteen valiokunnan mukaan sisältyy muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön (PeVL 54/2001 vp, PeVL 36/2002 vp). Perustuslaissa turvatun yksityiselämän suoja on oikeuskirjallisuudessa katsottu kattavan muun muassa henkilökohtaisen identiteetin suojan, moraalisen ja fyysisen koskemattomuuden, vaatimuksen riittävän yksityisyyden turvaavasta tilasta sekä oikeuden henkilökohtaisiin suhteisiin muiden ihmisten kanssa. Sekä henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus että yksityiselämän suoja koskevat yhtä lailla sekä lapsia että aikuisia.

Perustuslain 6 §:ssä säädetään yhdenvertaisuudesta. Säännöksen mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lasten oikeuksien sopimus puolestaan velvoittaa muun muassa lapsen edun huomioimiseen ja välttämättömän huolenpidon ja suojelun takaamiseen lapselle (1 artikla) sekä lapsen suojaamiseen kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa (19 artikla).

Vapaus solmia henkilökohtaisia suhteita sekä avioliiton solmiminen vapaasti ovat keskeisiä ilmentymiä perustuslaissa suojatusta henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta. Sen, että joku saatetaan pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai että jotakuta estetään irtaantumasta tällaisesta liitosta, voi katsoa puuttuvan perustavalla tavalla tämän henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Pakkoavioliittoon saattaminen on jo säädetty rikoslaissa ihmiskaupan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti rangaistavaksi, eli avioliiton solmimista koskevan vapauden ja itsemääräämisoikeuden on katsottu olevan siinä määrin tärkeitä oikeushyviä, että niitä on perusteltua suojella kriminalisoinnin keinoin. Esityksen mukaisen lakiehdotuksen myötä sääntelyä täsmennettäisiin ja selkeytettäisiin, minkä voi edelleen katsoa vahvistavan henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suoja.

Esityksen mukaisesti rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaista ihmiskauppaa koskevaa säännöstä täsmennettäisiin siten, että siinä mainittaisiin nimenomaisesti pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen ihmiskauppateon tarkoituksena. Muutos olisi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytyksiä toteuttava sikäli, että sen myötä pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamisen rangaistavuus ihmiskauppana kävisi säännöksestä nimenomaisesti ilmi. Tämän lisäksi pakkoavioliiton nykyisin verraten väljää määritelmää täsmennettäisiin esityksen perusteluissa.

Ehdotettu sääntely kattaisi esityksen mukaisesti sekä juridisesti pätevään avioliittoon että sellaiseen rinnastettavaan liittoon saattamisen. Kyseistä sääntelyratkaisua voidaan pitää perusteltuna sekä henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden ja yksityiselämän suojaamisen että yhdenvertaisuuden kannalta. Esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa kuvataan täsmällisesti ne edellytykset, joiden täytyessä voitaisiin katsoa kyseessä olevan juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavasta liitosta. Juridiseen avioliittoon merkitykseltään ja monilta vaikutuksiltaan rinnastettavaan liittoon saattamista säännöksessä tarkoitettulla tavalla voi pitää samalla tavalla henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta sekä yksityiselämän suojaa loukkaavana tekona kuin jos kyse juridisesti pätevästä liitosta. Kun ehdotetussa sääntelyssä kohdellaan avioliiton luonteen suhteen samalla tavalla henkilöitä, jotka ovat

asiallisesti samanlaisessa tilanteessa, sääntelyn voidaan katsoa toteuttavan myös yhdenvertaisuuden lähtökohtaa.

Ehdotuksen mukaisessa lakiesityksessä ihmiskauppana rangaistavaa olisi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen säännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekoja käyttäen, jolloin kyse olisi alle 18-vuotiaan saattamisesta avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Kun ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä ei edellytettäisi, alle 18-vuotiaiden suoja olisi täysi-ikäisten suoja laajempi, mitä voi pitää yleisesti lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Säännöksen lähtökohta olisi ihmiskauppaa koskevan säännöksenkin peruslähtökohtien mukaisesti, että alle 18-vuotias ei voisi antaa suostumustaan säännöksessä tarkoitettuun toimintaan eli alle 18-vuotiaan kohdalla avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Toisaalta esityksessä on huomioitu, että voi ilmeitä tilanteita, joissa menettelyä ei ole perusteltua rangaista ihmiskauppana huomioiden muun muassa alle 18-vuotiaan ikä ja suhtautuminen sekä lapsen oikeudet. Tältä osin ehdotetun sääntelyn voi osaltaan katsoa toteuttavan sitä perustuslain 6 §:n lähtökohtaa, että lapsella tulee olla oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Se, että sääntely kattaisi myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton, jollainen voi olla esimerkiksi niin sanottu uskonnollinen liitto, olisi olennaista sellaisten alle 18-vuotiaiden osalta, joiden kohdalla voitaisiin pyrkiä kiertämään avioliittolain edellytystä avioliiton vähimmäisikärajasta. Esityksen mukaista lakiehdotusta voidaan myös alle 18-vuotiaita koskevin osin pitää perusteltuna ja hyväksyttävyyksivaatimuksen mukaisena.

Valtiolle on perustuslaissa säädetty velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tämä tarkoittaa, että valtiolla on velvollisuus paitsi itse pidättäytyä loukkaamasta kansalaisten perusoikeuksia myös aktiivisin toimenpitein suojata kansalaisia toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamisvelvollisuus koskee siten myös oikeuksien toteutumista yksityisten keskinäisissä suhteissa (HE 309/1993 vp, s. 75/II). Esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen mukaisesti vahvistettaisiin perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien suoja ja toteutumista edellä mainitulla tavalla.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa
723/2022, seuraavasti:

25 luku

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

3 §

Ihmiskauppa

Joka

1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,

2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,

3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai

4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava *ihmiskaupasta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 6.6.2024

Pääministeri

Petteri Orpo

Oikeusministeri Leena Meri

Laki

rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa
723/2022, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

25 luku

25 luku

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

3 §

3 §

Ihmiskauppa

Ihmiskauppa

Joka

1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Joka

1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, *pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon* tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20
..
